

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤ. ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΟΙΗΚΗΣΗΣ & ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σύγκριση κόστους και απόδοσης δημόσιας και ιδιωτικής ασφάλισης

ΚΑΡΑΜΠΑΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (Α.Μ. 13527)

ΛΙΒΑΝΙΟΣ ΛΑΜΠΡΟΣ (Α.Μ. 14618)

ΠΕΡΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (Α.Μ. 15092)

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ

ΓΚΟΛΦΩ ΚΑΛΑΜΠΟΚΗ

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ 2014

Πρόλογος

Σε μια σύγχρονη οργανωμένη κοινωνία, ο άνθρωπος εκτίθεται καθημερινά σε μικρούς και μεγάλους κινδύνους, οι οποίοι δεν μπορούν να αποτραπούν παρά την κρατική φροντίδα και τα μέτρα ασφαλείας. Ωστόσο κάθε άτομο μεμονωμένα δεν μπορεί να αντεπεξέλθει οικονομικά στα δυσμενή αποτελέσματα επέλευσης ενός κινδύνου. Εδώ, υπεισέρχεται ο θεσμός της ασφάλισης, με τον οποίο ο άνθρωπος, βεβαίως δεν μπορεί να αποτρέψει τον ίδιο τον κίνδυνο, μπορεί όμως να αντιμετωπίσει τις οικονομικές συνέπειες πραγματοποίησής του, που απειλούν είτε την περιουσία του είτε την υγεία του και τη ζωή του γενικότερα.

Η ασφάλεια του προσώπου διακρίνεται σε ατομική και κοινωνική. Η ατομική ασφάλεια συνίσταται στην έλλειψη κινδύνου τόσο για την προσωπική ζωή του ατόμου όσο και για τα περιουσιακά του αγαθά μέσα στον κοινωνικό χώρο. Αυτήν την ασφάλεια πρέπει να εγγυάται το κράτος σε κάθε ευνομούμενη πολιτεία. Η κοινωνική ασφάλεια του προσώπου αναφέρεται στην οικονομική προστασία του και συντήρησή του στο μέλλον, π.χ. λόγω αναπηρίας ή γήρατος. Η ασφάλεια αυτή αποτελεί μέριμνα του κράτους, ασκείται από τους κρατικούς κοινωνικούς φορείς με τη μορφή της κοινωνικής ασφάλισης και είναι υποχρεωτική από το νόμο. Ωστόσο η έκφρασή της στο χρόνο παίρνει άλλοτε μορφή πολιτισμική ή φιλοσοφική και άλλοτε μορφή οικονομική ή κοινωνική. Η ιδιωτική ασφάλιση αναλαμβάνει το ρόλο συμπλήρωσης της δημόσιας κοινωνικής ασφάλισης και των συστημάτων πρόνοιας. Σκοπός και αντικείμενο διερεύνησης της παρούσας εργασίας είναι η ανασκόπηση των εννοιών της δημόσιας – κοινωνικής ασφάλισης και της ιδιωτικής ασφάλισης και αναλυτικότερα το κόστος μεταξύ των. Παρακάτω, εξελίσσεται η διερεύνηση του θεσμού της ασφάλισης, κοινωνικής και ιδιωτικής και τέλος η σύγκριση και η διατύπωση προτάσεων.

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος.....	2
Κεφάλαιο 1 ^ο	6
Η έννοια της ασφάλισης.....	6
1.1. Εισαγωγή.....	6
1.2. Ιστορική επισκόπηση της έννοιας.....	8
1.3. Διακρίσεις της ασφάλισης.....	13
1.3.1. Ιδιωτική και Κοινωνική Ασφάλιση.....	13
1.3.2. Ασφάλιση προσωπικών κινδύνων και μη προσωπικών ή περιουσιακών κινδύνων	16
1.3.3. Ασφάλιση ζημίας - Ασφάλιση ποσού.....	17
1.3.4.1. Συγκεκριμένη ασφαλιστική κάλυψη (ασφάλιση ζημίας).....	17
1.3.4.2. Αφηρημένη ασφαλιστική κάλυψη (ασφάλιση ποσού προσώπων)...	19
1.3.4.3. Μικτή ασφαλιστική κάλυψη.....	20
1.3.4. Χερσαία, αεροπορική και θαλάσσια ασφάλιση.....	20
1.3.5. Ειδικές μορφές ασφάλισης.....	22
1.3.5.1. Καταναλωτικές και μη καταναλωτικές ή εμπορικές ασφαλίσεις	22
1.3.5.2. Ατομικές και ομαδικές ασφαλίσεις.....	23
1.3.5.3. Προαιρετικές και υποχρεωτικές ασφαλίσεις.....	24
1.4. Πηγές του ασφαλιστικού δικαίου.....	26
1.4.1. Νομοθετικές πηγές.....	26
1.4.2. Συμβατικές πηγές δικαίου.....	31
1.5. Η έννοια της ασφάλισης στο κοινοτικό δίκαιο.....	33
Κεφάλαιο 2 ^ο	35
Η έννοια της δημόσιας – κοινωνικής ασφάλισης.....	35
2.1. Εισαγωγή.....	35

2.2. Το κράτος πρόνοιας – λειτουργίες, μηχανισμοί και θεσμικά πρότυπα	39
2.2.1. Ιστορική εξέλιξη του κράτους πρόνοιας και μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας	39
2.2.2. Λειτουργίες του κράτους πρόνοιας	42
2.3. Τα κοινωνικά δικαιώματα στα πλαίσια της κοινωνικής ασφάλισης	44
2.3.1. Κοινωνικά δικαιώματα και κράτος πρόνοιας.....	44
2.3.2. Βαθμίδες εξέλιξης της συνταγματικής κατοχύρωσης κοινωνικών δικαιωμάτων	47
2.3.3. Η σταθεροποιητική λειτουργία των κοινωνικών δικαιωμάτων	50
2.4. Κοινωνική ασφάλιση στο Κοινοτικό δίκαιο	54
2.4.1. Σκοπός του συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης σε ενωσιακό επίπεδο.....	54
2.4.2. Αρχές και τεχνικές συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης	59
2.4.3. Πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71	66
2.5. Κοινωνική ασφάλιση – κόστος και σημασία για την ελληνική οικονομία ..	71
2.5.1. Η εξέλιξη των δαπανών του συνταξιοδοτικού συστήματος.....	72
2.5.2. Οφειλές του δημοσίου προς ΙΚΑ.....	73
Κεφάλαιο 3 ^ο	75
Ιδιωτική ασφάλιση.....	75
3.1. Εισαγωγή.....	75
3.2. Ιδιωτική ασφάλιση και συμβάσεις	76
3.2.1. Το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο της σύμβασης ασφάλισης.	76
3.2.2. Πεδίο εφαρμογής του Ν.Δ. 400/1970.....	78
3.2.2.1. Ασφαλίσεις ζημιών	78
3.2.2.2. Ασφαλίσεις ζωής	81
3.3. Ιδιωτική ασφάλιση στο Ενωσιακό δίκαιο	82
3.3.1. Η ευρωπαϊκή ασφαλιστική σύμβαση.....	82
3.3.2. Ενιαία ασφαλιστική αγορά	83

3.3.2.1. Πρωτογενές δίκαιο.....	84
3.3.2.2. Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο	85
3.3.3. Κανονισμοί που αφορούν στον ελεύθερο ανταγωνισμό στον τομέα της ιδιωτικής ασφάλισης.....	91
3.4. Ιδιωτική ασφάλιση – κόστος και σημασία για την ελληνική οικονομία.....	93
Κεφάλαιο 4 ^ο	95
Σύγκριση κόστους – προτάσεις και νέες προσεγγίσεις για την ασφάλιση.....	95
4.1. Εισαγωγή.....	95
4.2. Σύγκριση δαπανών ιδιωτικής και δημόσιας ασφάλισης	95
4.3. Προτάσεις.....	100
4.3.1. Η πρόταση της Διεθνούς Τράπεζας: Σύστημα τριών πυλώνων	100
4.3.2. Μεταρρύθμιση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης.....	103
Συμπεράσματα - Επίλογος.....	108
Αναφορές - Πηγές.....	110

Κεφάλαιο 1^ο

Η έννοια της ασφάλισης

1.1. Εισαγωγή

Η ανάγκη για ασφάλεια οδήγησε τον άνθρωπο τους τελευταίους δύο αιώνες στην ανάγκη για ασφάλιση με έναν οργανωμένο τρόπο. Ασφάλιση σημαίνει εξασφάλιση από διάφορες πηγές κινδύνων, στους οποίους εκτίθεται ο σύγχρονος άνθρωπος. Αυτοί αφορούν ιδίως τις νέες συνθήκες ζωής, τους βιομηχανικούς και τεχνολογικούς τομείς (Μανωλεδάκη, 2004). Το αίσθημα της ασφάλειας είναι άρρηκτα συνυφασμένο με την ανθρώπινη ύπαρξη. Ασφάλεια σε προσωπικό επίπεδο σημαίνει έλλειψη κινδύνου, φόβου, αγωνίας, σιγουριά. Ο κίνδυνος εμπίπτει στη δικαιοδοσία της κρατικής μέριμνας, π.χ. η φύλαξη για κλοπή και άλλοτε εκφεύγει από το κρατικό πεδίο και αφορά την ικανοποίηση των ιδιωτικών αναγκών του ανθρώπου (Lambert - Faivre, 1998).

Αντίθετα με τη γενική έννοια της ασφάλειας, η ασφάλιση βασίζεται στην ασφαλιστική επιστήμη και στην ασφαλιστική τεχνική με την οποία, μέσω στατιστικών δεδομένων και μαθηματικών αξιωμάτων, υπολογίζεται κάθε φορά ο τρόπος ικανοποίησης του ασφαλισμένου προσώπου από τα δυσμενή αποτελέσματα επέλευσης του κινδύνου. Στην πραγματικότητα, μετατίθεται ο κίνδυνος από κάθε μεμονωμένο άτομο, σε κοινωνία ατόμων, με τη μεσολάβηση ενός φορέα του ασφαλιστή, με αποτέλεσμα τον κατακερματισμό των συνεπειών του κινδύνου μεταξύ περισσότερων προσώπων (Clark, 2002; Fontaine, 1996).

Η δυνατότητα αυτή εναπόκειται στην βούληση κάθε ατόμου που ασφαλίζεται, αν το επιθυμεί, (προαιρετικές ασφαλίσεις), πλην των περιπτώσεων εκείνων, όπου η ασφάλιση καθίσταται υποχρεωτική από το νόμο, για κοινωνικούς λόγους, όταν διακυβεύονται αγαθά, όπως η προστασία της ζωής των τρίτων των θυμάτων των τροχαίων ατυχημάτων. Εδώ, η ιδιωτική αυτονομία υποχωρεί υπέρ του κοινωνικού συνόλου που κινδυνεύει από ιδιαίτερες πηγές διακινδύνευσης, όπως λ.χ. το αυτοκίνητο και το αεροπλάνο (υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης του

αεροπορικού μεταφορέα έναντι των επιβατών). Η μόνη ελευθερία που διατηρείται σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι η ελευθερία επιλογής ασφαλιστικής επιχείρησης.

Η ασφαλιστική τεχνική είναι το σύνολο των κανόνων βάσει των οποίων πραγματοποιείται η εκτίμηση των κινδύνων, υπολογίζονται τα τιμολόγια των ασφαλιστρών και σχεδιάζεται η πώληση του ασφαλιστικού προϊόντος από τους ασφαλιστικούς διαμεσολαβητές (Ρόκα, 2006).

Η ασφαλιστική τεχνική βασίζεται στο αξίωμα των μεγάλων αριθμών, σύμφωνα με το οποίο, όσο πιο μεγάλος είναι ο αριθμός των (ατόμων) κοινωνών του κινδύνου, που συμμετέχουν σε μια κοινωνία κινδύνου, τόσο πιο ασήμαντα θα είναι τα αποτελέσματα από την πραγματοποίησή του.

Τα άτομα αυτά αποτελούν την κοινωνία κινδύνου, έννοια πολύ σημαντική για την κατανόηση της έννοιας της ασφάλισης. Κοινωνία κινδύνου υπάρχει, όταν πολλοί εκτίθενται σ' έναν κίνδυνο, αλλά λίγοι πλήττονται από αυτόν (Αργυριάδη, 2007).

Όσο περισσότερα άτομα εκτίθενται σ' έναν κίνδυνο, τόσο τα αποτελέσματα, τα οποία θα ήταν καταστροφικά για ένα μεμονωμένο άτομο, είναι σχεδόν ασήμαντα και με ακρίβεια υπολογίσιμα για τους πολλούς.

Με την κοινωνία κινδύνου επιτυγχάνεται η κατανομή του κινδύνου μεταξύ των κοινωνών (ασφαλισμένων), δηλαδή οι συνέπειες από την πραγματοποίηση του κινδύνου κατανέμονται στα μέλη της κοινωνίας, τα οποία έναντι χρηματικού ανταλλάγματος εξαγοράζουν τις οικονομικές συνέπειες της πραγματοποίησής του. Το χρηματικό αυτό ανταλλάγμα ονομάζεται ασφάλιστρο ή εισφορά ανάλογα με το είδος της κοινωνίας κινδύνου (κεφαλαιουχική ή αλληλασφάλιση) και υπολογίζεται με ακρίβεια βάσει στατιστικών στοιχείων, ανάλογα με την πιθανότητα πραγματοποίησης του κινδύνου τάξεις για την προστασία του καταναλωτή^{1,2} καθώς και με τις γενικές αρχές των άρθρων 173 και 200 ΑΚ για την καλή πίστη και τα συναλλακτική ήθη. Η γενική αυτή ρήτρα ισχύει τόσο στις καταναλωτικές όσο και στις μη καταναλωτικές εμπορικές συμβάσεις.

¹ Βλ. άρθρο 2 §§ 35 Ν. 2251/1 994

² Όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 2 § 1 Ν. 3587/2007. Βλ. Εφ.ΑΘ. 3880/2010 Ε.Εμπ.Δ. 2011,629.

Για την προστασία κάθε ασφαλισμένου ως καταναλωτή από καταχρηστικούς ασφαλιστικούς όρους ισχύει και στο χώρο του ασφαλιστικού δικαίου η ενδεικτική απαρίθμηση του καταλόγου των *ex lege* καταχρηστικών ρητρών του άρθρου 2 § 7 Ν. 2251/1994³ (Δέλλιος, 2001), λαμβάνοντας υπόψη πάντοτε τις ιδιαιτερότητες της ασφαλιστικής σύμβασης με σκοπό τη διατήρηση της συμβατικής ισορροπίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.

Στο πλαίσιο του δικαίου προστασίας του καταναλωτή, οι ασφαλισμένοι ως καταναλωτές υπηρεσιών ευρείας χρήσης, όπως είναι η παροχή ασφαλιστικής προστασίας, έχουν τα δικαιώματα που τους δίδει ο Ν. 2251/1994 για την άσκηση εκ μέρους των Ενώσεων Καταναλωτών πλην της ατομικής αγωγής και της συλλογικής αγωγής του άρθρου 10 §§ 15 και 16 Ν. 2251 που αποσκοπεί στη συλλογική προστασία γενικών συλλογικών συμφερόντων του καταναλωτικού κοινού (Αλεξανδρίδου, 1996; Δέλλιος, 2001; Fontaine, 1996).⁴

1.2. Ιστορική επισκόπηση της έννοιας

.....

Ο θεσμός της ασφάλισης ανατρέχει ιστορικά στις αρχές του 15^{ου} αιώνα. Ως μορφή κοινωνίας κινδύνου συνδέεται όμως με άλλους αρχαιότερους θεσμούς, στους οποίους εμφανίζονται επίσης τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας κινδύνου. Πρώτες μορφές κοινωνίας κινδύνου είναι το ναυτικό δάνειο και η κοινή αβαρία.

Παλαιότερη, εθελοντική μορφή κοινωνίας κινδύνου είναι το ναυτικό δάνειο (*Foenus nauticum*) που αναπτύχθηκε στην αρχαία εποχή, στην αρχαία Ελλάδα και στο ρωμαϊκό δίκαιο, στις παραμεσόγειες χώρες. Στο δάνειο αυτό, δανειστής και οφειλέτης συμφωνούσαν να επιστραφεί το κεφάλαιο του δανείου μαζί με υψηλό τόκο μόνον σε περίπτωση αίσιας άφιξης του πλοίου ή του φορτίου στον προορισμό τους. Σε περίπτωση ναυαγίου δεν υπήρχε αντίστοιχη υποχρέωση.

Έτσι, ο δανειστής με την καταβολή αυξημένου τόκου ανελάμβανε να φέρει τον κίνδυνο απώλειας του πλοίου ή του φορτίου. Βέβαια, η πιθανότητα αίσιας άφιξης του πλοίου, την αρχαία εποχή των ξύλινων ιστιοφόρων πλοίων και επιστροφής του δανείου, ήταν σχεδόν

³ Όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 2 § 3 Ν. 3587/2007.

⁴ Όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 13 Ν. 3587/2007.

μηδαμινή, γι' αυτό και η έκφραση «θαλασσοδάνειο» είναι συνδεδεμένη με το δάνειο χωρίς επιστροφή.

Η λειτουργία του ναυτικού δανείου ομοιάζει με αυτήν της θαλάσσιας ασφάλισης, γιατί ο πλοιοκτήτης - έμπορος κατέφευγε στο χρηματοδότη από ανάγκη να καλύψει τους κινδύνους της θαλάσσιας περιπέτειας. Η μόνη διαφορά είναι ότι ο ασφαλιστής σήμερα καταβάλλει το ασφάλισμα, μόνον εάν πραγματοποιηθεί ο κίνδυνος, ενώ στο ναυτικό δάνειο ο δανειστής κατέβαλε το χρηματικό ποσό, ίσο με την αξία των μεταφερομένων πραγμάτων με την κατάρτιση της σύμβασης. Περαιτέρω διαφορά είναι ότι ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή σήμερα καταβάλλει το ασφάλιστρο, ως αντάλλαγμα σε κάθε περίπτωση, ενώ στο ναυτικό δάνειο, ο οφειλέτης έμπορος κατέβαλε τον υψηλό τόκο, ως αντάλλαγμα, μόνον σε περίπτωση πραγματοποίησης του κινδύνου, άλλως δεν κατέβαλε τίποτε (Αργυριάδη, 2007; Ρόκα, 1974, Fontaine, 1996).

Η ιδέα της ασφάλισης ως μορφή κοινωνίας κινδύνου εμφανίζεται στο θεσμό της κοινής ή γενικής αβαρίας, μία αναγκαστική από το νόμο επιβαλλόμενη μορφή κοινωνίας κινδύνου.

Πρόκειται, για θεσμό ναυτικό, αρχαιότατο, γνωστό στο αρχαίο ροδιακό δίκαιο, και από εκεί στο ρωμαϊκό δίκαιο ως *lex Rhodia de Jactu* και έπειτα στο μεσαιωνικό δίκαιο (Νόμος Ροδίων Ναυτικός), η κοινή αβαρία ρυθμίζεται έως σήμερα στις σύγχρονες νομοθεσίες, όπως στα άρθρα 219 επ. του ΚΙΝΔ. Η κοινή αβαρία συνίσταται σε μία συνεισφορά εκείνων που ήταν υποχρεωμένοι σ' αυτήν και ενώνει σε μια αναγκαστική κοινωνία κινδύνων, πλοίο, φορτίο και ναύλο.

Η κοινή αβαρία ομοιάζει περισσότερο με την αλληλασφάλιση ή αμοιβαία ασφάλιση, διότι όλοι οι ενδιαφερόμενοι φέρουν τον κίνδυνο, χωρίς τη μεσολάβηση τρίτων προσώπων, αλλά διαφέρει από αυτήν, διότι η αλληλασφάλιση προϋποθέτει σύμβαση, ενώ η υποχρέωση προς συνεισφορά στην αβαρία βασίζεται στο νόμο (Fontaine, 1996).

Αργότερα, μετά την απαγόρευση της τοκοληψίας από το κανονικό δίκαιο της καθολικής εκκλησίας, οι έμποροι άρχισαν να εφαρμόζουν μια άλλη μορφή εθελοντικής κοινωνίας κινδύνου, τη θαλάσσια ασφάλιση.

Η θαλάσσια ασφάλιση πρωτοεμφανίσθηκε τον 14^ο αιώνα στην Ιταλία με μια μορφή αντίστροφη προς το ναυτικό δάνειο. Το κεφάλαιο έπρεπε να καταβληθεί από τον ασφαλιστή όχι με την κατάρτιση της σύμβασης σε κάθε περίπτωση, αλλά μόνον αν δεν πετύχαινε το ταξίδι. Ο έμπορος από την πλευρά του, αντί για τον απαγορευμένο τόκο, κατέβαλε σαν τίμημα στον ασφαλιστή, ένα συγκεκριμένο ποσό, το ασφάλιστρο.

Από την Ιταλία, η θαλάσσια ασφάλιση εξαπλώθηκε στην Ισπανία, όπου εμφανίσθηκε το πρώτο ασφαλιστικό νομοθετικό κείμενο στην Βαρκελώνη το 1435 και από εκεί στη Γαλλία, Ολλανδία και Β. Ευρώπη. Τα πλεονεκτήματα της θαλάσσιας ασφάλισης έναντι του ναυτικού δανείου έγιναν αμέσως αντιληπτά, κυρίως στους εμπόρους που αναδέχονταν τους θαλάσσιους κινδύνους (ασφαλιστές), εφόσον κατέβαλαν τα χρήματα, μόνον σε περίπτωση ζημίας του πλοίου ή του φορτίου (Αργυριάδη, 2007).

Σε αντίθεση με τη θαλάσσια ασφάλιση, η χερσαία ασφάλιση εμφανίσθηκε αρχικά στη Β. Γερμανία και στη Σκανδιναβία κατά τον 8^ο αιώνα, με τη μορφή της συνεταιριστικής αμοιβαίας ασφάλισης, σκοπός της οποίας ήταν η αμοιβαία παροχή βοήθειας. Οι ενώσεις αυτές εμφανίζονταν ως μορφές κοινωνίας κινδύνων και δεν είχαν το χαρακτήρα της ασφάλισης, όπως λειτουργεί σήμερα.

Μόλις τον 15^ο αιώνα δημιουργείται στο Schleswig - Holstein, συνεταιρισμός πυρός. Προηγουμένως, σημαντική ήταν στο Αμβούργο το 1591, η σύναψη συμβολαίου πυρός από εκατό κατόχους μπυροπωλείων. Από τον 17^ο αιώνα, η ασφάλιση κατά της πυρκαγιάς παύει να λειτουργεί με την αλληλασφαλιστική μορφή. Αφορμή στάθηκε η μεγάλη πυρκαγιά του Λονδίνου το 1666, οπότε ιδρύεται εκεί το Fire Office και μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του Αμβούργου το 1676, ιδρύεται η Hamburg Feuerkasse, που ασκούν και οι δύο ασφαλίσεις πυρκαγιάς με ορισμένο ασφάλιστρο. Στο Παρίσι, η πρώτη ασφαλιστική εταιρία ιδρύθηκε το 1754 «Chambre General des Assurances» και το 1787, η «Companie Royal d' Assurances» (Αργυριάδη, 2007).

Στην Ελλάδα, από το 1830, ασφαλιστές - εφοπλιστές από τη Χίο, ασκούσαν στη Σύρο θαλάσσιες ασφαλίσεις. Το 1891 ιδρύεται η Εθνική Ασφαλιστική ως η πρώτη Ανώνυμη Εταιρία Γενικών Ασφαλειών με έδρα την Αθήνα. Αλλοδαπές ασφαλιστικές εταιρίες εκπροσωπούσαν στην Ελλάδα από πράκτορες από τον 19^ο αιώνα. Η χρησιμότητα της

ιδιωτικής ασφάλισης πυρκαγιάς αναδείχθηκε με τη μεγάλη πυρκαγιά που ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη το 1917.

Με το πέρασμα του χρόνου, η ασφαλιστική κοινωνία κινδύνου άλλαξε μορφή. Η επίδραση της βιομηχανικής και τεχνολογικής εξέλιξης υπήρξε καθοριστική, διότι αυξήθηκε η ανάγκη ασφαλιστικής κάλυψης ζημιών που προξενούνταν από σχετικούς κινδύνους. Διαμορφώθηκαν δύο μορφές κοινωνίας κινδύνων:

- με κεφαλαιουχική μορφή, η ασφάλιση με ορισμένο αντάλλαγμα ασφάλιστρο, όπου την κοινωνία κινδύνων πραγματοποιεί μια ασφαλιστική επιχείρηση με τη μορφή της ανώνυμης εταιρίας, κατά το ελληνικό δίκαιο (άρθρο 2 § 1 Ν.Δ. 400/1970), και
- με συνεταιριστική μορφή, η αμοιβαία ασφάλιση ή αλληλασφάλιση που ασκείται κατά το ελληνικό δίκαιο από Αλληλασφαλιστικούς Συνεταιρισμούς με σκοπό την αλληλασφάλιση των μελών τους (άρθρο 35 § 1 Ν.Δ. 400/1970).

Στην Ελλάδα, η ιδιωτική ασφάλιση με την κεφαλαιουχική μορφή μπορεί να ασκηθεί μόνον από ασφαλιστική επιχείρηση με τη μορφή της ανώνυμης εταιρίας, με έδρα στην Ελλάδα, με σκοπό την άσκηση ασφαλίσεως είτε με καθεστώς ελεύθερης εγκατάστασης είτε με καθεστώς ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.⁵ Απαραίτητη προϋπόθεση, η χορήγηση ενιαίας άδειας που χορηγείται από την αρμόδια εποπτική αρχή, για να δραστηριοποιείται κάθε ασφαλιστική επιχείρηση στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου. Η ιδιωτική ασφάλιση, επίσης, ασκείται και από κάθε άλλη κοινοτική ασφαλιστική επιχείρηση που είναι εγκατεστημένη σε κράτος - μέλος της Ε.Ε. και ασκεί ασφαλιστικές εργασίες σε οποιοδήποτε άλλο κράτος - μέλος, σύμφωνα με τη νομοθεσία του κράτους αυτού, δημιουργώντας έτσι την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά στο χώρο των ασφαλίσεως. Κατ' εξαίρεση, ναυτικές ασφαλίσεις ασκούνται από τα γραφεία αντιπροσωπείας μεσιτών Λούς Λονδίνου, που είναι εγκατεστημένα στην Ελλάδα.⁶

Σε σχέση με τους κλάδους ασφάλισης, εκτός από την ασφάλιση πυρκαγιάς που υπήρξε η αρχαιότερη μορφή ασφάλισης ζημιών, μεγάλη σημασία απέκτησαν κι άλλοι κίνδυνοι, όπως η

⁵ Βλ. άρθρο 2 §§ 1 και 2 Ν.Δ. 400/1970.

⁶ Βλ. άρθρο 24 Ν.Δ. 400/1970.

ασφάλιση μεταφοράς, η ασφάλιση ευθύνης, η ασφάλιση αυτοκινήτου από τις ασφαλίσεις ζημιών καθώς και η ασφάλιση ζωής από τις ασφαλίσεις ποσού.

Η ασφάλιση ζωής αναπτύχθηκε στη Μ. Βρετανία, όπου το 1693, ο αστρονόμος Hailey δημοσίευσε τον πίνακα θνησιμότητας, δίνοντας έτσι το έναυσμα για την ασφαλιστική κάλυψη από τον κίνδυνο του θανάτου.

Η ασφάλιση αστικής ευθύνης οφείλει και αυτή τη γένεση και ανάπτυξη της στη βιομηχανική επανάσταση. Αφορούσε κυρίως ασφαλιστική κάλυψη περιπτώσεων αντικειμενικής ευθύνης για αποζημίωση τρίτου, όπως ευθύνη από κυκλοφορία τροχοφόρων, σιδηροδρόμων καθώς και ευθύνης του εργοδότη από εργατικά ατυχήματα, η οποία σήμερα καλύπτεται από την κοινωνική ασφάλιση.

Παράλληλα, αναπτύχθηκε η ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης, π.χ. γιατρού, δικηγόρου, μηχανικού καθώς και η ασφάλιση ευθύνης κατά των επιχειρηματικών κινδύνων.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ασφάλιση αστικής ευθύνης του κυρίου, κατόχου ή οδηγού αυτοκινήτου για ζημίες έναντι τρίτων από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων, η οποία θεσπίστηκε ως υποχρεωτική με τον Κ.Ν. 489/1976, λόγω του κοινωνικού χαρακτήρα της, της ανάγκης προστασίας των θυμάτων των τροχών. Η ασφάλιση αυτή σήμερα έχει έντονη την κοινοτική επίδραση.

Η ασφάλιση μεταφοράς, εμφανίσθηκε αρχικά με τη μορφή της θαλάσσιας 31 ασφάλισης, αλλά αργότερα αναπτύχθηκε ως χερσαία και στον 20^ο αιώνα ως αεροπορική ασφάλιση, αρχικά στις ΗΠΑ, Αγγλία, Γαλλία και Γερμανία.

Ως αεροπορική ασφάλιση μεταφοράς λειτουργεί σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 129 επ. Κ.Α.Δ., ως ασφάλιση του ιδίου του αεροσκάφους και των πραγμάτων που μεταφέρονται με το αεροσκάφος.

Ως θαλάσσια ασφάλιση μεταφοράς λειτουργεί σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 259 επ. του ΚΙΝΔ, παραδοσιακά ως ασφάλιση πλοίου, φορτίου και άλλων συμφερόντων.

Σημαντική είναι η ασφάλιση ευθύνης του θαλάσσιου μεταφορέα, που έχει συνεταιριστική μορφή βάσει των (P & I Clubs) καθώς και η ασφάλιση ευθύνης του αεροπορικού μεταφορέα, που επιβάλλεται ως υποχρεωτική, τόσο από τον Κ.Α.Δ., όσο και από τη Διεθνή Σύμβαση του Μόντρεαλ και τους Κοινοτικούς Κανονισμούς (ΕΚ) 2027/1997 και 785/2004.

Σήμερα η ιδιωτική ασφάλιση αποτελεί τμήμα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών μαζί με τις τραπεζικές και επενδυτικές υπηρεσίες. Σε ορισμένα κράτη της Ε.Ε., όπως Μ. Βρετανία (F.S.A.), Γερμανία (BAFin), λειτουργεί κοινή εποπτική αρχή και για τους τρεις αυτούς τομείς. Στην Ελλάδα υπάρχει ενιαία εποπτεία μόνο για τις τράπεζες και τις ασφάλειες από την Τράπεζα της Ελλάδος, ενώ για τις επενδύσεις εποπτική αρχή είναι η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.

Το συντονισμό των εποπτικών αρχών του ασφαλιστικού τομέα περίπου 190 χωρών επιδιώκει η Διεθνής Ένωση Εποπτικών Αρχών (LAE) που ιδρύθηκε το 1994.

1.3. Διακρίσεις της ασφάλισης

1.3.1. Ιδιωτική και Κοινωνική Ασφάλιση

.....

Η ασφαλιστική επιχείρηση συμβάλλεται με τον ασφαλισμένο για την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης. Η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων διέπει το δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης με μόνη εξαίρεση τις υποχρεωτικές ασφαλίσεις για την κάλυψη ορισμένων κινδύνων με υψηλό δείκτη διακινδύνευσης.

Ιδιωτική ασφάλιση είναι η ασφάλιση που παρέχεται κατά κανόνα από ιδιωτικούς φορείς και διέπεται από διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου. Ο φορέας που την ασκεί είναι η ασφαλιστική επιχείρηση με τη μορφή της ανώνυμης εταιρίας.

Κοινωνική ασφάλιση είναι η ασφάλιση που ασκείται από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης, όπως ΙΚΑ, ΤΕΒΕ, ΝΑΤ και η ασφαλιστική σχέση που συνδέει τους φορείς με τους ασφαλισμένους γεννιέται απευθείας από το νόμο, υπάρχει

ανεξάρτητα από την ιδιωτική βούληση του ίδιου του ασφαλισμένου, εφόσον συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις, όπως η σχέση εξαρτημένης εργασίας (Κρεμαλή, 1996).

Με το Ν. 3029/2002 που αφορά ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης εισήχθη στην Ελλάδα, ο θεσμός των Ταμείων Επαγγελματικής Ασφάλισης (Τ.Ε.Α.) ιδίως με το άρθρο 7 αυτού.

Τα Τ.Ε.Α. είναι νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου, χωρίς κερδοσκοπικό χαρακτήρα που διέπονται από τις διατάξεις του ως άνω νόμου και τελούν υπό την εποπτεία του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων και της «Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής» που έχει συσταθεί στο ίδιο Υπουργείο (Ρόκα, 2006).

Σκοπός των ταμείων αυτών είναι η χορήγηση επαγγελματικής ασφαλιστικής προστασίας προαιρετικά, πέραν της υποχρεωτικής, καθιερώνοντας έτσι στη χώρα μας, ένα σύστημα παροχών συμπληρωματικό και επιβοηθητικό της κοινωνικής ασφάλισης (πρόκειται για τις συντάξεις του λεγόμενου στις χώρες της Ε.Ε. Β' Πυλώνα), όπου τα προγράμματα παροχών έχουν χαρακτηριστικά της κοινωνικής ασφάλισης, αλλά ο φορέας που τα λειτουργεί ή τα διαχειρίζεται είναι ιδιωτικός.

Ο Ν. 3029/2002 ανέθεσε την άσκηση της επαγγελματικής ασφάλισης μόνον στα Τ.Ε.Α., ενώ θα μπορούσε να συμπεριλάβει και τις ασφαλιστικές εταιρίες λόγω της τεχνογνωσίας και εμπειρίας που διαθέτουν.

Τα Τ.Ε.Α. δεν είναι εμπορικές επιχειρήσεις, εφόσον δεν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα, και δεν υπάγονται στους ίδιους εποπτικούς κανόνες με τις ασφαλιστικές εταιρίες. Ωστόσο η δραστηριότητά τους ομοιάζει με αυτήν της ιδιωτικής ασφάλισης, εφόσον ως προαιρετική, εξαρτάται από τη βούληση των ενδιαφερομένων ασφαλισμένων ανά επιχείρηση, κλάδο ή κλάδους εργαζομένων και δεν επέρχεται απευθείας από το νόμο, όπως η κοινωνική ασφάλιση. Επίσης, όσα Τ.Ε.Α. θα προσφέρουν συνταξιοδοτικές παροχές, θα λειτουργούν με το κεφαλαιοποιητικό σύστημα, όπως οι ασφαλιστικές επιχειρήσεις και οι παροχές δεν θα εξαγοράζονται πριν από το προβλεπόμενο από το καταστατικό χρόνο συνταξιοδότησης του ασφαλισμένου.

Τα Τ.Ε.Α. στο μέτρο που λειτουργούν ως φορείς συμπληρωματικής κοινωνικής ασφάλισης, λειτουργούν παράλληλα με την κύρια και επικουρική κοινωνική ασφάλιση. Αυτά αποτελούν εξέλιξη στη λειτουργία των φορέων επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών (pension funds), ιδιαίτερα διαδεδομένων στις αγγλοσαξονικές χώρες.

Η συμπληρωματική ασφάλιση των εργαζομένων μέσω των Τ.Ε.Α. διαφέρει βέβαια από την κοινωνική ασφάλιση, στο ότι είναι προαιρετική, ασκείται από το Ν.Π.Δ.Δ. και δεν βρίσκεται υπό την συνταγματική κατοχυρωμένη εγγύηση του κράτους. Από την άλλη πλευρά όμως, πρέπει να τονισθεί η σημασία που αναμένεται να διαδραματίσει η ιδιωτική ασφάλιση, στην ασφάλιση μέσω Τ.Ε.Α., εφόσον τα Ταμεία αυτά θα έχουν τη δυνατότητα να αναζητήσουν την κάλυψη των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών τους στις ασφαλιστικές επιχειρήσεις και να συνεργασθούν με αυτές.⁷

Ο νομοθέτης αρκέσθηκε όμως μόνον στην επιλογή του θεσμού των Ταμείων Επαγγελματικής Ασφάλισης για την άσκηση της συμπληρωματικής επαγγελματικής ασφάλισης. Έτσι μπορεί να ειπωθεί, ότι στην Ελλάδα σήμερα η ασφάλιση ασκούμενη μέσω των Τ.Ε.Α., προσπαθεί να συγκεράσει την ιδιωτική και κοινωνική ασφάλιση.

Στη σχετική Οδηγία 2003/41/ΕΚ «για τις δραστηριότητες και την εποπτεία των ιδρυμάτων που προσφέρουν υπηρεσίες επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών», προβλέπεται ότι οι ασφαλιστικές επιχειρήσεις μπορούν να ασκούν με ορισμένες προϋποθέσεις δραστηριότητες που ασκούν και οι φορείς επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών, αλλά και να συνεργάζονται με τους φορείς αυτούς. Τα Τ.Ε.Α. αποτελούν εναρμονισμένη με την ως άνω Οδηγία μορφή «παροχέα επαγγελματικών συνταξιοδοτήσεων» (ΠΕΣ) μόνον όταν είναι αποκλειστικά συνταξιοδοτικά. Όταν παρέχουν κι άλλες παροχές κοινωνικής ασφάλισης, π.χ. ατυχήματα, δεν υπάγονται στις ρυθμίσεις της Οδηγίας.

⁷ Προτιμότερο βεβαίως θα ήταν ο Ν. 3029/2002 να αναγνωρίζει ευθέως τη δυνατότητα άσκησης της επαγγελματικής ασφάλισης από δύο φορείς: ήτοι από τα Τ.Ε.Α. (pension funds) και τις ασφαλιστικές εταιρίες.

1.3.2. Ασφάλιση προσωπικών κινδύνων και μη προσωπικών ή περιουσιακών κινδύνων

Με κριτήριο το είδος του ασφαλισμένου κινδύνου, η ασφάλιση διακρίνεται σε ασφάλιση μη προσωπικών ή περιουσιακών κινδύνων και σε ασφάλιση προσωπικών κινδύνων, εάν οι κίνδυνοι είναι προσωπικοί ή περιουσιακοί (Αργυριάδη, 2007).

Περιουσιακοί ή μη προσωπικοί κίνδυνοι είναι οι κίνδυνοι που απειλούν όχι το πρόσωπο, αλλά τα περιουσιακά στοιχεία του ασφαλισμένου, τόσο τα ενεργητικά στοιχεία της περιουσίας του, π.χ. ο κίνδυνος πυρκαγιάς ενός ακινήτου, ο κίνδυνος κλοπής ενός αυτοκινήτου, όσο και τα παθητικά στοιχεία αυτής, όπως π.χ. ο κίνδυνος ευθύνης από αυτοκινητικό ατύχημα ή ο κίνδυνος επαγγελματικής αστικής ευθύνης.

Προσωπικοί κίνδυνοι είναι αυτοί που αναφέρονται στη ζωή, στα γεγονότα ή σε καταστάσεις της ζωής του ασφαλισμένου π.χ. ο κίνδυνος θανάτου, επιβίωσης, ασθένειας, αναπηρίας, ενηλικίωσης, γάμου κλπ. Οι κίνδυνοι αυτοί καλύπτονται από αντίστοιχες ασφαλίσεις προσωπικών κινδύνων, όπως π.χ. ασφάλιση ζωής, ασφάλιση ατυχήματος, ασφάλιση ασθένειας.⁸ Οι κίνδυνοι αυτοί καλύπτονται από αντίστοιχες μορφές ασφαλίσεων περιουσιακών κινδύνων, όπως είναι η ασφάλιση πυρκαγιάς, κλοπής, μεταφοράς, η ασφάλιση ευθύνης.

Εδώ πρέπει να τονισθεί ότι το πρώτο τμήμα του Ασφ.Ν. (άρθρα 110) αναφέρεται σε γενικές διατάξεις, σε όλα τα είδη ασφαλίσεων περιουσιακών και προσωπικών κινδύνων, ενώ το δεύτερο τμήμα, κεφάλαιο α', αναφέρεται στις γενικές διατάξεις επί των ασφαλίσεων ζημιών - περιουσιακών κινδύνων (άρθρα 1118 Ασφ.Ν.), το κεφάλαιο β', στα είδη των περιουσιακών κινδύνων (άρθρα 1926 Ασφ.Ν.) και το τρίτο τμήμα (άρθρα 2732) στις γενικές διατάξεις και τα είδη ασφαλίσεων προσωπικών κινδύνων.

⁸ Ο Ασφ.Ν. ρυθμίζει αυτές τις τρεις μορφές ασφάλισης προσωπικών κινδύνων στα άρθρα 27 - 32 Ασφ.Ν.

1.3.3. Ασφάλιση ζημίας - Ασφάλιση ποσού

Με κριτήριο τη μορφή της ασφαλιστικής κάλυψης, η ασφάλιση διακρίνεται σε ασφάλιση ζημίας, όταν υπάρχει συγκεκριμένη ασφαλιστική κάλυψη και σε ασφάλιση ποσού, όταν υπάρχει αφηρημένη ασφαλιστική κάλυψη.

1.3.4.1. Συγκεκριμένη ασφαλιστική κάλυψη (ασφάλιση ζημίας)

Η ασφαλιστική κάλυψη έχει συγκεκριμένη μορφή, όταν σκοπό έχει την αποκατάσταση της συγκεκριμένης εκείνης ζημίας, που προκλήθηκε από την πραγματοποίηση του ασφαλισμένου κινδύνου (άρθρα 1 και 11 § 1 Ασφ.Ν.). Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για ασφάλιση ζημίας. Ως ασφάλιση ζημίας μπορεί να θεωρηθεί οποιαδήποτε ασφάλιση, είτε πρόκειται κατά κανόνα για ασφάλιση περιουσιακών κινδύνων π.χ. ασφάλιση πυρκαγιάς ακινήτου, είτε πρόκειται για ασφάλιση προσωπικών κινδύνων όπως η ασφάλιση ασθένειας και η ασφάλιση ατυχήματος (άρθρα 31 και 32 Ασφ.Ν.) .

Βασική αρχή στην ασφάλιση ζημίας με τη συγκεκριμένη ασφαλιστική κάλυψη, είναι η αρχή απαγόρευσης πλουτισμού ή αποζημιωτική αρχή. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, ο ασφαλισμένος αποζημιώνεται για την εξειδικευμένη ζημία που υπέστη από την πραγματοποίηση του ασφαλισμένου κινδύνου και δεν επιτρέπεται η ασφάλιση να οδηγήσει στον πλουτισμό του. Η αποζημιωτική αρχή βασίζεται σε σειρά διατάξεων που έχουν ως σκοπό την αποφυγή του πλουτισμού του ασφαλισμένου, όπως τα άρθρα 1 § 1, 14, 15, 17 § 2 Ασφ.Ν. σε μία ασφάλιση ζημιών.

Το ασφαλιστικό ποσό, το οποίο είναι το ανώτατο όριο ευθύνης του ασφαλιστή, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την εφαρμογή της αποζημιωτικής αρχής. Έτσι η ρύθμιση από τον Ασφ.Ν. καταστάσεων όπως η υπερασφάλιση, η συνασφάλιση, η πολλαπλή ασφάλιση και η υποκατάσταση του ασφαλιστή αποτρέπουν τον ασφαλισμένο να εισπράξει ως αποζημίωση ποσό μεγαλύτερο από την πραγματική ζημία που υπέστη.

Η ασφάλιση ζημίας διαχωρίζεται σε ασφάλιση ενεργητικού και σε ασφάλιση παθητικού. Η ασφάλιση ενεργητικού αναφέρεται στα ενεργητικά στοιχεία της περιουσίας του ασφαλισμένου. Τέτοια είναι διάφορα αγαθά, όπως κινητά ή ακίνητα πράγματα, απαιτήσεις, άλλα περιουσιακά δικαιώματα, όπως επίσης και το ελπίζόμενο κέρδος. Όμως, σε μια ασφάλιση ζημίας και μάλιστα ενεργητικού, δεν ασφαρίζεται το ίδιο το αγαθό, αλλά η σχέση που συνδέει ένα πρόσωπο (ασφαλισμένο) προς ένα αγαθό. Η σχέση αυτή ονομάζεται ασφαλιστικό συμφέρον (άρθρο 11 § 4 Ασφ.Ν., 259 ΚΙΝΔ, 129 § 1 ΚΑΔ) και έχει όχι απαραίτητα νομικό αλλά οπωσδήποτε οικονομικό χαρακτήρα. Έτσι, στην ασφάλιση ενεργητικού, ως ασφαλιστικό συμφέρον θεωρείται η οικονομική σχέση ενός προσώπου προς ένα αγαθό και ως ασφαλιστική ζημία θεωρείται η ολική ή μερική καταστροφή του ασφαλιστικού συμφέροντος, δηλαδή η βλάβη ή η απώλεια αγαθών, απαιτήσεων και κερδών (άρθρο 11 § 2 Ασφ.Ν.) .

Από το συνδυασμό των ως άνω εννοιών προκύπτει ότι η ασφαλιστική ζημία μπορεί να προκληθεί ανεξάρτητα από την υλική καταστροφή ή απώλεια του ασφαλισμένου πράγματος, π.χ. με την κλοπή ενός πράγματος που ασφαλίστηκε από τον Α, η ζημία επήλθε σε αυτόν και ως εκ τούτου έπαψε να υπάρχει η οικονομική σχέση που συνέδεε τον Α με το πράγμα (ασφαλιστικό συμφέρον), αλλά το ίδιο το πράγμα εξακολουθεί να υπάρχει υλικά στα χέρια του κλέπτη.

Η ασφάλιση παθητικού αναφέρεται στα παθητικά στοιχεία της περιουσίας του ασφαλισμένου. Τέτοια είναι οι οφειλές του ασφαλισμένου προς τρίτους βασισμένες σε νόμο (ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα) σε σύμβαση (αντασφάλιση), πραγματικές καταστάσεις που δημιουργούν ανάγκη καταβολής δαπανών (ασφάλιση νομικής προστασίας). Στην ασφάλιση παθητικού, ο ασφαλιστικός κίνδυνος είναι η δυνατότητα δημιουργίας παθητικών στοιχείων στην περιουσία του ασφαλισμένου ή ακόμη και η δυνατότητα αύξησης των ήδη υπαρχόντων.

Ασφαλιστική ζημία είναι η ζημία που προκαλείται από μια ενέργεια ή 76 ένα γεγονός που προβλέπεται στη σύμβαση ή στο νόμο (λ.χ. αυτοκινητικό ατύχημα) και δημιουργεί (Αργυριάδη, 2007):

- οφειλές στην περιουσία του ασφαλισμένου, έτσι ώστε να δημιουργούνται βάσιμες ή αβάσιμες αξιώσεις αποκατάστασης αυτής της ζημίας από την πλευρά του ζημιωθέντος τρίτου καθώς και
- δαπάνες από τη δικαστική άμυνα του ασφαλισμένου για την απόκρουση των αξιώσεων του τρίτου.

Στην ασφάλιση παθητικού, κατά κρατούσα άποψη, δεν υπάρχει ασφαλιστικό συμφέρον. Κι αυτό, επειδή το ασφαλιστικό συμφέρον αναφέρεται σε συγκεκριμένο «έννομο αγαθό» που υπάρχει κατά την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης και προσδιορίζεται επακριβώς σε αυτήν. Σε κάθε ασφάλιση παθητικού, αντικείμενο της ασφάλισης είναι η ευθύνη του ασφαλισμένου, η οποία δεν είναι προσδιορισμένη κατά την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης, ώστε να αποτελέσει αντικείμενο του ασφαλιστικού συμφέροντος ως π.χ. στην ασφάλιση αστικής ευθύνης δικηγόρου, ιατρού κλπ.

Αντίθετα υποστηρίζεται και η άποψη ότι στις ασφαλίσεις παθητικού, αντικείμενο του ασφαλιστικού συμφέροντος είναι το σύνολο της περιουσίας του ασφαλισμένου (Ρόκα, 2006).

1.3.4.2. Αφηρημένη ασφαλιστική κάλυψη (ασφάλιση ποσού προσώπων)

.....

Η ασφαλιστική κάλυψη έχει αφηρημένη μορφή, όταν η παροχή του ασφαλιστή κατά την πραγματοποίηση του κινδύνου εξαρτάται αποκλειστικά από τη συμφωνία των μερών (άρθρα 1 § 1 και 27 § 1 Ασφ.Ν.). Το ποσό αναγράφεται πάντοτε στην ασφαλιστική σύμβαση και καταβάλλεται από τον ασφαλιστή στο δικαιούχο (ασφάλισμα), ανεξάρτητα αν η πραγματοποίηση του κινδύνου προκάλεσε ζημία όπως π.χ. ο θάνατος. Στην περίπτωση αυτή πρόκειται για ασφάλιση ποσού (άρθρο 27 § 1 Ασφ.Ν.) (Αργυριάδη, 2007).

Κυριότερη μορφή ασφάλισης ποσού είναι η ασφάλιση ζωής ιδίου ή τρίτου προσώπου κατά του κινδύνου του θανάτου ή ασφάλισης επιβίωσης, όπως αυτή ρυθμίζεται στα άρθρα 28 - 30 Ασφ.Ν.

Η ασφάλιση ποσού και ειδικότερα η ασφάλιση ζωής, δεν έχει αποζημιωτικό χαρακτήρα. Γι' αυτό στην ασφάλιση ζωής δεν υπάρχουν οι έννοιες που αναφέρθηκαν στην ασφάλιση ζημίας για το ασφαλιστικό συμφέρον, την ασφαλιστική αξία και την ασφαλιστική ζημία.

Στην ασφάλιση ποσού συμπεριλαμβάνονται επίσης η ασφάλιση ατυχήματος (άρθρο 31 Ασφ.Ν.) και η ασφάλιση ασθένειας (άρθρο 32 Ασφ.Ν.), στο μέτρο που συμφωνούνται με αφηρημένη ασφαλιστική κάλυψη. Οι δύο αυτές μορφές ασφάλισης προσωπικών κινδύνων μπορούν να συμφωνηθούν είτε με αφηρημένη κάλυψη, ως ασφάλιση ποσού, αν συμφωνηθεί να καταβληθεί ένα ποσό ανεξάρτητα από την οικονομική ανάγκη που θα προκληθεί, λ.χ. από μια ασθένεια ή ένα ατύχημα, είτε με συγκεκριμένη κάλυψη, ως ασφάλιση ζημίας, αν συμφωνηθεί η καταβολή ενός ποσού που θα αντιστοιχεί είτε στη συγκεκριμένη ζημία του ασφαλισμένου είτε ως κατ' αποκοπή συμμετοχή του ασφαλιστή για κάθε περίπτωση, λ.χ. επίσκεψη σε γιατρό είτε για κάλυψη ιατροφαρμακευτικών εξόδων.

1.3.4.3. Μικτή ασφαλιστική κάλυψη

Οι δύο ως άνω ασφαλίσεις προσωπικών κινδύνων, ήτοι η ασφάλιση ατυχήματος και η ασφάλιση ασθένειας, αποτελούν συνδυασμό αφηρημένης και συγκεκριμένης ασφαλιστικής κάλυψης, γι' αυτό μπορούν να χαρακτηρισθούν ως μικτές μορφές ασφάλισης. Έτσι λειτουργούν άλλοτε ως ασφαλίσεις ποσού και άλλοτε ως ασφαλίσεις ζημιών ή και τα δύο μαζί. Τούτο έχει ως συνέπεια να εφαρμόζονται ανάλογα κάθε φορά, οι κανόνες που αντιστοιχούν σε κάθε είδος ασφάλισης. Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι (Ρόκα, 2006):

- Η ασφάλιση ζημίας με τη μορφή της συγκεκριμένης ασφαλιστικής κάλυψης καλύπτει κατά κανόνα περιουσιακούς κινδύνους (ασφάλιση ενεργητικού - ασφάλιση παθητικού) και κατ' εξαίρεση προσωπικούς κινδύνους (ασφάλιση ασθένειας - ασφάλιση ατυχήματος).
- Η ασφάλιση ποσού με την αφηρημένη ασφαλιστική κάλυψη καλύπτει μόνον προσωπικούς κινδύνους (ασφάλιση ζωής - ατυχήματος - ασθένειας).

1.3.4. Χερσαία, αεροπορική και θαλάσσια ασφάλιση

Με κριτήριο το είδος του ασφαλισμένου κινδύνου, η ασφάλιση διακρίνεται σε χερσαία, θαλάσσια και αεροπορική. Στο ελληνικό δίκαιο, η διάκριση αυτή γίνεται για λόγους συστηματικούς αλλά και ιστορικούς, εφόσον, όπως έχει αναφερθεί πιο πάνω, η θαλάσσια

ασφάλιση εμφανίσθηκε και ρυθμίσθηκε νομοθετικά, πριν τη χερσαία και βεβαίως την αεροπορική.

Χερσαία ασφάλιση είναι κάθε ασφάλιση, όταν οι ασφαλιζόμενοι κίνδυνοι είναι χερσαίοι. Αντίστοιχα θαλάσσια ασφάλιση είναι κάθε ασφάλιση, όταν οι ασφαλιζόμενοι κίνδυνοι είναι θαλάσσιοι και αεροπορική ασφάλιση είναι κάθε ασφάλιση, η οποία εκτίθεται σε αεροπορικούς κινδύνους.

Η αεροπορική ασφάλιση αναφέρεται σε αεροπορικούς κινδύνους, στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και το ελπιζόμενο κέρδος, που αφορούν το ίδιο το αεροσκάφος, τα μεταφερόμενα πράγματα και την υποχρεωτική ασφάλιση του αεροπορικού μεταφορέα. Αποτελούν την αεροπορική ασφάλιση ζημιών, η οποία ρυθμίζεται από τις διατάξεις του Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου, άρθρα 129138 και χαρακτηρίζεται από το άρθρο 33 § 1 Ασφ.Ν. ως καθαρά εμπορική - μη καταναλωτική ασφάλιση .

Η θαλάσσια ασφάλιση αναφέρεται κυρίως σε θαλάσσιους κινδύνους που αφορούν το πλοίο, το φορτίο και το ναύλο, οι οποίοι αποτελούν τη θαλάσσια ασφάλιση ζημιών, ρυθμίζεται από τον ΚΙΝΔ άρθρα 259 επ. και χαρακτηρίζεται από το άρθρο 33 § 1 Ασφ.Ν. ως καθαρά εμπορική - μη καταναλωτική ασφάλιση (Αθανασιάδη, 2003).

Όλοι οι άλλοι κίνδυνοι που δεν είναι θαλάσσιοι ή αεροπορικοί, είναι χερσαίοι και ρυθμίζονται από τις διατάξεις των άρθρων 133 Ασφ.Ν. και το Κ.Ν. 489/1976. για την υποχρεωτική ασφάλιση ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα.

Στη θαλάσσια ασφάλιση ισχύει το σύστημα καθολικότητας των ασφαλισμένων κινδύνων, δηλαδή όλων των κινδύνων της θαλασσοπλοΐας, που μπορούν να συμβούν κατά τη διάρκεια ενός θαλασσινού ταξιδιού (άρθρο 269 ΚΜΔ), με εξαίρεση των πολεμικών κινδύνων (άρθρο 272 ΚΙΝΔ), π.χ. πυρκαγιά, κλοπή, σύγκρουση κλπ. (Αργυριάδη, 2007).

Στη χερσαία ασφάλιση ισχύει το σύστημα της ειδικότητας των ασφαλισμένων κινδύνων, δηλαδή ασφαλιζονται μόνον οι ειδικά ορισμένοι κίνδυνοι (άρθρο 1 § 2 Ασφ.Ν.). Μόνον στη χερσαία ασφάλιση μεταφοράς πραγμάτων ισχύει το σύστημα καθολικότητας των ασφαλισμένων κινδύνων (άρθρο 20 § 1 Ασφ.Ν.).

Στην αεροπορική ασφάλιση ισχύει επίσης το σύστημα καθολικότητας των ασφαλισμένων κινδύνων, δηλαδή όλων των κινδύνων που μπορούν να συμβούν κατά τη διάρκεια ενός αεροπορικού ταξιδιού.

Γενικά, το σύστημα καθολικότητας των ασφαλισμένων κινδύνων ισχύει σε όλα τα είδη μεταφοράς χερσαίας, θαλάσσιας και αεροπορικής, εξαιτίας των δυσχερειών που δημιουργούνται για τον επακριβή προσδιορισμό του είδους του κινδύνου που πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια μίας μεταφοράς. Στους υπόλοιπους κλάδους ασφάλισης π.χ. πυρκαγιάς, κλοπής κλπ., συνηθίζεται τόσο στη θαλάσσια όσο και στην αεροπορική ασφάλιση ζημιών να εξειδικεύονται οι κίνδυνοι με τους γενικούς και ειδικούς όρους και να επισημαίνονται οι εξαιρέσεις.

1.3.5. Ειδικές μορφές ασφάλισης

1.3.5.1. Καταναλωτικές και μη καταναλωτικές ή εμπορικές ασφαλίσεις

.....

Με κριτήριο το λειτουργικό σκοπό για τον οποίο ένα πρόσωπο διενεργεί την ασφάλιση, πρέπει να γίνει η διάκριση των ασφαλίσεων σε καταναλωτικές ασφαλίσεις και μη καταναλωτικές ή εμπορικές ασφαλίσεις.

Η οριοθέτηση των ασφαλίσεων θα γίνει με γνώμονα το σκοπό για τον οποίο ο ασφαλισμένος ενεργεί για ιδιωτικούς ή επαγγελματικούς λόγους. Η διάκριση αυτή γίνεται στο πλαίσιο προστασίας του ασφαλισμένου ως καταναλωτή. Έτσι, καταναλωτικές ασφαλίσεις είναι αυτές που αφορούν όλες τις ασφαλίσεις που συνάπτονται για ιδιωτικούς και όχι για επαγγελματικούς λόγους.⁹

⁹ Στην κατηγορία αυτή ανήκουν από τη φύση τους οι ασφαλίσεις προσωπικών κινδύνων (ζωής – ασθένειας - ατυχήματος) αλλά και όσες ασφαλίσεις ζημιών ενεργούνται από τον ασφαλισμένο για ιδιωτικούς ή μη επαγγελματικούς λόγους, π.χ. ασφάλιση πυρκαγιάς εξοχικής κατοικίας.

Ενώ μη καταναλωτικές ή εμπορικές ασφαλίσεις είναι αυτές που συνάπτονται 83 για εμπορικούς, βιομηχανικούς ή γενικότερα επαγγελματικούς λόγους. Τέτοια είδη ασφαλίσεων είναι η ασφάλιση μεταφοράς, η θαλάσσια και η αεροπορική ασφάλιση ζημίας, η ασφάλιση εγγύησης και πίστωσης (άρθρο 33 § 1 Ασφ.Ν.), αλλά και η αντασφάλιση, η ομαδική ασφάλιση ατυχημάτων, η ασφάλιση επαγγελματικής αστικής ευθύνης κλπ.

Μία μη καταναλωτική ασφάλιση καλύπτει κυρίως τους «μεγάλους κινδύνους» κατά την έννοια του άρθρου 13 § 3 Ν.Δ. 400/1970. Στην κατηγορία των μεγάλων κινδύνων εντάσσονται τα ως άνω είδη ασφαλίσεων με κριτήριο ότι ο ασφαλισμένος ασκεί κατ' επάγγελμα βιομηχανική ή εμπορική δραστηριότητα ή ελεύθεριο επάγγελμα και ο κίνδυνος σχετίζεται με τη δραστηριότητα αυτή.¹⁰

1.3.5.2. Ατομικές και ομαδικές ασφαλίσεις

.....

Ατομική είναι η ασφάλιση, όταν με την ασφαλιστική σύμβαση ιδρύεται 86 μια ασφαλιστική σχέση που συνδέει τον ασφαλιστή με τον ασφαλισμένο, φορέα του ασφαλιστικού συμφέροντος, έστω κι αν με αυτήν ασφαλίζονται περισσότερα περιουσιακά στοιχεία ενεργητικά ή παθητικά (π.χ. ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα και κλοπής του ιδίου αυτοκινήτου) ή στοιχεία που προσδιορίζονται ομαδικά (π.χ. ασφάλιση βιβλίων βιβλιοθήκης κατά του κινδύνου πυρκαγιάς). Αντίθετα, ομαδική ασφάλιση υπάρχει όταν σε μια ασφαλιστική σύμβαση ιδρύονται περισσότερες ασφαλιστικές σχέσεις, έτσι ώστε να υπάρχει ένας ασφαλιστής, ένας αντισυμβαλλόμενος - λήπτης της ασφάλισης και πολλοί ασφαλισμένοι (Αργυριάδη, 2007; Χατζηνικολάου - Αγγελίδου, 1995; Κεχαγιόγλου, 2010).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ομαδικής ασφάλισης είναι η ομαδική ασφάλιση ατυχημάτων, ζωής ή ασθένειας που συνάπτει ο εργοδότης υπέρ των εργαζομένων στην επιχείρησή του. Πρόκειται για ασφάλιση ποσού και ειδικότερα προσωπικών κινδύνων που λειτουργεί ως συμπλήρωση ή βελτίωση της υπάρχουσας κοινωνικής ασφάλισης.¹¹

¹⁰ Βλ. άρθρο 13 § 3 παρ. β', Ν.Δ. 400/1970.

¹¹ Βλ. ΑΠ 1276/2001 Ε.Εμπ.Δ. 2003, 363 για την ομαδική ασφάλιση εργαζομένων, όπου το ασφάλιστρο έχει χαρακτήρα μισθολογικής παροχής, Εφ.ΑΘ. 6044/2002 ΔΕΕ 2003, 311, για σύναψη ομαδικής ασφάλισης των

Η ομαδική ασφάλιση δεν έχει συνήθως προσχωρητικό χαρακτήρα, επειδή ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή είναι ένας ισχυρά οικονομικός εργοδότης ή επιχειρηματίας. Γι' αυτό η ομαδική ασφάλιση με την ως άνω μορφή, πρέπει να ανήκει στην κατηγορία των μη καταναλωτικών εμπορικών ασφαλίσεων.

Με το Σχ.Ν. (2011) για την εποπτεία και διαφάνεια στην ασφαλιστική αγορά, ¹²θεσπίζεται υποχρέωση των ασφαλιστών να πληροφορούν και να ενημερώνουν και τον ασφαλισμένο με όλες τις πληροφορίες που υποχρεούνται κατά το προ συμβατικό στάδιο να δίδουν στο λήπτη της ασφάλισης. Επίσης του χορηγούν ένα έγγραφο αποδεικτικό της ασφάλισης, έτσι ώστε να γνωρίζει τις υποχρεώσεις του και να διεκδικεί τα δικαιώματά του από την ασφαλιστική σύμβαση.

1.3.5.3. Προαιρετικές και υποχρεωτικές ασφαλίσεις

.....

Η ιδιωτική ασφάλιση αποτελεί ένα θεσμό ο οποίος συνδέεται με την ιδιωτική αυτονομία και την ελευθερία των συμβάσεων. Η σύναψη μιας ασφαλιστικής σύμβασης εναπόκειται στη βασική αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, όπου τα πρόσωπα είναι ελεύθερα να καταρτίζουν συμβάσεις, εάν και όποτε το θελήσουν. Αυτές είναι οι προαιρετικές ασφαλίσεις, όταν ένα πρόσωπο ασφαλίζεται σε μια ασφαλιστική εταιρία εάν το επιθυμεί, κατά του κινδύνου που επιθυμεί και όποτε το επιθυμεί. Όμως λόγοι δικαιοσύνης και ηθικής, αναγκάζουν το νομοθέτη σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να επιβάλει ορισμένους περιορισμούς στην ελευθερία των συμβάσεων, όπως την «υποχρέωση» για κατάρτιση συμβάσεως με ορισμένο περιεχόμενο (Χατζηνικολάου - Αγγελίδου, 1995).

αυτοκινήτων εκμισθώτριας εταιρίας ενοικίασεως αυτοκινήτων με ασφαλιστική εταιρία υπέρ τρίτου οδηγού' δικαιούχος είναι ο οδηγός και όχι η εκμισθώτρια εταιρία, Εφ.ΑΘ. 6861/2003 ΔΕΕ 2004, 694, ΕφΘεσσαλ. 435/2004, Αρμ. 2005, 257, Μ.Πρ.Αθ. 1396/2006, ΕΠ.ΔΙΚ.ΙΑ 2004, 444 για ομαδική ασφάλιση εργαζομένων σε επιχείρηση ως γνήσια σύμβαση υπέρ τρίτου δικαιούχου και Μ.Πρ.Λαρ. 106/2004 για ομαδική ασφάλιση μεταφερομένων με μεταφορικό μέσο (γεωργικό ανελκυστήρα), το ασφάλισμα καταβάλλεται στους κληρονόμους του θανόντος. ΑΠ 1277/2010 ΔΕΕ 2011, 1060 επ., όπου σε περίπτωση μεταβίβασης επιχείρησης ο διάδικος-εργοδότης επιτρέπεται να ανανεώσει ή όχι την ασφαλιστική σύμβαση μετά από νέα διαπραγμάτευση με τους εκπροσώπους των εργαζομένων. Πότε αποτελεί επιχειρησιακή συνθήκη.

¹² Βλ. άρθρο 4 με το οποίο προστίθεται νέο άρθρο 9α στον Ν. 2496/1997.

Πρόκειται για τις υποχρεωτικές ασφαλίσεις που επιβάλλονται με νόμο, ειδικότερα επιβάλλεται σε ορισμένους καταναλωτές, επαγγελματίες, νομικά πρόσωπα να καταρτίσουν ασφαλιστική σύμβαση αφήνοντας σε αυτούς ελευθερία επιλογής μόνο της ασφαλιστικής εταιρίας. Τέτοιες χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι: η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα (Κ.Ν. 489/1976), η αστική ευθύνη για τη ρύπανση της θάλασσας με υδρογονάνθρακες από δεξαμενόπλοια, η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης πλοιοκτητών (Ν. 3450/2006 που τροποποίησε τον Ν. 2932/2001), η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης του εθνικού (άρθρο 13 ΚΑΔ) και διεθνούς αεροπορικού μεταφορέα σύμφωνα με τη Διεθνή Σύμβαση Μόντρεαλ του 1999 (Κυρωτικός νόμος 3006/2002, άρθρο 50), καθώς και του κοινοτικού αεροπορικού μεταφορέα (Κανονισμός ΕΚ 758/2004) που επιβάλλει ελάχιστα όρια κάλυψης, η ασφάλιση αστικής ευθύνης των διοργανωτών ή πωλητών οργανωμένων ταξιδιών (Π.Δ. 339/1996),¹³ η υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης για τη μετακίνηση και κυκλοφορία επαγγελματικών σκαφών αναψυχής (Ν. 2793/1999), η υποχρέωση ασφάλισης αστικής ευθύνης του φορέα διαχείρισης φυσικού αερίου (Ν. 2364/1995), η ασφάλιση αστικής ευθύνης των ασφαλιστικών διαμεσολαβητών (ΠΔ 190/2006), η ασφάλιση αστικής ευθύνης των δικηγόρων που ασκούν στην Ελλάδα το επάγγελμα του δικηγόρου με επαγγελματικό τίτλο που απέκτησαν σε άλλο κράτος - μέλος της Ε.Ε. με το Π.Δ. 152/2000 που αποτελεί προσαρμογή προς την σχετική Οδηγία 98/5/ΕΚ, η ασφάλιση αστικής ευθύνης ερευνητή και χορηγού κλινικής μελέτης φαρμακευτικών προϊόντων στον άνθρωπο, με Υ.Α.Δ.Υ.Γ3/89292/2003 που αποτελεί προσαρμογή προς τη σχετική Οδηγία 2001/20/ΕΚ, η ασφάλιση μελετητών και αναδοχών κατασκευής έργων δημόσιων με το Ν. 1418/1984 όπως τροποποιήθηκε με το Ν. 2229/1994 και ιδιωτικών με το Ν. 3212/2003, η ασφάλιση περιβαλλοντικών ζημιών (Π.Δ. 148/2009) που προβλέπεται από τη σχετική Οδηγία 2004/35/ΕΚ.

¹³ Το Π.Δ. 339/1996 εκδόθηκε σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 90/314/ΕΚ για τα οργανωμένα ταξίδια.

1.4. Πηγές του ασφαλιστικού δικαίου

1.4.1. Νομοθετικές πηγές

Οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικές με την ασφάλιση αφορούν τη θαλάσσια ασφάλιση και ανάγονται στον 15^ο αιώνα. Και στη ναπολεόντεια νομοθεσία, η θαλάσσια ασφάλιση ρυθμίστηκε διεξοδικά στον Εμπορικό Κώδικα του 1807, ενώ η χερσαία ασφάλιση έμεινε αρρυθμιστη. Έτσι και στη χώρα μας, έως το 1910 δεν υπήρχε ρύθμιση για τη χερσαία ασφάλιση παρά μόνον για τη θαλάσσια, εφόσον ο εμπορικός νόμος αποτελούσε μετάφραση του γαλλικού κειμένου. Το κενό κάλυψε ο Ν. ΓΨΙΖ/1910 που πρόσθεσε ένατο τμήμα «περί ασφαλιστικής συμβάσεως» στο πρώτο βιβλίο του Ε.Ν., άρθρα 189 - 225, που ήταν μετάφραση του Ιταλικού Εμπορικού Κώδικα 1882.

Μετά από αλλεπάλληλες προσπάθειες εκσυγχρονισμού του δικαίου ασφαλιστικής σύμβασης, το 1981 καταρτίσθηκε το Σχέδιο Εμπορικού Κώδικα, που περιελάμβανε στο τρίτο βιβλίο, άρθρα 187 - 227 για την ασφαλιστική σύμβαση χωρίς όμως αίσια έκβαση.

Τελικά, το ένατο τμήμα του Εμπορικού Νόμου κατήργησε ο Ν. 2496/1997 (Ασφ.Ν.) που τέθηκε σε ισχύ από 17/11/1997 και ρυθμίζει σήμερα το «δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης», στα άρθρα 134 αυτού. Ειδικότερα ο Ν. 2496/1997 δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ, την 16/5/1997 και τέθηκε σε ισχύ έξι μήνες αργότερα, σύμφωνα με το άρθρο 34 αυτού, ήτοι την 17/11/1997. Σύμφωνα με την ερμηνεία της Νομολογίας, από τις ίδιες διατάξεις του Ασφ.Ν. διέπονται όσες συμβάσεις συνάφθηκαν προηγουμένως και είναι εκκρεμείς, ενώ δεν εφαρμόζονται στις συμβάσεις, στις οποίες η ασφαλιστική περίπτωση πραγματοποιήθηκε πριν την ουσιαστική έναρξη ισχύος των. Η θαλάσσια ασφάλιση ρυθμίζεται από τα άρθρα 257 - 288 και 290 - 291

ΚΙΝΔ (Ν. 3816/1958), τα οποία αντικατέστησαν την παλαιά ρύθμιση του Ν. ΓΨΙΖ/1910. Το άρθρο 294 ΚΙΝΔ κατήργησε ρητά το δεύτερο βιβλίο του ΕΝ, όπως είχε διατυπωθεί από το Ν. ΓΨΙΖ/1910.

Το άρθρο 257 ΚΙΝΔ για τη θαλάσσια ασφάλιση παραπέμπει στις διατάξεις του ΕΝ, άρθρα 189-225 ΕΝ «εφόσον αυτοί δεν είναι ασυμβίβαστοι προς τη θαλάσσια ασφάλιση και δεν τροποποιούνται υπό των επομένων διατάξεων». Με την κατάργηση των διατάξεων αυτών του

ΕΝ, η παραπομπή πρέπει να θεωρείται ότι γίνεται στις διατάξεις του Ασφ.Ν., άρθρα 133 αυτού.

Θέματα θαλάσσιας ασφάλισης ρυθμίζουν και ειδικότεροι νόμοι, όπως ο Ν. 2932/2001 για τους πλοιοκτήτες εμπορικών ή επιβατηγών ακτοπλοϊκών πλοίων, ο Ν. 2743/1999 για τη μετακίνηση επαγγελματικών πλοίων αναψυχής και ο Ν. 2881/2001 για τη ρύθμιση θεμάτων ναυαγίου.

Η αεροπορική ασφάλιση ρυθμίζεται από τις διατάξεις των άρθρων 129 - 138 του Κώδικα Αεροπορικού Δικαίου που κυρώθηκε με το Ν. 1815/1988. Η αεροπορική ασφάλιση διακρίνεται στην ασφάλιση του αεροσκάφους (άρθρα 131 - 132 ΚΑΔ), στην ασφάλιση των μεταφερομένων πραγμάτων (άρθρα 133 - 135 ΚΑΔ) και στις διατάξεις που ρυθμίζουν την υποχρεωτική ασφάλιση ευθύνης του αεροπορικού μεταφορέα (άρθρο 137).

Το άρθρο 138 ΚΑΔ για την ασφάλιση των αεροπορικών κινδύνων ρητά παραπέμπει σε αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του ΚΙΝΔ για τη θαλάσσια ασφάλιση και του Εμπορικού Νόμου, ήδη Ν. 2496/1997 για τη χερσαία ασφάλιση, εφόσον αυτές δεν είναι ασυμβίβαστες με την αεροπορική ασφάλιση .

Ζητήματα θαλάσσιας και αεροπορικής ασφάλισης ρυθμίζονται επιπλέον από Διεθνείς Συμβάσεις και Κοινοτικούς Κανονισμούς. Έτσι, η υποχρεωτική ασφάλιση στη θαλάσσια μεταφορά επιβλήθηκε για πρώτη φορά με τη διεθνή σύμβαση του 1969 περί αστικής ευθύνης για ζημίες ρύπανσης από πετρέλαιο (άρθρο 7). Η σύμβαση αυτή τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο του 1992, το οποίο κυρώθηκε με το Π.Δ. 197/1995 και στη συνέχεια η Σύμβαση αυτή τροποποιήθηκε από το Πρωτόκολλο του 2000, αναφορικά με τα όρια ευθύνης, το οποίο κυρώθηκε με το Π.Δ. 286/2002. Υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης προβλέπει και η διεθνής Σύμβαση του Λονδίνου 2001 για την αστική ευθύνη για ζημίες ρύπανσης από διαρροή πετρελαιοειδών και καυσίμων δεξαμενής πλοίου που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 3393/2005. Η υποχρέωση ασφάλισης της ευθύνης του πλοιοκτήτη επεκτείνεται σταδιακά στην υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης του θαλάσσιου μεταφορέα επιβατών με την τελευταία τροποποίηση της Διεθνούς Σύμβασης Αθηνών, με το άρθρο 5 του Πρωτοκόλλου του 2002 (άρθρο 4“ § 1 Δ.Σ. Αθηνών) (Κολογκίνα - Οικονόμου, 2007).

Υποχρεωτική ασφάλιση της αστικής ευθύνης του αεροπορικού μεταφορέα έναντι των επιβατών, εκτός από την εθνική νομοθεσία (άρθρο 137 ΚΑΔ) επιβάλλει και η Διεθνής Σύμβαση του Μόντρεαλ του 1999 για τη διεθνή αεροπορική μεταφορά επιβατών, η οποία κυρώθηκε με το Ν. 3006/2002, στο άρθρο 50 αυτής, καθώς και ο κοινοτικός νομοθέτης (Στυλιανού, 2005):

- με τον Κανονισμό (ΕΚ) 2027/1997 όπως τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΚ) 889/2002 (Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, 2010)¹⁴ για την ευθύνη του αεροπορικού μεταφορέα επιβατών σε περίπτωση ατυχήματος (άρθρο 7) και
- με τον Κανονισμό (ΕΚ) 785/2004 του Συμβουλίου, ο οποίος θεσπίζει νομικό πλαίσιο για τον προσδιορισμό των ελάχιστων απαιτήσεων ασφάλισης ευθύνης έναντι τρίτων και των όρων ασφάλισης για τους αερομεταφορείς εκμετάλλευσης αεροσκαφών. Ο Κανονισμός αυτός άρχισε να ισχύει από 30.4.2005. Η Σύμβαση του Μόντρεαλ τέθηκε σε ισχύ διεθνώς στις 4 Νοεμβρίου 2003 και στην Κοινότητα στις 28 Ιουνίου 2004. Από την ημερομηνία αυτή τέθηκε σε ισχύ και ο Κανονισμός (ΕΚ) 2027/1997, όπως τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΚ) 889/2002 .

Στην ασφαλιστική σύμβαση, εκτός από τις διατάξεις των άρθρων 257 - 258 και 290 - 291 ΚΙΝΔ και 133 - 135 ΚΑΔ, ισχύουν συμπληρωματικά και άλλες διατάξεις του Α.Κ., στο μέτρο που δεν τροποποιούνται από ειδικές διατάξεις του ασφαλιστικού δικαίου, του Ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή, ιδίως για την καταχρηστικότητα των ασφαλιστικών γενικών και ειδικών όρων, των άρθρων 953 § 6, 956 § 7 για την κατάσχεση ασφαλισμένου κινητού και 992 § 3 Κ.Πολ.Δ. καθώς και από άλλους ειδικούς νόμους, όπως ο Ν. 225/1975 για την ασφάλιση εξαγωγικών πιστώσεων και η Υ.Α. ΖΙ629 με την οποία προστέθηκε άρθρο

¹⁴Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κ. 889/2002, η εφαρμογή του αρχίζει από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της Συνθήκης του Μόντρεαλ για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η κατάθεση των επικυρώσεων της Συνθήκης από την Ε.Ε. έγινε στις 29/4/2004. Έτσι, κατ' άρθρ. 53 § 3 της Συνθήκης Μόντρεαλ, αυτή αρχίζει να ισχύει για την Κοινότητα, 60 ημέρες αργότερα, ήτοι στις 28 Ιουνίου 2004. Συνακόλουθα η ημερομηνία 28 Ιουνίου 2004 είναι καθοριστική για την εφαρμογή στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. ταυτόχρονα, τόσο της Σύμβασης Μόντρεαλ του 1999 όσο και του Κοινοτικού Κανονισμού 2027/1997, όπως αυτός τροποποιήθηκε από τον Κ. 889/2002 για την ευθύνη του αεροπορικού μεταφορέα. Αυτό ισχύει και για την Ελλάδα τόσο στις διεθνείς αεροπορικές μεταφορές επιβατών και αποσκευών όσο και στις ενδοκοινοτικές και τις εσωτερικές αεροπορικές μεταφορές επιβατών και αποσκευών.

4^ο στο Ν. 2251/1994 για την εμπορία από απόσταση χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, στις οποίες περιλαμβάνεται και η ασφάλιση.

Σημαντικό τόσο για το δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης όσο και για 42 το δίκαιο προστασίας καταναλωτή είναι το Σχ.Ν. του 2011 «για την εδραίωση της διαφάνειας στη λειτουργία της ασφαλιστικής αγοράς, την ενδυνάμωση της προστασίας των καταναλωτών και την προστασία των οφειλετών από αθέμιτες εισπρακτικές μεθοδεύσεις», το οποίο πρόκειται να κατατεθεί στη Βουλή, μετά την ολοκλήρωση της διαβούλευσης, από το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης (Γενική Γραμματεία Καταναλωτή) (Χατζήνικολάου - Αγγελίδου, 2011). Το Σχ.Ν. τροποποιεί και προσθέτει νέα άρθρα στο Ν. 2496/1997 (Ασφ.Ν.), με σκοπό την προστασία του ασφαλισμένου από την παραπλανητική διαφημιστική ενημέρωση (1α), την προσυμβατική ενημέρωση του ενδιαφερόμενου να ασφαλισθεί σε όλα τα είδη ασφαλίσεων ζημιών και ζωής (1β), την εντατικοποίηση και αύξηση των υποχρεώσεων των διαμεσολαβητών για τη μέγιστη δυνατή διαφάνεια πριν και μετά την κατάρτιση της σύμβασης (1γ), τη διαφάνεια στα ομαδικά συμβόλαια προς γνώση των ασφαλισμένων (άρθρ. 9α), ορίζει κατώτατα όρια χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης (άρθρ. 7 § 7), προβλέπει εξειδικευμένη ενημέρωση του λήπτη της ασφάλισης κατά τη διάρκεια των ασφαλίσεων ζωής και προσυμβατική αξιολόγηση στις ασφαλίσεις που συνδέονται με επενδύσεις (άρθρ. 2732α Ασφ.Ν.).

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο άρθρο 10 Σχ.Ν. με το οποίο προστίθεται νέο άρθρο 33α στον Ασφ.Ν., με το οποίο ρυθμίζεται η εποπτεία που πρέπει να ασκείται στους ασφαλιστές από την Τράπεζα της Ελλάδος για παραβίαση των προσυμβατικών τους υποχρεώσεων και από τη Γενική Γραμματεία Καταναλωτή για την παραβίαση των μετασυμβατικών υποχρεώσεων των ασφαλιστών. Η διάσπαση όμως της εποπτείας που πρέπει να είναι ενιαία και να ασκείται από την Τράπεζα της Ελλάδος, ίσως δημιουργήσει στη πράξη προβλήματα.

Ιδιαίτερα σημαντική στο χώρο της ιδιωτικής ασφάλισης είναι η ασφάλιση ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα, η οποία στη χώρα μας θεσπίστηκε ως υποχρεωτική με το Ν. 489/1976 που τέθηκε σε ισχύ από 1.1.1978 και κωδικοποιήθηκε με το Π.Δ. 237/1986. Με το νόμο αυτό, η Ελλάδα προσάρμοσε το εσωτερικό της δίκαιο στις διατάξεις του σχεδίου ενιαίου νόμου του Παραρτήματος 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης της 20ής Απριλίου 1959, που

υπογράφηκε και κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 4147/1961. Με τα Π.Δ. 1019/1981, 118/1985, 264/1991 (β' Οδηγία), 314/1993 (γ' Οδηγία), 10/2003 (δ' Οδηγία) και Ν. 3746/2009 (ε' Οδηγία 2005/14), προσαρμόστηκαν οι διατάξεις του Ν. 489/1976 προς τις πέντε Οδηγίες της Ε.Ε. Επιμέρους διατάξεις ειδικών νόμων έχουν τροποποιήσει μέχρι σήμερα τις διατάξεις του Ν. 489/1976, όπως π.χ. ο Ν. 2170/1993 περί ιδιωτικής επιχειρήσεως ασφαλίσεως, ο Ν. 2496/1997 για την ασφαλιστική σύμβαση, ο Ν. 2837/2000 «για ρύθμιση θεμάτων ανταγωνισμού» και ο Ν. 2919/2001. Τελευταία σημαντική τροποποίηση στον Κ.Ν. 489/1976 επέφερε ο Ν. 3557/1452007 και ο Ν. 3746/2009 για την εναρμόνιση του ελληνικού δικαίου προς την 5η Οδηγία 2005/14/ΕΚ με κύριο θέμα τα όρια ευθύνης του ασφαλιστή (Αργυριάδη, 2007).

Τα σχετικά με τη λειτουργία και την κρατική εποπτεία επί των ασφαλιστικών επιχειρήσεων που λειτουργούν στην Ελλάδα, ρυθμίζει το Ν.Δ. 400/1970 «περί ιδιωτικής επιχειρήσεως ασφαλίσεως» που αντικατέστησε τον ομώνυμο Ν. 1023/1917. Το Ν.Δ. 400/1970 έχει τροποποιηθεί μέχρι σήμερα πολλές φορές είτε για εκσυγχρονισμό είτε για λόγους προσαρμογής προς την κοινοτική νομοθεσία, γεγονός που επιβάλλει την επίσημη κωδικοποίησή του. Τροποποιήθηκε κυρίως με το Π.Δ. 118/1985 με το οποίο έγινε η προσαρμογή προς τις οδηγίες α' γενιάς, με το Ν. 2170/1993, με το Π.Δ. 252/1996 για την προσαρμογή προς τις οδηγίες β' και γ' γενιάς για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών και τη χορήγηση ενιαίας άδειας, με το Π.Δ. 288/2002 για τη συμπληρωματική χρηματοοικονομική εποπτεία ασφαλιστικών επιχειρήσεων στο πλαίσιο ενός ασφαλιστικού ομίλου (Οδηγία 2003/51/ΕΚ), με το Π.Δ. 332/2003 για την προσαρμογή προς την Οδηγία 2001/17/ΕΚ για την εξυγίανση και εκκαθάριση των ασφαλιστικών επιχειρήσεων.

Ειδικά για την ιδιωτική επιχείρηση ασφάλισης πλοίων και αεροσκαφών 44 ισχύει το Ν.Δ. 551/1970 και βέβαια συμπληρωματικά ισχύουν και για τις ανώνυμες ασφαλιστικές εταιρίες, οι διατάξεις του Κ.Ν. 2190/1920 «περί ανωνύμων εταιρειών» όπως ισχύει, στο μέτρο που δεν τροποποιούνται από ειδικές διατάξεις. Επίσης, σημαντικοί είναι: ο Ν. 1569/1985 «διαμεσολάβηση στις συμβάσεις ιδιωτικής ασφάλισης» που τροποποιήθηκε με το Ν. 2170/1993 και πρόσφατα με το Π.Δ. 190/2006, «για τους ασφαλιστικούς διαμεσολαβητές», το Π.Δ. 298/1986 για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ασφαλιστικών πρακτόρων και παραγωγών ασφαλίσεων, ο Ν. 1796/1988 «Σύσταση Οργανισμού ασφαλίσεως εξαγωγικών πιστώσεων», ο Ν. 3029/2002 για τα «Ταμεία Επαγγελματικής Ασφάλισης», ο Ν. 3455/2006

για τη συμπληρωματική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων, ασφαλιστικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων χρηματοοικονομικού ομίλου ετερογενών δραστηριοτήτων (προσαρμογή προς την Οδηγία 2002/87 (ΕΚ) ο Ν. 3229/2004 για τη σύσταση «Επιτροπής Εποπτείας της Ιδιωτικής Ασφάλισης» και ο Ν. 3867/2010 για την «Εποπτεία Ιδιωτικής Ασφάλισης. Σύσταση Εγγυητικού Κεφαλαίου Ιδιωτικής Ασφάλισης Ζωής» (Ρόκα, 2006).

Επίσης για θέματα εφαρμοστέου δικαίου, σημαντικός είναι ο Ν. 45 1792/1988 «κύρωση της Σύμβασης του Λουξεμβούργου για προσχώρηση της Ελλάδας στη Σύμβαση της Ρώμης του 1980 (Ρώμη Ι) για το εφαρμοστέο δίκαιο στις ενοχικές συμβάσεις», όσον αφορά τις αντασφαλιστικές συμβάσεις και τις πρωτασφαλιστικές συμβάσεις, όταν ο κίνδυνος βρίσκεται εκτός του εδάφους των κρατών - μελών της Ε.Ε., ο Κανονισμός (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ο Κανονισμός (ΕΚ) 864/2007 του ΕΚ και Σ. για τον ορισμό εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη ΙΙ) και ο Κανονισμός 593/2008 του ΕΚ και Σ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι), ο οποίος κατήργησε την ως άνω Σύμβαση της Ρώμης του 1980 και ισχύει από 17/12/2009.

1.4.2. Συμβατικές πηγές δικαίου

Αν εξαιρέσουμε τις νομοθετικές πηγές δικαίου, ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση της ιδιωτικής ασφάλισης έχουν οι εθιμικές πηγές (άρθρο 1 ΑΚ) και οι εμπορικές ασφαλιστικές συνήθειες. Οι τελευταίες χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της καλής πίστης που αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του δικαίου των ασφαλιστικών συμβάσεων (Ρόκα, 2006).

Η αρχή της καλής πίστης είναι καθοριστικός παράγων για τη νομιμότητα ή μη της συμπεριφοράς των ασφαλισμένων. Η παράβασή της έχει ως συνέπεια την απαλλαγή του ασφαλιστή από την ευθύνη του ή το μετριασμό αυτής. Η τήρηση της αρχής της υπέρτατης -

υψίστης καλής πίστης (utmost good faith) στο Αγγλικό δίκαιο (Marine Insurance Act 1906) επηρεάζει το ακυρώσιμο ή μη της ασφαλιστικής σύμβασης (Clarke, 2002).

Ιδιάζουσα σημασία στην κατάρτιση και λειτουργία της ασφαλιστικής σύμβασης έχουν οι συμβατικές πηγές δικαίου, δηλαδή οι ασφαλιστικοί όροι που καλούνται από τα μέρη να ισχύσουν σε μία ή σε περισσότερες ασφαλιστικές συμβάσεις. Η ισχύς αυτών των συμφωνιών είναι δυνατή, όταν υπάρχουν διατάξεις ενδοτικού δικαίου, δηλ. όταν οι συμβαλλόμενοι έχουν το δικαίωμα να αποφασίζουν διαφορετικά.

Το άρθρο 33 § 1 Ασφ.Ν. ορίζει για λόγους δικαιοσύνης ασφαλείας, ποιες διατάξεις είναι αναγκαστικού δικαίου, σε ποιες περιπτώσεις ο αναγκαστικός χαρακτήρας υποχωρεί, βασικά όταν εξυπηρετούνται επαγγελματικές ανάγκες και ποιες μορφές ασφαλίσεων έχουν ενδοτικό χαρακτήρα, κυρίως όταν έχουν καθαρά εμπορικό χαρακτήρα. Σκοπός της διάταξης αυτής είναι να μην περιορίζονται τα δικαιώματα των ασφαλισμένων, ως των οικονομικά ασθενέστερων μερών της ασφαλιστικής σύμβασης προς όφελος των οικονομικά ισχυρών ασφαλιστών (Ρόκα, 2006).

Ασφαλιστικοί όροι είναι οι όροι που συμφωνούν τα μέρη να ισχύσουν σε μία ή σε περισσότερες ασφαλιστικές συμβάσεις, όταν δεν παραβιάζονται κανόνες αναγκαστικού δικαίου. Οι όροι αυτοί διακρίνονται σε γενικούς και ειδικούς.

Γενικοί ασφαλιστικοί όροι (Γ.Α.Ο.) είναι οι συμβατικοί έντυποι όροι που προδιατυπώνονται από τους ασφαλιστές μονομερώς, για να αποτελέσουν τυπικό και ομοιόμορφο περιεχόμενο, σε ακαθόριστο αριθμό ασφαλιστικών συμβάσεων που καταρτίζονται με τους ασφαλισμένους. Ειδικοί ασφαλιστικοί όροι είναι οι έντυποι όροι που συμφωνήθηκαν από τον ασφαλιστή και τον ασφαλισμένο να ισχύσουν σε μια συγκεκριμένη ασφαλιστική σύμβαση, ύστερα από ειδική διαπραγμάτευση και ισχύουν μόνο γι' αυτήν.

Η ασφάλιση διακρίνεται από τις εγγυήσεις καλής λειτουργίας των κατασκευαστών έναντι των καταναλωτών. Χαρακτηριστικό στοιχείο της αυτονομίας της αποτελεί το γεγονός ότι η ιδιωτική ασφάλιση δεν εξαρτάται, δηλαδή δεν έχει παρεπόμενο χαρακτήρα προς άλλη κύρια παροχή. Το αντίθετο ισχύει στην κοινωνική ασφάλιση, όπου η ασφαλιστική σχέση είναι

συνήθως παρεπόμενη της κύριας εργασιακής σχέσης ή της επαγγελματικής ιδιότητας ενός ατόμου.

1.5. Η έννοια της ασφάλισης στο κοινοτικό δίκαιο

Η ενιαία ασφαλιστική αγορά υπονοεί την ασφαλιστική αγορά των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης χωρίς εθνικά σύνορα και αποτελεί το τρίτο και τελευταίο στάδιο για την πλήρη απελευθέρωση της άσκησης της ασφαλιστικής δραστηριότητας στην Ευρώπη.

Το πρώτο στάδιο απελευθέρωσης, κεκτημένο ήδη από πολλά χρόνια, αφορά την ελευθερία εγκατάστασης, την ίδρυση δηλαδή ασφαλιστικής επιχείρησης, πρακτορείου ή υποκαταστήματος σε οποιαδήποτε χώρα της Κοινότητας σύμφωνα με τους κανόνες που προέβλεψαν οι οδηγίες 73/239/ΕΟΚ για τις ασφαλίσσεις κατά ζημιών και 79/267/ΕΟΚ για τις ασφαλίσσεις ζωής, γνωστές ως οδηγίες πρώτης γενεάς.

Οι οδηγίες αυτές ενσωματώθηκαν στη νομοθεσία μας με το π. δ. 118/85 "Συμμόρφωση προς τις διατάξεις των οδηγιών 73/239/ΕΟΚ, 76/580/ΕΟΚ, 73/240/ΕΟΚ, 79/267/ΕΟΚ, 77/92/ΕΟΚ.

Με το π.δ. 103/90 "Συμμόρφωση προς τις διατάξεις της οδηγίας 84/86/ΕΟΚ" έγινε η προσαρμογή της νομοθεσίας μας προς τις διατάξεις της οδηγίας όσον αφορά την τουριστική βοήθεια ενώ με το π.δ. 459/90 "Συμμόρφωση προς τις διατάξεις της οδηγίας 87/344/ΕΟΚ" προσαρμόστηκαν οι διατάξεις που αφορούν τη νομική προστασία. Εν συνεχεία, με το π.δ. 325/91 "Συμμόρφωση προς τις διατάξεις της οδηγίας 87/343/ΕΟΚ" έγινε η προσαρμογή όσον αφορά την ασφάλιση πιστώσεων και εγγυήσεων (Ρόκα, 2006).

Οι διατάξεις των παραπάνω διαταγμάτων όπως έχουν ενσωματωθεί στην ελληνική νομοθεσία, σημειώνονται στο περιθώριο της ανεπίσημης κωδικοποίησης της έκδοσης αυτής που αφορά το ν.δ. 400/1970 οι δε αντίστοιχες οδηγίες, βάσει των οποίων εξεδόθηκαν τα διατάγματα, δημοσιεύονται αυτούσιες στο κεφάλαιο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας.

Όσον αφορά την νομοθεσία της υποχρεωτικής ασφάλισης της ευθύνης από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων, η προσαρμογή του ν. 489/76 προς την οδηγία 72/166/ΕΟΚ όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 72/430/ΕΟΚ έγινε με το π.δ. 1019/81. Η προσαρμογή προς την οδηγία 84/5/ΕΟΚ έγινε με το π.δ. 264/91 και η προσαρμογή προς την οδηγία 90/232/ΕΟΚ με το π.δ. 314/93. Στο κεφάλαιο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας δημοσιεύονται οι σχετικές οδηγίες οι δε σχετικές εφαρμογές προς τα διατάγματα προσαρμογής σημειώνονται στο περιθώριο των αντίστοιχων διατάξεων της ελληνικής νομοθεσίας για την υποχρεωτική ασφάλιση αυτοκινήτων (Ρόκα, 2006).

Το δεύτερο στάδιο απελευθέρωσης της ασφαλιστικής δραστηριότητας έγινε με την καθιέρωση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών στις ασφαλίσεις που επέτρεψε την τοπική αποσύνδεση της ασφαλιστικής επιχείρησης από τον ασφαλισμένο κίνδυνο ή τον υποψήφιο ασφαλισμένο αντισυμβαλλόμενο της επιχείρησης.

Με τις οδηγίες της λεγόμενης δεύτερης γενεάς για την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών 88/357/ΕΟΚ για τις ασφαλίσεις κατά ζημιών, 90/618/ΕΟΚ για τον κλάδο αυτοκινήτων και 90/619/ΕΟΚ για τις ασφαλίσεις ζωής που δημοσιεύονται στο κεφάλαιο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, ολοκληρώθηκε από κοινοτικής πλευράς το δεύτερο στάδιο απελευθέρωσης όχι όμως και από πλευράς εσωτερικού ελληνικού δικαίου.

Τα σχετικά προεδρικά διατάγματα προσαρμογής με τα οποία τροποποιείται η νομοθεσία μας, είναι ήδη έτοιμα πλην όμως μέχρι την ημερομηνία ολοκλήρωσης της έκδοσης αυτής, δεν έχουν δημοσιευθεί. Το τρίτο και τελευταίο στάδιο απελευθέρωσης επέρχεται με την καθιέρωση της ενιαίας άδειας την οποία θεσπίζουν οι οδηγίες 92/49/ΕΟΚ για τις ασφαλίσεις κατά ζημιών και 92/96/ΕΟΚ για τις ασφαλίσεις ζωής που αποτελούν τις οδηγίες της τρίτης γενεάς και υλοποιούν την ενιαία ευρωπαϊκή αγορά ασφαλίσεων από 1ης.7.1994, ημερομηνία κατά την οποία τίθενται σε εφαρμογή (Ρόκα, 2006).

Ειδικές νομοπαρασκευαστικές επιτροπές έχουν συγκροτηθεί από τον Υπουργό Εμπορίου για την κατάρτιση των προεδρικών διαταγμάτων προσαρμογής προς τις οδηγίες αυτές.

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία συμπληρώνεται με τις οδηγίες για τους ετήσιους και ενοποιημένους λογαριασμούς των ασφαλιστικών επιχειρήσεων, για τα διαμεσολαβούντα στις ασφαλίσεις

πρόσωπα, για την αντασφάλιση, για την κοινοτική συνασφάλιση, για τον ανταγωνισμό, για την επιτροπή ασφαλιστικών θεμάτων, για την ευθύνη του παραγωγού από ελαττωματικά προϊόντα, για τα αμοιβαία κεφάλαια και για τη νομιμοποίηση εσόδων από παράνομες δραστηριότητες.

Καθίσταται έτσι η νομοθεσία προσιτή και σε ευρύτερο κοινό, ενώ τα μέλη της Ένωσης βοηθούνται στη λήψη αποφάσεων για την επίλυση των τρεχόντων καθημερινών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και στον έγκαιρο προγραμματισμό ανάπτυξης για το μέλλον σε μια εποχή που οι προσπάθειες για συστηματική αντιμετώπιση των προκλήσεων πρέπει να ενταθούν. Και αυτή ήταν η φιλοδοξία του Διοικητικού Συμβουλίου της Ένωσης όταν αποφάσιζε την πραγματοποίηση της έκδοσης αυτής.

Κεφάλαιο 2^ο

Η έννοια της δημόσιας – κοινωνικής ασφάλισης

2.1. Εισαγωγή

.....

Τα συστήματα κοινωνικής ασφάλειας ή προστασίας αποσκοπούν στην επίτευξη του στόχου της κοινωνικής ασφάλειας, δηλαδή στην προστασία του πληθυσμού από καταστάσεις που επιφέρουν απώλεια ή μείωση των πηγών συντήρησης, στην προληπτική ή επανορθωτική προστασία της υγείας, στην εξασφάλιση απασχόλησης και τη διατήρηση της ικανότητας για εργασία, στην εγγύηση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης και στη διασφάλιση της δυνατότητας κάθε ατόμου να συμμετέχει ενεργητικά στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Ο στόχος της κοινωνικής ασφάλειας συνδέεται επίσης με την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, την αναδιανομή του εισοδήματος και την επιδίωξη της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Ο όρος κοινωνική ασφάλεια δεν αναφέρεται μόνο σε έναν κοινωνικό - πολιτικό στόχο, αλλά και στο σύνολο των μέτρων που εξυπηρετούν το στόχο αυτό (Κρεμαλή, 1985; Ραφαήλ, 2001). Ευρύτερος από τον όρο κοινωνική ασφάλεια θεωρείται, κατά μία άποψη, ο όρος κοινωνική

προστασία, στον οποίο περιλαμβάνονται και τα εθελοντικά προγράμματα που δεν απορρέουν από νομοθετική ρύθμιση. Η κοινωνική ασφάλεια καταγράφηκε ως δικαίωμα στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948 (άρθρο 22) και το ελάχιστο περιεχόμενό της προσδιορίζεται από τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλειας του Συμβουλίου της Ευρώπης και από την περίφημη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 102 (1952) «περί ελάχιστων ορίων κοινωνικής ασφάλειας» της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας. Σημαντική θεωρείται εξάλλου η κατοχύρωση του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλεια στο άρθρο 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης.

2.2. Το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης και το κράτος πρόνοιας

Η θεσμική οργάνωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας εξειδικεύεται από τρεις βασικούς μηχανισμούς ή τεχνικές: την κοινωνική ασφάλιση, την κοινωνική πρόνοια και την προστασία της υγείας.

- Η κοινωνική ασφάλιση καλύπτει το σύνολο των μέτρων που αφορούν τη χορήγηση οικονομικών πόρων (ασφαλιστικές παροχές) από ειδικούς φορείς (ασφαλιστικοί οργανισμοί) σε πρόσωπα που υπάγονται σε αυτούς (ασφαλισμένοι), τα οποία αντιμετωπίζουν τυποποιημένους κινδύνους μείωσης εισοδημάτων ή αύξησης των δαπανών τους (ασφαλιστικοί κίνδυνοι) και έχουν συμπληρώσει προκαθορισμένες χρονικές και οικονομικές προϋποθέσεις (χρόνο ασφάλισης, ασφαλιστικές εισφορές).
- Η κοινωνική πρόνοια καλύπτει το σύνολο των μέτρων που αφορούν τη χορήγηση μη ανταποδοτικών εισοδηματικών παροχών, παροχών σε είδος και κοινωνικών υπηρεσιών μέσω ειδικών φορέων (προνοιακοί φορείς) σε άτομα που τελούν σε κατάσταση ανάγκης και δεν μπορούν να την αντιμετωπίσουν με δικά τους μέσα (Πετρόγλου, 1974).
- Η προστασία της υγείας καλύπτει το σύνολο των μέτρων που αφορούν τη χορήγηση παροχών σε είδος και υγειονομικών υπηρεσιών από εξειδικευμένους φορείς, με σκοπό τη διατήρηση και την προαγωγή της υγείας του πληθυσμού.

Αν και οι τρεις βασικοί μηχανισμοί του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας επιβάλλεται να λειτουργούν συμπληρωματικά για την εξυπηρέτηση του ευρύτερου στόχου της κοινωνικής ασφάλειας, ωστόσο διαθέτουν σχετική αυτοτέλεια ως προς τα χρησιμοποιούμενα μέσα και τους επιμέρους στόχους που επιδιώκουν. Τόσο κατά το στάδιο του σχεδιασμού των ειδικότερων παρεμβάσεων που απαιτούνται στο πλαίσιο κάθε επιμέρους μηχανισμού, όσο και κατά το στάδιο της εφαρμογής των ειδικότερων κανόνων που ρυθμίζουν τις παρεμβάσεις αυτές, διαπιστώνεται ότι είναι αναγκαία η διάκριση μεταξύ των μηχανισμών του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας (Κυριακουλάκου, 1981).

Αρκετές δυσχέρειες παρουσιάζει ιδίως η οριοθέτηση μεταξύ κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικής πρόνοιας. Σύμφωνα με ένα πρώτο κριτήριο διάκρισης, η διαφοροποίηση μεταξύ κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας προκύπτει με γνώμονα τον τρόπο χρηματοδότησης, δεδομένου ότι οι ασφαλιστικές παροχές χρηματοδοτούνται κυρίως από εργοδοτικές και εργατικές εισφορές, ενώ οι προνοιακές από τη γενική φορολογία. Το κριτήριο αυτό δεν έχει ωστόσο στην πράξη απόλυτη εφαρμογή, δεδομένου ότι και η κοινωνική ασφάλιση χρηματοδοτείται σε σημαντικό ποσοστό από τη φορολογία. Παραπλήσιο είναι το κριτήριο που βασίζεται στην ανταποδοτικότητα μεταξύ εισφορών και παροχών κοινωνικής ασφάλισης, που επίσης εμφανίζεται συχνά να σχετικοποιείται. Ένα τρίτο κριτήριο που έχει προταθεί είναι το οργανωτικό, που βασίζεται στο είδος του φορέα που χορηγεί τις επίμαχες παροχές. Στην πράξη όμως διαπιστώνεται ότι ενίοτε οι ασφαλιστικοί οργανισμοί χορηγούν και προνοιακές παροχές, καθιστώντας το κριτήριο ανασφαλές.

Χρήσιμο στοιχείο για τη διάκριση μεταξύ κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας αποτελεί η αξιοποίηση των δύο βασικών αρχών που διέπουν την κοινωνική πρόνοια, των αρχών της επικουρικότητας και της εξατομίκευσης. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας οι προνοιακοί φορείς παρεμβαίνουν μόνο για την κάλυψη των αναγκών που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν αυτοδύναμα οι ενδιαφερόμενοι. Από την άλλη πλευρά, η αρχή της εξατομίκευσης αναφέρεται στη μορφή παρέμβασης των προνοιακών φορέων, οι οποίοι οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη για την ένταξη σε προγράμματα προστασίας την ιδιομορφία κάθε ανάγκης. Ωστόσο οι δυο αυτές αρχές εμφανίζονται στην πράξη να κάμπτονται, δεδομένου ότι διαπιστώνονται ποικίλες εξαιρέσεις κατά την εφαρμογή τους στον τομέα της πρόνοιας, ενώ εξατομικευμένες παροχές χορηγούνται ενίοτε και στο πλαίσιο της κοινωνικής ασφάλισης. Ανεπαρκές χαρακτηρίζεται επίσης το κριτήριο που θεμελιώνεται στη διάκριση

μεταξύ κοινωνικών παροχών που χορηγούνται με βάση αγωγίμο δικαίωμα και παροχών που χορηγούνται κατά διακριτική ευχέρεια της κοινωνικής διοίκησης, ενίοτε μετά από έλεγχο οικονομικών μέσων (Κυριακουλάκου, 1970; Ματθαίου, 1990). Επ' αυτού γίνεται δεκτό ότι και στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας πληθαίνουν οι παροχές που αντιστοιχούν σε αγωγίμο δικαίωμα του ενδιαφερόμενου.

Η θεμελίωση ενός αποτελεσματικού κριτηρίου για τη διάκριση μεταξύ κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας δεν ικανοποιεί μόνο πρακτικές ανάγκες, αλλά αναδεικνύει και τη διαφορετική λειτουργία τους ως μηχανισμών του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας. Από τη μια πλευρά, η κοινωνική ασφάλιση επιδιώκει τον ειδικότερο σκοπό της εξασφάλισης του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων ή των μελών των οικογενειών τους ενόψει ενδεχόμενων, μελλοντικών και αβέβαιων κινδύνων που τους απειλούν. Για την εξασφάλισή του από τον ενδεχόμενο κίνδυνο ο ασφαλισμένος συνάπτει νομικό δεσμό με τον ασφαλιστικό οργανισμό, τη σχέση κοινωνικής ασφάλισης, η οποία πρέπει να υφίσταται ήδη πριν από την επέλευση του κινδύνου και με την οποία τυποποιούνται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του ασφαλισμένου και του ασφαλιστικού φορέα. Αντίθετα, χαρακτηριστικό του μηχανισμού της κοινωνικής πρόνοιας είναι ότι ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες, παρούσες ανάγκες, τις οποίες καλείται να καλύψει ο προνοιακός φορέας κατά κανόνα εφόσον δεν μπορούν να καλυφθούν με άλλα μέσα και, πάντως, χωρίς να υφίσταται προηγούμενος νομικός δεσμός μεταξύ του αποδέκτη και του φορέα των προνοιακών παροχών (Ματθαίου, 1990; Κρεμαλή, 1984).

Ο τρόπος με τον οποίο αξιοποιούνται και διαπλέκονται οι τρεις βασικοί μηχανισμοί του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας στο πλαίσιο κάθε εθνικού κράτους πρόνοιας είναι αποτέλεσμα των ιδιαίτερων κοινωνικών, οικονομικών και δημογραφικών δεδομένων, των επιμέρους εθνικών παραδόσεων και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων και των ιδεολογικών και πολιτικών επιλογών κάθε χώρας. Ασφαλώς είναι δυνατή η ανάδειξη οικογενειών ή προτύπων κρατών πρόνοιας, με γνώμονα τα κοινά στοιχεία που παρουσιάζει η θεσμική οργάνωση της κοινωνικής προστασίας. Αυτό δεν αναιρεί ωστόσο τη διαπίστωση ότι το κράτος πρόνοιας είναι πρωτίτως εθνικό κράτος, δεδομένης της ποικιλομορφίας των συνδυασμών που έχει λάβει η κανονιστική και οργανωτική εξειδίκευση των μηχανισμών του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας στα σύγχρονα κράτη πρόνοιας.

2.2. Το κράτος πρόνοιας – λειτουργίες, μηχανισμοί και θεσμικά πρότυπα

2.2.1. Ιστορική εξέλιξη του κράτους πρόνοιας και μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας

Συμβολικό σημείο γένεσης του κράτους πρόνοιας αποτελούν οι κοινωνικές επαναστάσεις του 1848. Η κατάρρευση των μεσαιωνικών συντεχνιών, η εξέλιξη της εκβιομηχάνισης και η μαζική μετακίνηση προς τα αστικά κέντρα οδηγούν στην αποσάθρωση των παραδοσιακών οικογενειακών δεσμών και της ιδιωτικής φιλανθρωπίας. Η κάλυψη των κοινωνικών κινδύνων και αναγκών μέσα από υπηρεσίες ή παροχές της εκκλησίας, των συντεχνιών και της οικογένειας καθίσταται ανεπαρκής. Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα το μόνο παράδειγμα κρατικής ανάμειξης στην κοινωνική προστασία αποτέλεσε κατ' ουσίαν η θέσπιση το 1601 στην Αγγλία του πρώτου «νόμου των φτωχών» (old poor law) (Matscher, 1991; Boyer, 1990).

Η κυριαρχία των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων, η ενίσχυση της αστικής τάξης, η ιδεολογική απήχηση των αρχών της Γαλλικής Επανάστασης και η συγκρότηση των πρώτων εργατικών ενώσεων και ταμείων αλληλοβοήθειας των εργαζομένων συνιστούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο οικοδομείται σταδιακά το κράτος πρόνοιας, ως μηχανισμός εγγύησης των αναγκαίων όρων για τη συσσώρευση του κεφαλαίου και τη διασφάλιση της κοινωνικής συναίνεσης.

Το ζήτημα της θεσμικής οργάνωσης του κοινωνικού ρόλου του κράτους τίθεται σε έντονο βαθμό με τις κοινωνικές επαναστάσεις στη Γαλλία και τη Γερμανία το 1848. Αν και κατά τις συζητήσεις στη γαλλική και τη γερμανική εθνοσυνέλευση, που είχαν αντικείμενο την ψήφιση Συνταγμάτων, έγινε λόγος για την κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων, η αντίληψη που επικράτησε τελικά ήταν η αναγκαιότητα σταθεροποίησης του αστικού συνταγματικού

κράτους (Scholler, 1974; Robert, 1988). ¹⁵Ωστόσο οι επίμαχες συζητήσεις αποτέλεσαν το προοίμιο για τη σταδιακή θέσπιση των πρώτων ρυθμίσεων κοινωνικής προστασίας.

Ο θεσμός της κοινωνικής ασφάλισης γεννιέται το 1883 με το βισμαρκιανό νόμο για την ασφάλιση ασθένειας, που συμπληρώνεται το 1884 με το νόμο για την ασφάλιση εργατικών ατυχημάτων και το 1889 με το νόμο για την ασφάλιση γήρατος. Κύρια χαρακτηριστικά του γερμανικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης αποτελούν η υποχρεωτική υπαγωγή στην ασφάλιση, η αυτονομία και αυτοχρηματοδότηση των ασφαλιστικών φορέων, η αναλογική προς τις εισφορές καταβολή παροχών και η σύνδεση των εισφορών με το εισόδημα (Ματθαίου, 1996; Νικολακοπούλου – Στεφάνου, 1992; Ewald, 1999). Μέχρι τον α' παγκόσμιο πόλεμο οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες έχουν ενσωματώσει στη νομοθεσία τους το θεσμό της κοινωνικής ασφάλισης, με τις ανάλογες εθνικές ιδιομορφίες (Heidenheimer, 1982) Κατά το Μεσοπόλεμο η κοινωνική ασφάλιση επεκτείνεται στους κλάδους της ανεργίας και της επαγγελματικής ασθένειας. Έως τα τέλη της δεκαετίας του 1940 ολοκληρώνεται η ασφαλιστική κάλυψη των τεσσάρων βασικών κινδύνων, ενώ μετά το 1950 καθιερώνεται η ασφάλιση των αυτοαπασχολούμενων. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970 σημειώνεται μια ραγδαία επεκταση των λειτουργιών του κράτους πρόνοιας.

Η οικοδόμηση του μονοπωλιακού καπιταλισμού αποτυπώνει την ανάγκη αναδιοργάνωσης του κεφαλαίου προς την κατεύθυνση της συγκέντρωσης και των νέων τρόπων παραγωγής. Οι μεταβολές στον οικονομικό τομέα και στον τρόπο παραγωγής επηρεάζουν άμεσα τις μορφές παρέμβασης του κράτους στην κοινωνία. Η αμοιβαία διείσδυση του κράτους και της οικονομίας συνεπάγεται τροποποιήσεις στη λειτουργία τους. Η αναδιοργάνωση του κεφαλαίου πραγματοποιείται με τη συνδρομή και την καθοδήγηση του κράτους.

Η γενικευμένη εφαρμογή του τεύλορισμού, οι αλυσίδες παραγωγής, η εκτεταμένη διαδικασία εξειδίκευσης και η εισαγωγή νέων τεχνικών διαχειριστικού ελέγχου από το φορντικό μοντέλο, εκφράζουν μια στρατηγική εντατικοποίησης της συσσώρευσης του κεφαλαίου και οδηγούν στην τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας (Bonefeld & Holloway, 1993; Lutz, 1984). Το

¹⁵ Νύξεις για τον κοινωνικό ρόλο του κράτους αποτέλεσαν το άρθρο VIII του προοιμίου του Γαλλικού Συντάγματος του 1848 και τα άρθρα 136, 155 και 157 του Γερμανικού Συντάγματος της Paulskirche (1848).

φορντικό μοντέλο αποτυπώνει μια συγκεκριμένη μορφή συνάρθρωσης παραγωγής και αναπαραγωγής, που χαρακτηρίζεται από την τεράστια αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας μέσω της τεϋλοριστικής οργάνωσης, την εκβιομηχάνιση της γεωργίας και του νοικοκυριού, τη μαζική παραγωγή φτηνών καταναλωτικών αγαθών και την αισθητή αύξηση των πραγματικών μισθών, που κατέστησε δυνατή την ανάδειξη του «μαζικού εργάτη» σε «μαζικό καταναλωτή» των βιομηχανικά παραγόμενων εμπορευμάτων. Την άλλη όψη του φορντικού μοντέλου κοινωνικών σχέσεων, ως προϋπόθεσης για τη σταθεροποίηση του ποσοστού κέρδους του κεφαλαίου, αποτελεί το κράτος πρόνοιας και σχεδιασμού, του οποίου η δράση αποδεικνύεται αναγκαία για την επίτευξη συνεχούς ανάπτυξης και σχετικά πλήρους απασχόλησης.

Αν και βασικός παράγοντας που επηρέασε την εξέλιξη του κράτους πρόνοιας υπήρξε η δυναμική της εκβιομηχάνισης, δεν θα ήταν ορθό να ενταχθεί η ιστορική διαμόρφωση κάθε επιμέρους κράτους πρόνοιας σε μια γραμμική εξελικτική λογική (Σπουρδαλάκη, 1998). Η συγκρότηση του κράτους πρόνοιας δεν υπακούει σε έναν «τεχνολογικό ντετερμινισμό», αλλά εξαρτάται από ποικίλους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες (Στασινοπούλου, 1992). Οι ιδιομορφίες κάθε επιμέρους κράτους πρόνοιας είναι άλλωστε επακόλουθο των εσωτερικών αντινομιών των ίδιων των λειτουργιών που επιτελεί, δηλαδή πρωτίστως της κοινωνικής ενσωμάτωσης της εργατικής τάξης, της διορθωτικής παρέμβασης στην ελεύθερη οικονομία και της εγγύησης ορισμένων βασικών κοινωνικών αγαθών.

Το κράτος πρόνοιας σχηματίζεται ως πολιτειακή μορφή που αποσκοπεί στην υποστήριξη της λειτουργίας της αγοράς και στη διευρυμένη κάλυψη μιας σειράς κοινωνικών αναγκών. Το κράτος πρόνοιας παρεμβαίνει στη σφαίρα της πιστωτικής - νομισματικής κυκλοφορίας, επηρεάζει τον καθορισμό της αξίας της εργατικής δύναμης και την αγοραστική δύναμη των πολιτών, επιδοτεί συγκεκριμένες υπηρεσίες ή αγαθά και παρέχει άμεσα, δωρεάν ή με μειωμένο κόστος υπηρεσίες προς την κοινωνική ολότητα σε επιλεγμένους τομείς.

Σε ένα πρώτο στάδιο διαμορφώνονται οι παραδοσιακές μορφές παρέμβασης στα πεδία της δημοσιονομικής, δασμολογικής και νομισματικής πολιτικής, που αποβλέπουν στην ενίσχυση της οικονομίας της αγοράς και του υγιούς ανταγωνισμού. Ταυτόχρονα το κράτος αναλαμβάνει άμεση παραγωγική δραστηριότητα, καθώς και την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Σε ένα δεύτερο στάδιο αναπτύσσονται μορφές κρατικής παρέμβασης που χαρακτηρίζονται από την

τάση αναπροσδιορισμού της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος και από την ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας (Κασφάτη, 1986). Το κεντρικό στοιχείο που διαφοροποιεί αυτή τη δεύτερη μορφή κρατικής παρέμβασης στον οικονομικό χώρο από τον παραδοσιακό παρεμβατισμό εντοπίζεται στην ιεράρχηση, το λειτουργικό ρόλο και την οργάνωση του κοινωνικού συμφέροντος μέσα στο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Υπό αυτή την έννοια η θεσμική οργάνωση του κράτους πρόνοιας συνυφαίνεται και με την επέκταση των ατομικών, πολιτικών και συλλογικών δικαιωμάτων. Οι πρωταρχικές λειτουργίες του κράτους πρόνοιας συναρτώνται πάντως με τη θεσμική οργάνωση των μηχανισμών κοινωνικής προστασίας.

2.2.2. Λειτουργίες του κράτους πρόνοιας

.....

Το κράτος πρόνοιας είναι εξ ορισμού ένα κράτος που δρα στο πλαίσιο της ιδιωτικής οικονομίας. Η βαθμιαία θέσπιση του κράτους πρόνοιας σε όλες τις καπιταλιστικές χώρες δεν αποτέλεσε αναίρεση της ελεύθερης αγοράς, αλλά διορθωτική παρέμβαση στο πλαίσιο του ισχύοντος κοινωνικοοικονομικού συστήματος. Οι μεταβολές που επέφερε στη σχέση κράτους και κοινωνίας η ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας, οι οποίες συνδέονται κατ' αρχάς με τις αλλαγές στο επίπεδο των παραγωγικών σχέσεων, δεν συνεπάγονται την κατάργηση του διαχωρισμού κράτους και οικονομίας, αλλά συνιστούν μεταλλαγμένη μορφή αυτού του διαχωρισμού.¹⁶ Ο όρος κράτος πρόνοιας ή κοινωνικό κράτος συναρτάται ακριβώς με τα κοινωνικά προβλήματα που προκαλεί η ανεξέλεγκτη λειτουργία της ελεύθερης αγοράς και των οποίων η αντιμετώπιση επιβάλλει την κρατική παρέμβαση.

Η γένεση του κράτους πρόνοιας υπήρξε αποτέλεσμα μιας σταδιακής μεταρρυθμιστικής διαδικασίας, που δεν επαγγελλόταν την ανατροπή του συστήματος της ελεύθερης οικονομίας, αλλά αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση των ελλειμμάτων και των αδυναμιών του. Ο πλήρης διαχωρισμός της πολιτικής από την οικονομία και την ιδιωτική κοινωνία σχετικοποιείται. Τομείς και πεδία της κρατικής δράσης αναλαμβάνουν τη συστηματοποίηση και οργάνωση των

¹⁶ Ο γερμανικής έμπνευσης όρος «κοινωνικό κράτος δικαίου» (sozialer Rechtsstaat) διατυπώθηκε πρώτη φορά από τον Γερμανό πολιτειολόγο Hermann Heller (Rechtsstaat und Diktatur, 1930) για να εκφράσει τη διπλή αντίθεση του κοινωνικού κράτους ή κράτους πρόνοιας τόσο προς το φιλελεύθερο κράτος δικαίου, όσο και προς μορφές καθολικής - επιτακτικής σχεδιοποίησης της οικονομίας οι οποίες αναιρούν την ελεύθερη αγορά.

κοινωνικών παροχών (Τσάτσου, 1986). Το κράτος παύει να λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας και διαμορφώνει μηχανισμούς σχεδιασμού, αναδιανομής και παρέμβασης που δεν καλύπτουν μόνο τον οικονομικό χώρο, αλλά υπεισέρχονται και σε μια σειρά άλλων πεδίων, όπως η πολεοδομία και χωροταξία, η κοινωνική προστασία, η εκπαίδευση, η έρευνα και ο πολιτισμός (Γέροντα, 2002; Μέλισσα, 1991; Bockenjorde, 1972; Luhmann, 1971).

Η διαμόρφωση της «μεικτής οικονομίας» του κράτους πρόνοιας συνεπάγεται ότι παράλληλα με την αναγνώριση της λειτουργίας της ιδιωτικής οικονομίας και της ελεύθερης δράσης των ιδιωτών αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα μιας μόνιμης πολιτικής παρέμβασης, με σκοπό την αποτροπή κρίσεων στην αναπαραγωγή του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος. Τα όρια αυτής της πολιτικής παρέμβασης προσδιορίζουν την αναδιάταξη της σχέσης κράτους και κοινωνίας. Το κράτος πρόνοιας αντιδιαστέλλεται λοιπόν, από πολιτειολογική σκοπιά, προς το πρώιμο φιλελεύθερο κράτος.

Το κράτος πρόνοιας συμβάλλει ταυτόχρονα στον εκσυγχρονισμό και την ιστορική επιβίωση του κράτους δικαίου ως θεσμικής μορφής του φιλελεύθερου κράτους. Το μέλλον του κράτους δικαίου και εκείνο του κράτους πρόνοιας είναι αλληλένδετα, ανεξάρτητα από τις θεσμικές και νοηματικές αντιφάσεις που υποβόσκουν μεταξύ τους. Το περιεχόμενο της δικαιοκρατικής αρχής επαναπροσδιορίζεται με βάση τα νέα κοινωνικά δεδομένα. Το φιλελεύθερο κράτος δικαίου μετασχηματίζεται σε κοινωνικό κράτος δικαίου; που σημαίνει ότι στους σκοπούς του κράτους, εκτός από το «σκοπό του δικαίου», επιπροστίθεται ο «σκοπός της ευημερίας».

Το κράτος πρόνοιας είναι ένα κράτος σχεδιασμού, παρέμβασης, πα και αναδιανομής, που συναρθρώνεται με τις επιταγές του κράτους δικαίου. Ως νέες νομικές μορφές κρατικής δράσης προβάλλουν ο νόμος μέτρο και ο νόμος - πρόγραμμα. Η μετάβαση από τον τυπικό στον ουσιαστικό νομικό ορθολογισμό συνοδεύεται από την «κρατικοποίηση» των θεσμών κοινωνικής προστασίας και την οργάνωση σύνθετων υπηρεσιών κοινωνικής διοίκησης. Εξάλλου, οι απαιτήσεις των πολιτών για κρατικές παροχές με υλικό - οικονομικό περιεχόμενο αποτυπώνονται θεσμικά ως κοινωνικά δικαιώματα.

2.3. Τα κοινωνικά δικαιώματα στα πλαίσια της κοινωνικής ασφάλισης

2.3.1. Κοινωνικά δικαιώματα και κράτος πρόνοιας

Η επικράτηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και η μετάβαση από το απολυταρχικό στο πρώιμο φιλελεύθερο κράτος συνοδεύεται από τη θέσπιση των πρώτων συνταγματικών κειμένων, ως ενιαίων και γραπτών θεμελιωδών νόμων που ρυθμίζουν τη συγκρότηση και την άσκηση της κρατικής εξουσίας και οριοθετούν την οργανωμένη κοινωνική συμβίωση (Τσάτσου, 1994; Μανιτάκη, 2003; Βενιζέλου, 1991; Μαυριά, 2001). Το Σύνταγμα, ως πολιτικό και ιδεολογικό προϊόν των αστικών επαναστάσεων του 18ου αιώνα, συνιστούσε κατ' ουσίαν την αποτύπωση σε επίπεδο πολιτικών θεσμών των μεταβολών που συντελούνταν στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Τα πρώτα συνταγματικά κείμενα περιορίζονται λοιπόν στην καταγραφή της οργάνωσης και των λειτουργιών του πρώιμου φιλελεύθερου κράτους, διασφαλίζοντας τη διάκριση κράτους και κοινωνίας, τη γενική νομοθετική αρμοδιότητα του κράτους και τα ατομικά δικαιώματα.

Με τη μετάβαση από το πρώιμο φιλελεύθερο κράτος στο κράτος πρόνοιας και τη σταδιακή επέκταση των κρατικών λειτουργιών διευρύνεται αντίστοιχα και το περιεχόμενο του Συντάγματος, ενσωματώνοντας τις κοινωνικές λειτουργίες του κράτους πρόνοιας υπό τη μορφή κοινωνικών αρχών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο συντελείται η προσαρμογή των συνταγματικών θεσμών στην πραγματικότητα του κράτους πρόνοιας.

Ενώ λοιπόν τα ατομικά δικαιώματα συνδέονται με το πρώιμο φιλελεύθερο κράτος και με την αρχή του κράτους δικαίου, τα κοινωνικά δικαιώματα, ως θεμελιώδη δικαιώματα «δεύτερης γενιάς», συναρτώνται με τη μετάβαση στο κράτος πρόνοιας και με την αρχή του κοινωνικού κράτους. Η συνταγματοποίηση του κράτους πρόνοιας, είτε με τη μορφή θεμελιωδών συνταγματικών αρχών είτε με τη μορφή κοινωνικών δικαιωμάτων, αποτελεί σύμπτωμα της μετάβασης από τον αμιγώς προστατευτικό - κατασταλτικό στον παροχικό - προαγωγικό χαρακτήρα του δικαίου.

Ωστόσο το κράτος πρόνοιας δεν επεξεργάζεται ένα ειδικό νομικό/ κανονιστικό σύστημα που να αρμόζει στην ιδιομορφία των λειτουργιών του, σε αντιπαράθεση προς τους θεσμούς και τις λειτουργίες του φιλελεύθερου κράτους, ούτε αναπτύσσεται μία ιδιαίτερη «θεωρία του δικαίου του κράτους πρόνοιας» ώστε να εξασφαλιστεί η ομαλή θεσμική υποδοχή των κοινωνικών δικαιωμάτων στο σύστημα του αυστηρού κράτους δικαίου (Φεραγιόλι, 1985). Τα κοινωνικά δικαιώματα, ως συνταγματική τυποποίηση μιας σειράς νέων οικονομικών και πολιτικών λειτουργιών και πρακτικών, ενσωματώνονται στα συνταγματικά κείμενα χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ιδιομορφία τους. Εξάλλου, στο πλαίσιο του αυστηρού κράτους δικαίου δεν είχαν εγκαθιδρυθεί θεσμικές δομές που να εγγυώνται με σαφήνεια, παράλληλα με το φιλελεύθερο νομικό - εγγυητικό σύστημα των κλασικών ατομικών δικαιωμάτων, και την πραγμάτωση των κοινωνικών δικαιωμάτων. Οι εξελίξεις αυτές συνεπάγονται ότι ο αυστηρά οριοθετημένος χαρακτήρας της δικαιοκρατικής εξουσίας «δοκιμάζεται σκληρά από τις εκτεταμένες αρμοδιότητες και τις διευρυμένες δικαιοδοσίες με τις οποίες εξοπλίζεται το κράτος πρόνοιας».

Εκτός όμως από την ασάφεια που δημιουργείται γύρω από το κανονιστικό περιεχόμενο των κοινωνικών δικαιωμάτων, διατυπώνεται επίσης η άποψη ότι η αυξανόμενη εξάρτηση του πολίτη από κρατικές παροχές μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση τη σφαίρα ελεύθερης ανάπτυξης του ατόμου και να αλλοιώσει θεμελιώδεις εγγυήσεις του κράτους δικαίου. Με τη συνταγματοποίηση του κράτους πρόνοιας αναδεικνύονται καθαρά τα πεδία σύγκρουσης μεταξύ των θεσμικών δομών του αυστηρού, φιλελεύθερου κράτους δικαίου και των λειτουργιών του κράτους πρόνοιας. Η ένταση αυτή εκδηλώνεται μέσα από τη συμπληρωματική αλλά ταυτόχρονα και ανταγωνιστική σχέση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, καθώς και μέσα από το αμφισβητούμενο κανονιστικό περιεχόμενο και τη νομική ποικιλομορφία των διατάξεων που κατοχυρώνουν συνταγματικά τη θετική παροχική δράση του κράτους. Η κανονιστική λειτουργία των κοινωνικών δικαιωμάτων αποκλίνει από το παραδοσιακό δικαιοκρατικό σύστημα και συγκρούεται σε πολλές περιπτώσεις με τη νομική βεβαιότητα και την ορθολογικότητα των εννόμων σχέσεων του αυστηρού, φιλελεύθερου κράτους δικαίου (Μανιτάκη, 2003).

Η συγκρουσιακή, ανταγωνιστική σχέση μεταξύ ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων οφείλεται στους περιορισμούς που συνεπάγεται η αναδιανεμητική λειτουργία του κράτους πρόνοιας, ιδίως για την ιδιοκτησία και την οικονομική ελευθερία. Επιπλέον, τα κοινωνικά

δικαιώματα και οι ατομικές ελευθερίες εκφράζουν δύο αντίθετες ανάγκες: τα κοινωνικά δικαιώματα εκφράζουν το αίτημα της κοινωνικής ασφάλειας, άρα της παρέμβασης της πολιτείας, ενώ τα ατομικά δικαιώματα το αίτημα της αυτονομίας, άρα της αποχής της πολιτικής εξουσίας (Τσάτσου, 1988). Η σφαίρα της ατομικής αυτονομίας που κατοχυρώνουν τα ατομικά δικαιώματα συρρικνώνεται από την κρατική παρέμβαση την οποία προϋποθέτει η υλοποίηση των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η εξισορρόπηση του κανονιστικού περιεχομένου των ατομικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων μπορεί λοιπόν να επιτευχθεί μόνο μέσα από την αμοιβαία σχετικοποίηση και τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής τους. Η συνταγματική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και η υπέρβαση της σύγκρουσής τους με τα ατομικά δικαιώματα συμβάλλει στη συνάρθρωση του θεσμικού συστήματος του αυστηρού κράτους δικαίου με το κράτος πρόνοιας. Αυτή η συνάρθρωση συντελείται ωστόσο ύστερα από μια μακροχρόνια έντονη αμφισβήτηση της σκοπιμότητας να κατοχυρωθούν στο Σύνταγμα κοινωνικά δικαιώματα, αλλά και μέσα από μια συνεχιζόμενη διαμάχη γύρω από το κανονιστικό τους περιεχόμενο (Στεργίου, 1994).

Η ανανοηματοδότηση των ατομικών δικαιωμάτων, ως συνέπεια της κατοχύρωσης κοινωνικών αρχών και δικαιωμάτων, εκφράζεται σταδιακά με την αντικειμενικοποίησή τους, την επιβολή λειτουργικών περιορισμών στην άσκησή τους και την επέκταση της ισχύος τους στις ιδιωτικές σχέσεις. Ταυτόχρονα ενισχύεται η αντίληψη που υποστηρίζει τη συμπληρωματικότητα ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αναγνωρίζοντας ότι η πρακτική εφαρμογή των δικαιωμάτων αποχής του κράτους από συγκεκριμένες ιδιωτικές σφαίρες δράσης προϋποθέτει τη διασφάλιση μιας σειράς υλικών εγγυήσεων, δηλαδή προϋποθέτει παράλληλα με την κρατική αποχή την παρέμβαση των κρατικών μηχανισμών. Υπό αυτό το πρίσμα η ανταγωνιστική σχέση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων σχετικοποιείται, χάρη στην αναγνώριση της συμπληρωματικότητας και της σύνθετης προστατευτικής λειτουργίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Μάνεση, 1982; Τσάτσου, 1988; Κασιμάτη, 1980; Δαγτόγλου, 1991; Habermas, 1986).

Το αίτημα της κοινωνικής αλληλεγγύης και της άμβλυνσης των ανισοτήτων που προκαλεί η λειτουργία της ελεύθερης οικονομίας δεν εκφράζεται λοιπόν μόνο με την κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά οδηγεί στη συνολική αναδιαμόρφωση του περιεχομένου των

θεμελιωδών δικαιωμάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο σχετικοποιείται και η ανταγωνιστικότητα ανάμεσα σε ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, δηλαδή ανάμεσα σε δικαιώματα που αποτυπώνουν τη λογική της ελεύθερης αγοράς και σε δικαιώματα που αξιώνουν τον περιορισμό των κοινωνικών ανισοτήτων. Ταυτόχρονα η κοινωνική δέσμευση των ατομικών δικαιωμάτων απηχεί την άμβλυνση της σύγκρουσης ανάμεσα στη λογική της ελεύθερης αγοράς και στον αλληλέγγυο λόγο του κράτους πρόνοιας.

2.3.2. Βαθμίδες εξέλιξης της συνταγματικής κατοχύρωσης κοινωνικών δικαιωμάτων

Κατά την πρώτη περίοδο ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας, που καλύπτει χρονικά το διάστημα από τα τέλη 19^{ου} αιώνα έως το β' παγκόσμιο πόλεμο, κατοχυρώνονται οι πρώτες αποσπασματικές ρυθμίσεις κοινωνικής προστασίας, υπό την πίεση αφ' ενός των άμεσων αναγκών αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού και αφ' ετέρου των κοινωνικών κινημάτων που θέτουν σε αμφισβήτηση το φιλελεύθερο αστικό κράτος. Η περίοδος αυτή ολοκληρώνεται με την κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων σε αρκετά ευρωπαϊκά συνταγματικά κείμενα του Μεσοπολέμου, με πρωτοπόρο το Σύνταγμα της Βαϊμάρης του 1919.

Η καταγραφή διατάξεων με κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο στο Σύνταγμα της Βαϊμάρης εκφράζει το δομικό μετασχηματισμό του πρώιμου φιλελεύθερου κράτους και τη συνάρτηση της νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας με υλικές παροχές προς τον πολίτη. Ωστόσο είναι αξιοσημείωτη η στάση των Γερμανών θεωρητικών του Μεσοπολέμου, που απέρριψαν εξ αρχής οποιαδήποτε νομική δεσμευτικότητα των διατάξεων αυτών, προκειμένου να διασφαλιστεί το κοινωνικοοικονομικό σύστημα με τα μέσα της συνταγματικής ερμηνείας, αφού πλέον δεν το εγγυόταν απερίφραστα το ίδιο το συνταγματικό δίκαιο.

Μετά από την περίοδο πειραματισμού όσον αφορά τη συνταγματική κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων και, ευρύτερα, την αναγνώριση της κοινωνικής διάστασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακολουθεί η μεταπολεμική περίοδος κατά την οποία το κράτος πρόνοιας εδραιώνεται και οι κοινωνικοί σκοποί του κράτους αναγνωρίζονται ως αναπόσπαστο τμήμα των σύγχρονων συνταγματικών κειμένων. Με τη θέσπιση οικονομικών και κοινωνικών περιορισμών των κλασικών ατομικών δικαιωμάτων, την αναφορά στην υποχρέωση ειδικής

μεταχείρισης επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων και τη συμπλήρωση του καταλόγου των θεμελιωδών δικαιωμάτων με διατάξεις κοινωνικού και οικονομικού περιεχομένου επιδιώκεται η εξισορρόπηση ανάμεσα στη φιλελεύθερη και την κοινωνική αντίληψη για το κράτος (Τσάτσου, 1988). Ταυτόχρονα η θεωρία απομακρύνεται σταδιακά από τη στενή αντίληψη ότι οι κοινωνικές διατάξεις έχουν καθαρά προγραμματικό - ιδεολογικό χαρακτήρα και επιχειρείται η κατάταξή τους σε περισσότερες νομικές μορφές, με διαφορετική κανονιστική πυκνότητα αλλά, πάντως, με συγκεκριμένη νομική δεσμευτικότητα.

Στην ελληνική συνταγματική ιστορία, η πρώτη αναφορά στην κοινωνική δέσμευση της πολιτείας γίνεται στη «Νέα Πολιτική Διοίκηση» του Ρήγα Φεραίου. Ωστόσο στα Συντάγματα του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20ού το ζητούμενο υπήρξε η διασφάλιση των καταστατικών αρχών της φιλελεύθερης, δημοκρατικής και δικαιοκρατούμενης πολιτείας. Η αντίληψη που κυριάρχησε κατά την περίοδο αυτή σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη ήταν η κατοχύρωση μιας σφαίρας ελευθερίας του ατόμου απέναντι στην κρατική δράση και η σταθεροποίηση του συνταγματικού κράτους.

Οι πρώτοι κατάλογοι κοινωνικών δικαιωμάτων σε ελληνικά συνταγματικά κείμενα περιλαμβάνονται στα επηρεασμένα από το Σύνταγμα της Βαϊμάρης Συντάγματα του 1925/26 και του 1927, όπου κατοχυρώνεται η προστασία της εργασίας, καθιερώνεται η κρατική υποχρέωση διασφάλισης δημόσιας δωρεάν εκπαίδευσης και θεμελιώνεται η μέριμνα για την οικογένεια, το γάμο και τη μητρότητα (Μαυριά, 2001). Οι διατάξεις αυτές αντιμετωπίστηκαν ως κατευθυντήριες - προγραμματικές, χωρίς άμεσες νομικές συνέπειες, αποτέλεσαν όμως τη συνταγματική υποδοχή της εκτεταμένης αν και ανορθολογικής κοινωνικής πολιτικής της μεσοπολεμικής περιόδου. Αντίθετα το Σύνταγμα του 1952 υπήρξε συντηρητικότερο, τόσο σε σχέση με τα προϊσχύσαντα ελληνικά Συντάγματα όσο και σε σχέση με τα σύγχρονα του ευρωπαϊκά, αφού δεν περιλάμβανε κοινωνικά δικαιώματα ή κοινωνικές δεσμεύσεις. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί εάν ληφθεί υπόψη ο κυρίαρχος ιδεολογικός λόγος της μετεμφυλιακής ελληνικής πολιτείας, που επιχειρήθηκε να αποσπαστεί «από κάθε ταξικό συσχετισμό και να αφαιρεθεί το οποιοδήποτε κοινωνικό περιεχόμενο από τους επιτρεπτούς ανταγωνισμούς για την εξουσία». Ωστόσο η θεωρία επεσήμανε την έλλειψη αυτή και επιχείρησε να θεμελιώσει τις κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες του κράτους στις διατάξεις περί ισότητας και ελευθερίας των άρθρων 3 και 4 του Συντάγματος του 1952 και στη διάταξη του άρθρου 13 που προστάτευε τη ζωή.

Το Σύνταγμα του 1975 απέρριψε την ατομοκεντρική αντίληψη την οποία αποτύπωνε το Σύνταγμα του 1952, υπέρ μιας ανθρωποκεντρικής και κοινωνικής αντίληψης του δικαίου και του κράτους. Χωρίς να θέτει υπό αμφισβήτηση την οικονομία της αγοράς, κατοχύρωσε μια σειρά διατάξεων που δεσμεύουν κοινωνικά την άσκηση της ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας και προσδιορίζουν τους κύριους άξονες με βάση τους οποίους το κράτος χαράσσει και εφαρμόζει την κοινωνική πολιτική. Οι διατάξεις αυτές μπορούν να διακριθούν σε τρεις κατηγορίες: Πρώτον, εκείνες που κατοχυρώνουν με γενικό (άρθρο 25) ή ειδικό τρόπο (άρθρα 17 παρ. 1 και 18) την κοινωνική δέσμευση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Δεύτερον, εκείνες που περιλαμβάνουν μία σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων (άρθρα 16 παρ. 2 και 4, 21, 22 και 24). Τρίτον, εκείνες που τυποποιούν την κρατική παρέμβαση στη σφαίρα της οικονομίας και προβλέπουν το σχεδιάσμα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής (άρθρα 79 παρ. 8 και 106).

Ήδη μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 οι διατάξεις αυτές εμπλουτίστηκαν με τη ρητή κατοχύρωση της αρχής του κοινωνικού κράτους δικαίου και της αρχής της αειφορίας, την ενδυνάμωση των εγγυήσεων κοινωνικής προστασίας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (άρθρο 21 παρ. 6), καθώς και με την καταγραφή της υποχρέωσης του κράτους να ασκεί δημογραφική πολιτική (άρθρο 21 παρ. 5). Σημαντική υπήρξε επίσης η αναθεώρηση του άρθρου 116 παρ. 2 του Συντάγματος, όπου προ βλέπεται πλέον ρητά η υποχρέωση του κράτους να λαμβάνει θετικά μέτρα αποκατάστασης της ισότητας (Γλυκοφρύδη, 1979; Βλάχου, 1954).

Με τη συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής προστασίας το Σύνταγμα του 1975 προσαρμόστηκε στα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα που χαρακτηρίζουν τη μεταπολεμική περίοδο εδραίωσης του κράτους πρόνοιας και στην τάση αναλυτικής καταγραφής κοινωνικών δικαιωμάτων στα σύγχρονά του ευρωπαϊκά συνταγματικά κείμενα. Η μετάβαση στην τρίτη περίοδο εξέλιξης του κράτους πρόνοιας, που σηματοδοτείται από την κρίση και τη μεταρρύθμιση των παραδοσιακών μηχανισμών κοινωνικής προστασίας, καθιστά πλέον εξαιρετικά σημαντική τη διερεύνηση της νομικής φύσης και του κανονιστικού περιεχομένου των συνταγματικά κατοχυρωμένων κοινωνικών δικαιωμάτων, δεδομένου ότι εγγυώνται, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, τη λειτουργία επιμέρους θεσμών κοινωνικής ασφάλειας.

2.3.3. Η σταθεροποιητική λειτουργία των κοινωνικών δικαιωμάτων

Η βιωσιμότητα και η μεταρρύθμιση του κράτους πρόνοιας στο πλαίσιο της μεταβιομηχανικής κοινωνίας και της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας απασχολούν, με ιδιαίτερη ένταση τόσο την τρέχουσα πολιτική συζήτηση όσο και την επιστημονική θεωρία. Η κρίση του κράτους πρόνοιας κατέστησε ιδιαίτερα κρίσιμο το πρόβλημα κατά πόσο τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα συνεπάγονται πράγματι συγκεκριμένους φραγμούς και περιορισμούς απέναντι στις τάσεις συρρίκνωσης της κοινωνικής προστασίας. Στην αντίθετη περίπτωση, εάν δηλαδή αποδειχθεί ότι τα κοινωνικά δικαιώματα δεν διασφαλίζουν ένα στοιχειώδες δίκτυο εγγυημένων θεσμών κοινωνικής προστασίας, τότε αναπότρεπτα αμφισβητείται και η ίδια η κανονιστική αποτελεσματικότητα του Συντάγματος. Με τον προβληματισμό αυτό συνδέεται το ζήτημα της σταθεροποιητικής λειτουργίας των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Έχει εύστοχα επισημανθεί ότι «αν η ισότητα είναι η λύση στο πρόβλημα της δημοκρατίας, δεν φαίνεται να εξασφαλίζει λύσεις για τα προβλήματα που εμφανίζονται σε περιόδους οικονομικής κρίσης». Η κρίσιμη λειτουργία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε περιόδους οικονομικής κρίσης και συρρίκνωσης των υλικών βάσεων του κράτους πρόνοιας συνίσταται ακριβώς στη σταθεροποιητική τους διάσταση, δηλαδή στη διαφύλαξη ενός ελάχιστου επιπέδου κοινωνικής προστασίας. Αυτή είναι η συγκεκριμένη κοινωνικοπολιτική στιγμή όπου κρίνεται σε τελική ανάλυση η ικανότητα των συνταγματικών κειμένων να καθυποτάξουν στα κανονιστικά τους κριτήρια μια πολιτικά επίμαχη ύλη. Αν το Σύνταγμα δεν μπορεί να επιτελέσει μια τέτοια λειτουργία, αυτό θα αποτελούσε τη δικαίωση όσων κάνουν λόγο για «συνταγματικά κουρελόχαρτα».

Η σταθεροποιητική διάσταση των κοινωνικών δικαιωμάτων έχει θεμελιωθεί κατ' αρχάς με τη θεωρία του κοινωνικού κεκτημένου. Στο πλαίσιο της συντηρητικής λειτουργίας του Συντάγματος, δηλαδή της προστασίας των υφιστάμενων σχέσεων και δομών της κρατικά οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, υποστηρίζεται ότι η αρχή του κοινωνικού κράτους και τα συνταγματικά κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα εγγυώνται τη διατήρηση της θεσπισμένης κοινωνικής νομοθεσίας, κατά τρόπο ώστε να κρίνεται αντισυνταγματική είτε η

κατάργηση είτε, σύμφωνα με μια άλλη άποψη, ακόμη και ο μερικός περιορισμός των νομοθετικά κατοχυρωμένων ρυθμίσεων κοινωνικής προστασίας. Η εν λόγω θεωρία έχει λοιπόν διατυπωθεί υπό δύο διαφορετικές εκδοχές, αφ' ενός αυτή του απόλυτου και αφ' ετέρου αυτή του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου.

Κατά τη θεωρία του απόλυτου κοινωνικού κεκτημένου η κοινωνική νομοθεσία με την οποία εξειδικεύονται τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα κοινωνικά δικαιώματα δεν είναι επιτρεπτό να καταργηθεί ή να τροποποιηθεί κατά τρόπο ώστε να αντιβαίνει στις κρίσιμες συνταγματικές διατάξεις. Σύμφωνα με την άποψη αυτή «μετά το νέο Σύνταγμα σταθεροποιήθηκε όλη η εργατική και κοινωνική νομοθεσία... ώστε μελλοντικός νόμος που θα περιόριζε τα δικαιώματα αυτά θα ήταν οπωσδήποτε αντισυνταγματικός. Ο νομοθέτης όχι μόνο δεν μπορεί πλέον, κάτι που μπορούσε να κάνει προ του 1975, να προσβάλει το δυνάμενο να αποκληθεί εδώ εργατικό και κοινωνικό κεκτημένο, αλλά υποχρεούται, σε μεταγενέστερες ρυθμίσεις, να θεσπίζει διατάξεις που να κατοχυρώνουν ακόμη καλύτερα τη θέση γενικά των εργαζομένων» (Παραρά, 1979). Υπό αυτή την εκδοχή η αποδοχή της θεωρίας του απόλυτου, απρόσβλητου κοινωνικού κεκτημένου επιτρέπει τη νομοθετική μεταβολή μόνο στην κατεύθυνση της ενίσχυσης της παρεχόμενης κοινωνικής προστασίας. Άμεση συνέπεια της αντίληψης αυτής αποτελεί η αναγνώριση αυξημένης τυπικής ισχύος των εν λόγω κανόνων του κοινωνικού δικαίου, με συνέπεια η κατάργηση ή ο περιορισμός τους να προϋποθέτει συνταγματική αναθεώρηση.

Η θεωρία του απόλυτου κοινωνικού κεκτημένου παρουσιάζει ορισμένες σημαντικές αδυναμίες. Το επιχείρημα ότι η αντίληψη περί απόλυτου κοινωνικού κεκτημένου είναι δικαιοπολιτικά ατελέσφορη, αλλά ταυτόχρονα η αποδοχή της αναγκαιότητας να κατασκευαστεί μια θεωρία που να κατοχυρώνει τη νομική δεσμευτικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων, έστω στη σταθεροποιητική - εγγυητική τους διάσταση, αποτελούν τη ratio της σχετικοποίησης της θεωρίας περί κοινωνικού κεκτημένου (Τσάτσου, 1988; Χρυσόγονου, 2002). Σύμφωνα με την κατασκευή του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου δεν είναι επιτρεπτό να αφαιρείται από τη νομοθετική λειτουργία η αρμοδιότητα να σταθμίζει κατά διαφορετικό τρόπο τις κοινωνικοοικονομικές προτεραιότητες και ανάγκες και να τροποποιεί τις ρυθμίσεις του κοινωνικού δικαίου. Ωστόσο, η τροποποίηση των νομοθετικών ρυθμίσεων δεν μπορεί να οδηγηθεί σε πλήρη κατάργηση των εγγυήσεων του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας. Όπως υποστηρίζεται, «από τη στιγμή που το απόλυτο κοινωνικό κεκτημένο κριθεί σε κάθε

περίπτωση ως δικαστικά διεκδικήσι μο, αφαιρείται από το νομοθέτη ύλη που είναι πολιτική και εκφεύγει έτσι, από την ίδια της τη φύση, από την ύλη της δικαστικής λειτουργίας».

Είναι προφανές ότι η θεωρία του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου επιχειρεί να ισορροπήσει μεταξύ αφ' ενός της θεώρησης των κοινωνικών δικαιωμάτων ως ύλης καθαρά πολιτικής, μη υποτάξιμης στο κανονιστικό κριτήριο του συνταγματικού κειμένου, και αφ' ετέρου της αναγνώρισης του νομικά δεσμευτικού χαρακτήρα των κοινωνικών δικαιωμάτων και κατά προέκταση της αναγκαιότητας να αποτραπεί η πιθανή αυθαιρεσία του νομοθέτη σε κρίσιμα πεδία του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας. Υπό αυτό το πρίσμα καταλήγει στη θέση ότι η τροποποίηση της κοινωνικής νομοθεσίας είναι μεν επιτρεπτή, όμως δεν μπορεί να είναι αυθαίρετη και οφείλει να συναρτάται με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους των νομοθετικών ρυθμίσεων προς την ενίσχυση άλλων κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο δικαστικός έλεγχος κρίνεται λοιπόν ως εφικτός και αναγκαίος, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπεισέρχεται στη διατύπωση κριτηρίων σχετικά με τη μορφή και το περιεχόμενο των κοινωνικών παροχών. Κατ' αυτό τον τρόπο οι θεσπισμένες παροχές δεν είναι εν τέλει δεκτικές ολοκληρωτικής ούτε αυθαίρετης ανάκλησης, αλλά μόνο μερικής και αιτιολογημένης αναδιάρθρωσης.

Εξάλλου, η διασφάλιση της σταθεροποιητικής λειτουργίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, χωρίς να περιορίζεται υπέρμετρα ο κοινός νομο θέτης ούτε όμως και να υπερτιμάται το κανονιστικό τους περιεχόμενο, έχει επιχειρηθεί να θεμελιωθεί σε μια θεωρητική κατασκευή που κατ' ουσίαν οδηγείται στο ίδιο αποτέλεσμα με την αντίληψη περί σχετικού κοινωνικού κεκτημένου. Πρόκειται για την υποστήριξη της σχετικής σταθεροποίησης της κοινωνικής προστασίας με βάση τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του πολίτη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η απρόβλεπτη ή αυθαίρετη κατάργηση ή μείωση συγκεκριμένων μορφών κοινωνικής προστασίας αντίκειται στις εν λόγω αρχές: «Σε ένα κοινωνικό κράτος δικαίου το αίτημα για μη αυθαίρετη κατάργηση μιας θεσπισμένης κοινωνικής προστασίας θα μπορούσε να συνδυαστεί με τη δικαιοκρατική απαίτηση για σεβασμό της εμπιστοσύνης, που δικαιολογημένα έχουν δείξει τα μέλη του κοινωνικού συνόλου, στη σταθερότητα του ευνοϊκού καθεστώτος που έχει δημιουργηθεί από την υφιστάμενη κοινωνική νομοθεσία». Υπό αυτό το πρίσμα η δέσμευση του κοινού νομοθέτη ως προς τη μη ολοκληρωτική ή μη αυθαίρετη μείωση των κοινωνικών παροχών προκύπτει από τη σύζευξη της αρχής του κοινωνικού κράτους με την αρχή του κράτους δικαίου (Τσάτσου, 1988; Χρυσόγονου, 2002).

Η απαγόρευση της ανατροπής ευνοϊκών καταστάσεων που έχουν δημιουργηθεί υπέρ καλόπιστων πολιτών συνδέεται με τις δικαιοκρατικές αρχές της προβλεψιμότητας και της σταθερότητας των εννόμων ρυθμίσεων. Αυτό σημαίνει ότι αν και, όπως προαναφέρθηκε, η αντίληψη αυτή οδηγείται στο ίδιο αποτέλεσμα με αυτό της θεωρίας του σχετικού κοινωνικού κεκτημένου, ωστόσο δεν θεμελιώνεται στην αναγνώριση της έστω σταθεροποιητικής νομικής δεσμευτικότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως η τελευταία, αλλά στην αρχή του κράτους δικαίου, ανεξαρτήτως δηλαδή της αναγνώρισης του δεσμευτικού χαρακτήρα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Κατ' αυτό τον τρόπο επιχειρείται μια «δικαιοκρατική ανάγνωση» των κοινωνικών δικαιωμάτων, που κατ' ουσίαν περιορίζει τον αυτόνομο κανονιστικό τους χαρακτήρα.

Ο αντίλογος προς τη θεωρία του κοινωνικού κεκτημένου, είτε στην απόλυτη είτε στη σχετική εκδοχή της, εκφράζεται από δύο εκ διαμέτρου αντίθετες μεταξύ τους αντιλήψεις: Από τη μια πλευρά υποστηρίζεται η άποψη ότι τα κοινωνικά δικαιώματα δεν χαρακτηρίζονται από νομική δεσμευτικότητα και αμφισβητεί πλήρως την κανονιστική τους πυκνότητα. Οι εν λόγω διατάξεις αποτελούν, κατά την άποψη αυτή, απλές διακηρύξεις αρχών που διατυπώνουν πολιτικούς στόχους, χωρίς να δεσμεύουν τις κρατικές λειτουργίες. Η πραγμάτωση των στόχων αυτών επαφίεται στη βούληση του κοινού νομοθέτη, ο οποίος καλείται να εξειδικεύσει τις συνταγματικές κατευθύνσεις, ενώ κατηγορηματικά αποκλείεται η αγωγιμότητά τους. Από την άλλη πλευρά έχει υποστηριχθεί η άμεση νομική δεσμευτικότητα των κοινωνικών δικαιωμάτων ως υποκειμενικών δικαιωμάτων, δηλαδή η απ' ευθείας από το Σύνταγμα απόρροια συγκεκριμένων αγωγίμων αξιώσεων, ανεξάρτητα από τη νομοθετική τους εξειδίκευση. Συγκεκριμένα, διατυπώνεται η άποψη ότι τα κοινωνικά δικαιώματα ή και οι κοινωνικές ρήτρες δύνανται να κατοχυρώσουν αξιώσεις για ένα ελάχιστο βιοτικό όριο κοινωνικών παροχών (Existenzminimum) ή για περιορισμένης έκτασης κοινωνικές αξιώσεις (Heine Sozialansprüche). Έντονη κανονιστική πυκνότητα εμφανίζουν τα κοινωνικά δικαιώματα και όταν λαμβάνουν τη μορφή της θεσμικής εγγύησης ή εγγύησης θεσμού, που προϋποθέτει τη διάπλαση ενός θεσμού μέσα από μακρόχρονη κοινωνικοοικονομική εξέλιξη. Και στις δύο προηγούμενες περιπτώσεις, η απ' ευθείας από το Σύνταγμα αναγνώριση ενός αγωγίμου, απρόσβλητου από τον κοινό νομοθέτη πυρήνα κοινωνικής προστασίας καθιστά περιττή την κατασκευή του κοινωνικού κεκτημένου προκειμένου να διασφαλιστεί η

σταθεροποιητική λειτουργία των κοινωνικών δικαιωμάτων, η οποία κατοχυρώνεται πλέον άμεσα με τη διάπλαση της θεσμικής εγγύησης ή την αναγνώριση του αγωγίμου δικαιώματος.

2.4. Κοινωνική ασφάλιση στο Κοινοτικό δίκαιο

2.4.1. Σκοπός του συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης σε ενωσιακό επίπεδο

.....

Η κατοχύρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στην ιδρυτική Συνθήκη της Ρώμης διασφάλισε τη δυνατότητά τους να μετακινούνται, να εγκαθίστανται και να εργάζονται ελεύθερα εντός της κοινής αγοράς, συμβάλλοντας στην αρτιότερη κατανομή του εργατικού δυναμικού στα κράτη - μέλη. Συνέπεια της ελευθερίας μετακίνησης, εγκατάστασης και εργασίας αποτέλεσε η ανάγκη διασύνδεσης των κοινωνικό - ασφαλιστικών συστημάτων των κρατών - μελών, προκειμένου να διασφαλιστούν τα δικαιώματα των διακινούμενων εργαζομένων και να μην παρεμποδίζεται η ελευθερία κυκλοφορίας.¹⁷

Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της ΕΟΚ, και ενόψει του γεγονότος ότι τα ασφαλιστικά συστήματα των ιδρυτικών μελών ήταν οργανωμένα με βάση το βισμαρκιανό σύστημα, η ανάγκη διασύνδεσης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης αντιμετωπίστηκε κατά κύριο λόγο μέσω διμερών διακρατικών συμφωνιών, οι οποίες ρύθμιζαν τα ζητήματα της εφαρμοστέας νομοθεσίας, του συνυπολογισμού του χρόνου ασφάλισης κ.λπ. Η ένταξη στην ΕΟΚ χωρών με κοινωνικοασφαλιστικά συστήματα μπεβεριτζιανής κατεύθυνσης κατέστησε εντονότερη την ανάγκη για συνολική ρύθμιση των ζητημάτων που αφορούν την κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων και για λήψη ειδικών μέτρων προστασίας των κοινωνικοασφαλιστικών τους δικαιωμάτων, δεδομένου ότι οποιαδήποτε αρνητική επίδραση στα εν λόγω δικαιώματα κατ' ουσίαν θα ματαιώνει τη δυνατότητα ελεύθερης διακίνησης του εργατικού δυναμικού.

Οι περιορισμένες αρμοδιότητες της ΕΟΚ στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας και η έλλειψη πολιτικής βούλησης που θα επέτρεπε τη

¹⁷ Το Συμβούλιο υιοθέτησε τους πρώτους Κανονισμούς για το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης το 1958 (Κανονισμοί 3/58 και 4/58).

διεύρυνση των αρμοδιοτήτων αυτών στην κατεύθυνση της εναρμόνισης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, κατέστησε επιβεβλημένη την εξεύρεση άλλης, γενικώς αποδεκτής λύσης προκειμένου η ελεύθερη διακίνηση των εργαζομένων να μην αποβεί κενό γράμμα. Προσφορότερη λύση αποδείχθηκε η διασύνδεση των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης των κρατών - μελών μέσω ενός κοινοτικού συστήματος αρχών και κανόνων για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου. Κατ' αυτό τον τρόπο αφ' ενός δεν θίγονταν οι ιδιαιτερότητες των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας και αφ' ετέρου διασφαλιζόταν η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζόμενων, ενισχύονταν ο ελεύθερος ανταγωνισμός και αποτρέπονταν το κοινωνικό ντάμπινγκ (Νικολακοπούλου - Στεφάνου, 1992).¹⁸

Η κατανόηση των κανόνων συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, αλλά και ευρύτερα του ευρωπαϊκού δικαίου κοινωνικής ασφάλειας, προϋποθέτει την αναγωγή στη βασική εννοιολογική διάκριση μεταξύ συντονισμού και εναρμόνισης των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας. Η διάκριση αυτή δεν εξαντλείται στις διαφορετικές τεχνικές που χρησιμοποιούν ο συντονισμός και η εναρμόνιση, αλλά σχετίζεται τόσο με τη νομιμοποιητική τους βάση όσο και με τα αποτελέσματά τους. Ενώ λοιπόν τελικό σκοπό αμοτέρων αποτελεί η εξισορρόπηση της πολυπλοκότητας και της διαφορετικότητας που χαρακτηρίζει τα εθνικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, με τη διασφάλιση των δικαιωμάτων συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων, ο τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνονται οι σκοποί αυτοί αλλά και ο βαθμός παρέμβασης στα εθνικά συστήματα διαφέρουν σημαντικά (Schoukens, 1977).

Τα άρθρα 39 και 42 ΣυνθΕΚ καθορίζουν τις βασικές τεχνικές συντονισμού και συγκεκριμένα πρώτον το συνυπολογισμό των περιόδων ασφάλισης για την κτήση του δικαιώματος, δεύτερον την καταβολή των παροχών ανεξάρτητα από τον τόπο κατοικίας των εργαζομένων και τρίτον την κατάργηση κάθε διάκρισης λόγω ιθαγένειας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών - μελών.¹⁹ Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ερμηνεύοντας το άρθρο 42

¹⁸ Οι κανόνες συντονισμού διασφαλίζουν τον ελεύθερο και υγιή ανταγωνισμό καθόσον οι συγκρούσεις δικαίου που προκαλούνται από το συνδυασμό των κανόνων κοινωνικής προστασίας των κρατών-μελών, αλλά και οι διαφορές στα επίπεδα των παροχών και των εισφορών και στη χρηματοδότηση της κοινωνικής προστασίας δεν μπορούν αποκάλυπτα να τύχουν εκμετάλλευσης από εργοδότες και εργαζομένους.

¹⁹ Το άρθρο 39 ΣυνθΕΚ. εξασφαλίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων εντός της Κοινότητας και καταργεί κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών-μελών όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας. Το άρθρο 42 ορίζει: «Το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με τη διαδικασία του άρθρου

(πρώην 51) ΣυνθΕΚ, αποδέχεται ότι αυτό καλύπτει το συντονισμό και όχι την εναρμόνιση της κοινωνικό - ασφαλιστικής νομοθεσίας των κρατών- μελών και αναγνωρίζει ότι οι διαφορές μεταξύ των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης συνεχίζουν να υφίστανται, όπως εξάλλου και οι διαφορές στα δικαιώματα των εργαζομένων που απασχολούνται σε διαφορετικά κράτη - μέλη. Καθίσταται επομένως σαφές ότι ουσιαστικές και διαδικαστικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων των κρατών - μελών δεν επηρεάζονται από το άρθρο 42 της Συνθήκης.

Οι κανόνες συντονισμού είναι κανόνες του ενωσιακού δικαίου που διασυνδέουν τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης των κρατών - μελών ορίζοντας το εφαρμοστέο σε κάθε περίπτωση δίκαιο, χωρίς να περιορίζουν τις ουσιαστικές διαφορές που υπάρχουν στα επιμέρους εθνικά συστήματα. Το γεγονός ότι ο συντονισμός αποτελεί μια δυναμική και ανολοκλήρωτη διαδικασία, που παρουσιάζει σημαντικές ερμηνευτικές δυσχέρειες, έχει ως συνέπεια το σύστημα συντονισμού να εξελίσσεται κατ' ουσίαν υπό την πίεση της νομολογίας του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Στεργίου, 1997; Laroque, 1993). Θα μπορούσε να υποστηριχθεί μάλιστα ότι το σύστημα συντονισμού αποτελεί κατεξοχήν ένα πεδίο όπου η νομολογία ασκεί έμμεση επιρροή στην πολιτική απόφαση και τροφοδοτεί τη νομοθετική δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για το λόγο αυτό άλλωστε καθίσταται επιβεβλημένη η εξαντλητική αναφορά στη νομολογία, προκειμένου να αποσαφηνιστούν επίμαχες έννοιες και ρυθμίσεις του συντονισμού.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των κανόνων συντονισμού και των κανόνων εναρμόνισης δεν είναι εύκολα αναγνωρίσιμη (Τσοτσόρου, 1998). Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει αποφανθεί ότι η ελεύθερη μετακίνηση των εργαζομένων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως προβλέπεται από τα άρθρα 39 και 42 ΣυνθΕΚ, τίθεται σε κίνδυνο και η επίτευξή της καθίσταται δυσκολότερη στην περίπτωση που εισάγονται από το κοινοτικό δίκαιο μη

251, λαμβάνει στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως τα απαραίτητα μέτρα για την εγκαθίδρυση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων, ιδίως με τη θέσπιση ενός συστήματος που να εξασφαλίζει στους διακινούμενους εργαζόμενους και στους εξ αυτών έλκοντες δικαιώματα: α) το συνυπολογισμό όλων των περιόδων που λαμβάνονται υπόψη από τις διάφορες εθνικές νομοθεσίες, για την κτήση και τη διατήρηση του δικαιώματος προς λήψη παροχής όπως και για τον υπολογισμό του ύψους αυτής, β) την καταβολή των παροχών στα πρόσωπα που κατοικούν στις επικράτειες των κρατών-μελών. Το Συμβούλιο αποφασίζει με ομοφωνία καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας του άρθρου 251».

αναγκαίες διαφοροποιήσεις. Κατά συνέπεια, οι κοινοτικοί κανόνες κοινωνικής ασφάλισης που εισάγονται με βάση το άρθρο 42 ΣυνθΕΚ δεν πρέπει να αυξάνουν τις διαφορές που ήδη απορρέουν από την έλλειψη εναρμόνισης των εθνικών νομοθεσιών.

Ο συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, παρά τα εγγενή του προβλήματα (Pieters, 1998; Cornelissen, 1996; Schoukens, 1977), αποτελεί κατ' ουσίαν το μοναδικό ολοκληρωμένο σύστημα ρύθμισης της κοινωνικής προστασίας σε ενωσιακό επίπεδο. Πέρα από τους γενικότερους λόγους που κατέστησαν αναγκαία τη θέσπιση ενός συστήματος συντονισμού, δηλαδή πρωτίστως την προστασία των κοινωνικοασφαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων που ασκούν το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας, την προστασία του υγιούς ανταγωνισμού και την αποτροπή του κοινωνικού ντάμπινγκ, ο συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης αποσκοπεί στην επίλυση μιας σειράς ειδικότερων προβλημάτων, τα οποία συνδέονται με την αποκλειστική αρμοδιότητα κάθε κράτους - μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης να ρυθμίζει τους κανόνες που διέπουν το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας στην επικράτειά του. Η αποκλειστική αυτή αρμοδιότητα, γνωστή ως αρχή της εδαφικότητας (principle of territoriality), είναι συναρτημένη με την ελευθερία κάθε εθνικού νομοθέτη να οργανώσει το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας της χώρας του με βάση εθνικούς στόχους και να προσδιορίσει τα χαρακτηριστικά του χρησιμοποιώντας εδαφικά κριτήρια. Σύμφωνα με την αρχή της εδαφικότητας οι εθνικοί νομοθέτες μπορούν να υπαγάγουν στην κοινωνική ασφάλιση μόνο τα άτομα που εργάζονται ή κατοικούν στην επικράτεια του κράτους - μέλους, να θέτουν προϋποθέσεις κατοικίας για την απονομή παροχών και να λαμβάνουν υπόψη μόνο πραγματικά περιστατικά που συμβαίνουν στην επικράτεια του κράτους - μέλους (π.χ. εργατικό ατύχημα ή ασθένεια, περιόδους ασφάλισης ή άλλα περιστατικά, όπως η στρατιωτική θητεία).

Η θεμελίωση των εθνικών συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης με βάση την αρχή της εδαφικότητας έχει τις εξής συνέπειες, τις οποίες αποσκοπούν να άρουν οι κανόνες συντονισμού που έχει υιοθετήσει η Ευρωπαϊκή Ένωση:

- Άνιση μεταχείριση λόγω εθνικότητας, η καταπολέμηση της οποίας αποτελεί κεντρικό στόχο του κοινοτικού δικαίου. Οι κανόνες συντονισμού αίρουν άμεσες και έμμεσες διακρίσεις λόγω εθνικότητας.

- Δυσμενείς επιπτώσεις σε κεκτημένα δικαιώματα των διακινούμενων εργαζομένων λόγω των ρητρών κατοικίας που θέτει η εφαρμοστέα νομοθεσία, οι οποίες εμποδίζουν την εξαγωγή των παροχών. Οι κανόνες συντονισμού αίρουν τις ρήτρες κατοικίας καθιστώντας δυνατή την εξαγωγιμότητα των παροχών.
- Δυσμενείς επιπτώσεις σε υπό κτήση δικαιώματα διακινούμενων (δικαιώματα προσδοκίας) τα οποία θεμελιώνονται στις νομοθεσίες των κρατών - μελών, στις οποίες έχει διαδοχικά υπαχθεί ο εργαζόμενος κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής του διαδρομής. ²⁰Προκειμένου να διασφαλιστούν τα δικαιώματα προσδοκίας των διακινούμενων εργαζομένων οι κανόνες συντονισμού επιχειρούν να ενοποιήσουν το συνολικό χρόνο εργασίας τους μέσω του συνυπολογισμού των περιόδων ασφάλισης και κατοικίας.
- Συγκρούσεις κανόνων δικαίου, δεδομένου ότι τα εθνικά συστήματα χρησιμοποιούν διαφορετικούς κανόνες υπαγωγής στην ασφάλιση, με αποτέλεσμα να προκαλείται σώρευση δικαιωμάτων για παροχές σε περίπτωση θετικής σύγκρουσης κανόνων και απώλεια δικαιωμάτων σε περίπτωση αρνητικής σύγκρουσης κανόνων. Οι κανόνες συντονισμού επιλύουν τις συγκρούσεις κανόνων προσδιορίζοντας ένα εφαρμοστέο δίκαιο σε κάθε περίπτωση διακινούμενου εργαζομένου.

Για την εκπλήρωση των προηγούμενων στόχων το Συμβούλιο υιοθέτησε τους Κανονισμούς 3/58 και 4/58, ²¹οι οποίοι αντικαταστάθηκαν από τους Κανονισμούς 1408/71 και 574/72. ²²Υστερα από πολυάριθμες και συχνές τροποποιήσεις του, ο Κανονισμός 1408/71 αποτελεί μέχρι σήμερα το βασικό μηχανισμό για το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης. Οι κανόνες συντονισμού έχουν συμπληρώσει 32 χρόνια ισχύος στην κοινοτική έννομη τάξη και η συμβολή τους στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων μέσω της «αποεδαφί κοποίησης» των κριτηρίων που χρησιμοποιούνται στις εθνικές νομοθεσίες είναι αναμφισβήτητα σημαντική. Η ένταξη στο πεδίο του Κανονισμού των ειδικών συστημάτων για τους δημοσίους υπαλλήλους και πρόσφατα των πολιτών τρίτων

²⁰ Pieters, 2002, http://www.europa.eu.int/comm/ernplovment_social/missnc/index_en.html.

²¹ Κανονισμός 3/58 «σχετικά με την κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων» και Κανονισμός 4/58 (που ορίζει τις λεπτομέρειες εφαρμογής του Κανονισμού 3).

²² Κανονισμός 1408/71 «περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας» και Κανονισμός 574/72 «περί τού τρόπου εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71».

χωρών που κατοικούν νόμιμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση σηματοδοτούν τη σταδιακή προσαρμογή των κανόνων συντονισμού στις αυξημένες ανάγκες μιας ενιαίας αγοράς. Παρά τις συχνές τροποποιήσεις του ο Κανονισμός 1408/71 παραμένει ένα εξαιρετικά περίπλοκο πλέγμα διατάξεων, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ενισχύει την πολυπλοκότητά τους. Παράλληλα, η εφαρμογή του Κανονισμού από τις εθνικές διοικήσεις αποδεικνύεται σε πολλές περιπτώσεις προβληματική (Τσοτσορού – Σκλήκα, 1998).

Είναι επίσης σημαντικό ότι ήδη από το 1998 προωθείται ο συντονισμός των επαγγελματικών συστημάτων του δεύτερου πυλώνα ²³για την εξασφάλιση της επαγγελματικής συνταξιοδότησης, που επιτρέπει την παραμονή των διακινούμενων εργαζομένων στα επαγγελματικά συστήματα του κράτους προέλευσής τους.

2.4.2. Αρχές και τεχνικές συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης

Οι βασικές αρχές και τεχνικές του συντονισμού των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης κατοχυρώνονται στο άρθρο 42 ΣυνθΕΚ και στα άρθρα 3, 10 και 13 επ. του Κανονισμού 1408/71. Συνοπτικά ο Κανονισμός 1408/71 εξυπηρετεί το συνυπολογισμό του συνόλου των περιόδων ασφάλισης που έχουν πραγματοποιηθεί σε οποιοδήποτε κράτος - μέλος, τη ρύθμιση ενιαίου τρόπου για τον υπολογισμό των ασφαλιστικών παροχών και την εξαγωγή και μεταφορά των ασφαλιστικών παροχών ανεξάρτητα από τη χώρα κατοικίας του δικαιούχου. Ο Κανονισμός καλύπτει όλους τους κύριους ασφαλιστικούς κινδύνους για τους μισθωτούς, τους αυτοαπασχολούμενους και τα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, τα κύρια ζητήματα που ρυθμίζονται αφορούν την ενότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου (κατωτέρω, α), την προστασία των κεκτημένων δικαιωμάτων (κατωτέρω, β), την προστασία των υπό κτήση δικαιωμάτων (κατωτέρω, γ) και την απαγόρευση της άνισης μεταχείρισης με βάση την ιθαγένεια (κατωτέρω, δ).

²³ Βλ. Οδηγία 98/49 ΕΕ, που εκδόθηκε στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κατοχύρωση των ελευθεριών διακίνησης των κεφαλαίων και παροχής υπηρεσιών.

α. Όσον αφορά την ενότητα της εφαρμοστέας νομοθεσίας και τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου, για την επίλυση των συγκρούσεων που ανακύπτουν στις περιπτώσεις διακινούμενων εργαζομένων ο Κανονισμός 1408/71 υπάγει τους διακινούμενους στη νομοθεσία ενός μόνο κράτους - μέλους. Η αρχή αυτή αποτυπώνεται στο άρθρο 13 του Κανονισμού²⁴ και διασφαλίζει την ίση μεταχείριση των διακινούμενων με τους πολίτες του κράτους - μέλους όπου απασχολούνται (Τσοτσορού – Σκλήκα, 1998). Ο γενικός κανόνας για τον προσδιορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας είναι ότι κρίσιμη συνιστώσα αποτελεί ο τόπος απασχόλησης του εργαζομένου (*lex loci laboris*). Η επιλογή του κανόνα *lex loci laboris* δικαιολογείται από το γεγονός ότι στα περισσότερα κράτη - μέλη η εργασιακή σχέση αποτελεί κριτήριο για τον ασφαλιστικό δεσμό. Επιπλέον, με την εφαρμογή της αποτρέπεται η εκμετάλλευση των αλλοδαπών εργαζομένων από τους εργοδότες, καθώς όλοι οι εργαζόμενοι υπάγονται υποχρεωτικά στο ίδιο σύστημα.

Ωστόσο η ανεπιφύλακτη εφαρμογή του κανόνα *lex loci laboris* θα μπορούσε να προκαλέσει διοικητικές περιπλοκές για τον εργαζόμενο, τον εργοδότη και τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης, με αποτέλεσμα να καθυστερεί η διεκπεραίωση των υποθέσεων και να παρεμποδίζεται ουσιαστικά η άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας (Τσοτσορού – Σκλήκα, 1998). Τα άρθρα 14 έως 17 του Κανονισμού εισάγουν ειδικούς κανόνες και εξαιρέσεις από τον κανόνα αυτό για πρόσωπα που τελούν σε απόσπαση, πρόσωπα που ασκούν δραστηριότητα σε περισσότερα από ένα κράτη, καθώς και ειδικές κατηγορίες εργαζομένων, όπως εργαζόμενοι σε πλοία, εργαζόμενοι σε επιχειρήσεις μεταφορών, δημόσιοι υπάλληλοι, πρόσωπα που υπηρετούν στρατιωτική θητεία κ.λπ.

Οι εξαιρέσεις από την εφαρμογή της νομοθεσίας του κράτους απασχόλησης οδηγούν στην εφαρμογή είτε της νομοθεσίας του κράτους από το οποίο γίνεται η απόσπαση είτε της νομοθεσίας του κράτους κατοικίας του εργαζομένου (*lex loci domicilii*) είτε της νομοθεσίας του κράτους όπου η επιχείρηση ή ο εργοδότης έχει την έδρα ή την κατοικία του. Κατ' αυτό τον τρόπο πρόσωπα που αποσπώνται από την επιχείρησή τους σε άλλο κράτος - μέλος για χρονικό διάστημα μέχρι 12 μήνες (με δυνατότητα παράτασης για επιπλέον 12 μήνες με τη

²⁴ Σύμφωνα με το άρθρο 13 του Κανονισμού 1408/71, «με την επιφύλαξη των άρθρων 14γ και 14στ, τα πρόσωπα για τα οποία ισχύει ο παρών Κανονισμός υπόκεινται στη νομοθεσία ενός μόνο κράτους - μέλους. Η νομοθεσία αυτή προσδιορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τίτλου». Βλ. και ΔΕΚ C-302/84 Ten Holder, C-60/85 Luyten.

συναίνεση του αρμόδιου οργανισμού του κράτους απόσπασης) εξακολουθούν να υπάγονται στη νομοθεσία του κράτους - μέλους στην οποία υπάγονταν πριν από την απόσπαση. Επίσης πρόσωπα που ασκούν μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος δυο ή περισσότερων κρατών - μελών υπάγονται στη νομοθεσία του τόπου κατοικίας τους (lex loci domicilii) αν τμήμα της δραστηριότητάς τους ασκείται στο κράτος κατοικίας ή αν απασχολούνται για λογαριασμό περισσότερων επιχειρήσεων με έδρα στο έδαφος διαφόρων κρατών - μελών, ενώ εφαρμόζεται η νομοθεσία της έδρας της επιχείρησης αν οι μισθωτοί δεν κατοικούν σε ένα από τα κράτη - μέλη στα οποία ασκούν τη δραστηριότητά τους ή αν η επιχείρηση διασχίζεται από κοινά σύνορα.

Εξαιρέσεις από τον κανόνα lex loci laboris εισάγονται εξάλλου για πρόσωπα που ασκούν μη μισθωτή δραστηριότητα στις ακόλουθες περιπτώσεις: ²⁵Πρώτον, όταν ασκείται κανονικά μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος ενός κράτους - μέλους και πραγματοποιείται εργασία (η διάρκεια της οποίας δεν υπερβαίνει τους 12 μήνες) στο έδαφος άλλου κράτους - μέλους, οπότε ο ελεύθερος επαγγελματίας εξακολουθεί να υπάγεται στη νομοθεσία του πρώτου κράτους. Παράταση είναι επιτρεπτή για επιπλέον 12 μήνες. Δεύτερον, όταν ασκείται μη μισθωτή δραστηριότητα σε δυο ή περισσότερα κράτη, μεταξύ των οποίων και το κράτος κατοικίας του μη μισθωτού, εφαρμόζεται η νομοθεσία του τόπου κατοικίας. Σε περίπτωση που ο εργαζόμενος δεν κατοικεί σε κάποιο από τα κράτη όπου ασκεί τη δραστηριότητά του, εφαρμόζεται η νομοθεσία του κράτους άσκησης της κύριας δραστηριότητάς του ή η νομοθεσία της έδρας της επιχείρησης στην περίπτωση που η επιχείρηση διασχίζεται από κοινά σύνορα. Αποκλίσεις από τους κανόνες προσδιορισμού της εφαρμοστέας νομοθεσίας για ορισμένα άτομα ή κατηγορίες ατόμων είναι πάντως επιτρεπτό να θεσπιστούν με συμφωνίες

²⁵ Βλ. άρθρο 14 παρ. 1 α, β του Κανονισμού 1408/71. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση που εργαζόμενος σε εταιρεία ενός κράτους-μέλους αποσπάται για χρονικό διάστημα ενός έτους σε άλλο κράτος-μέλος, οπότε σύμφωνα με ρητή πρόβλεψη του Κανονισμού και με δεδομένο τον προσωρινό χαρακτήρα της απόσπασης δεν μεταβάλλεται το ασφαλιστικό του καθεστώς. Ο Κανονισμός δεν ορίζει την έννοια της «απόσπασης», η οποία έχει εξειδικευθεί από τη νομολογία του ΔΕΚ ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο εργαζόμενους που έχουν ήδη εργαστεί στο έδαφος ενός κράτους-μέλους, αλλά και εκείνους που προσλαμβάνονται αποκλειστικά για να εργαστούν σε άλλη χώρα, βλ. ΔΕΚ C-35/70 Manpower.

μεταξύ δυο ή περισσότερων κρατών μελών, σύμφωνα με το άρθρο 17 του Κανονισμού. Οι συμφωνίες αυτές δεν αποκλείεται να έχουν αναδρομική ισχύ (Τσοτσορού – Σκλήκα, 1998).²⁶

β. Όσον αφορά την προστασία των κεκτημένων δικαιωμάτων, η ύπαρξη ρητρών κατοικίας στη νομοθεσία των κρατών - μελών, ως προϋπόθεση για τη θεμελίωση δικαιώματος σε παροχές ή για την καταβολή παροχών, αποτελεί απόρροια της αρχής της εδαφικότητας. Η εξάρτηση της απονομής των παροχών από την κατοικία σε συγκεκριμένο τόπο θα καθιστούσε λοιπόν αδύνατη την εξαγωγή των παροχών, παρεμποδίζοντας την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων.

Το άρθρο 42 περ. β ΣυνθΕΚ προβλέπει «την καταβολή των παροχών στα πρόσωπα που κατοικούν στις επικράτειες των κρατών - μελών». Επίσης το άρθρο 10 του Κανονισμού 1408/71 απαγορεύει οποιαδήποτε «μείωση, τροποποίηση, αναστολή, κατάργηση, κατάσχεση επειδή ο δικαιούχος κατοικεί στο έδαφος κράτους - μέλους άλλου από εκείνο, όπου ευρίσκεται ο φορέας οφειλέτης». Το άρθρο 10 αφορά τις παροχές σε χρήμα για κάλυψη των κινδύνων αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων, συντάξεις εργατικών ατυχημάτων ή επαγγελματικής ασθένειας και επιδόματα θανάτου που θεμελιώθηκαν δυνάμει της νομοθεσίας ενός ή περισσότερων κρατών - μελών. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων η απονομή παροχών δεν πρέπει να εξαρτάται από τον τόπο κατοικίας και ο τόπος κατοικίας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποτελεί το βασικό λόγο για τη μη αναγνώριση δικαιώματος σε παροχές.²⁷ Επιπλέον, το άρθρο 10 του Κανονισμού βρίσκει εφαρμογή και σε περιπτώσεις που αφορούν την κτήση δικαιώματος.

Ειδικότεροι κανόνες για την άρση των ρητρών κατοικίας προβλέπονται για τις επιμέρους κατηγορίες επιδομάτων που εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν τα επιδόματα ανεργίας, για τα οποία προβλέπεται περιορισμένη δυνατότητα εξαγωγής και μερική διατήρηση της αρχής της εδαφικότητας, προκειμένου οι άνεργοι να είναι διαθέσιμοι για εργασία στη χώρα που καταβάλλει το επίδομα και

²⁶ Βλ. ΔΕΚ C-101/83 *Brusse*, στην οποία με διμερή συμφωνία μεταξύ Ολλανδίας και Βρετανίας κάμπτεται ο κανόνας *lex loci laboris* για εργαζόμενο στη Βρετανία, και αναγνωρίζεται η αναδρομική ισχύς της συμφωνίας.

²⁷ Βλ. ΔΕΚ C-300/84 *Van Roosmalen*, C-193/88 *Winter-Lutzins*, C- 24/74 *Biaison* καθώς και C-356/86 *Newtori*, μετά από την οποία προστέθηκε στο κείμενο του Κανονισμού το άρθρο 10α(1).

να περιοριστούν τα φαινόμενα «κοινωνικού τουρισμού». Επιτρέπεται ωστόσο η δυνατότητα εξαγωγής του επιδόματος για διάστημα τριών μηνών προκειμένου να αναζητηθεί εργασία.

Επίσης οι ρήτρες κατοικίας παρακάμπτονται, σύμφωνα με το άρθρο 73 του Κανονισμού, ως προς τα οικογενειακά επιδόματα και τα επιδόματα τέκνων, καθώς η κατοικία της οικογένειας του εργαζομένου σε άλλο κράτος-μέλος εξομοιώνεται με κατοικία στο κράτος-μέλος όπου είναι ασφαλισμένος ο εργαζόμενος. Οι ρήτρες κατοικίας κάμπτονται εξάλλου για τα επιδόματα ασθένειας και μητρότητας (άρθρα 19 επ.). Ειδικότερα ως προς τις παροχές ασθένειας σε είδος, αυτές παρέχονται από το κράτος κατοικίας σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται στη νομοθεσία του και καλύπτονται εκ των υστέρων από το κράτος όπου είναι ασφαλισμένος ο εργαζόμενος (Schoukens, 1999; Μαυρίδη, 1999).

Παρά το γεγονός ότι η κοινωνική πρόνοια δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του συντονισμού, ο Κανονισμός εφαρμόζεται σε ορισμένες σύνθετες παροχές κοινωνικής ασφάλειας (special non contributory benefits). Ο ιδιόμορφος χαρακτήρας των παροχών αυτών, που δεν προϋποθέτουν προηγούμενη εισφορά, οδηγεί σε αποκλεισμό της δυνατότητας εξαγωγής τους και σε υπό όρους καταβολή τους αποκλειστικά στο έδαφος και από το φορέα του κράτους κατοικίας. ²⁸Ειδικές μη ανταποδοτικές παροχές γενικής στόχευσης δεν υπάγονται στον Κανονισμό (άρθρο 4 παρ. 2 β').

γ. Όσον αφορά την προστασία των υπό κτήση δικαιωμάτων, για την αντιμετώπιση του χρόνου εργασίας των διακινούμενων εργαζομένων ως ενιαίου συνόλου το άρθρο 42 περ. α' ΣυνθΕΚ προβλέπει την τεχνική του συνυπολογισμού των περιόδων που λαμβάνονται υπόψη για την απονομή και για τον υπολογισμό του ύψους της παροχής.

Η τεχνική του συνυπολογισμού προβλέπει ότι όταν η κτήση, διατήρηση ή ανάκτηση ενός δικαιώματος για λήψη παροχών εξαρτάται από τη συμπλήρωση περιόδων ασφάλισης, απασχόλησης ή κατοικίας, οι φορείς κοινωνικής ασφάλισης του αρμόδιου κράτους - μέλους οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη, κατά το μέτρο που απαιτείται, περιόδους ασφάλισης, απασχόλησης ή κατοικίας που πραγματοποιήθηκαν υπό τη νομοθεσία άλλου κράτους - μέλους, σαν να επρόκειτο για περιόδους που πραγματοποιήθηκαν υπό τη νομοθεσία που

²⁸ Βλ. σχετικά άρθρο 10α παρ. 1 του Κανονισμού.

εφαρμόζεται από τον υπόχρεο φορέα. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει ερμηνεύσει τις εν λόγω διατάξεις διασταλτικά, προκειμένου να καλυφθούν περιπτώσεις που δεν υπάγονται ευθέως σε αυτές αλλά έχουν δυσμενείς συνέπειες στα δικαιώματα των διακινούμενων εργαζομένων.

Η τεχνική του συνυπολογισμού εφαρμόζεται στις παροχές ασθένειας και μητρότητας (άρθρο 16), τις παροχές αναπηρίας (άρθρο 38), τις συντάξεις γήρατος και επιζώντων (άρθρο 45), τα επιδόματα θανάτου (άρθρο 64), τα επιδόματα ανεργίας (άρθρο 67) και τις οικογενειακές παροχές (άρθρο 72). Σημαντική για την εφαρμογή των κανόνων συνυπολογισμού ως προς το ύψος και τους κανόνες σώρευσης των παροχών είναι η νομολογιακή προέλευσης «αρχή Petroni», σύμφωνα με την οποία η εφαρμογή των κανόνων συνυπολογισμού δεν μπορεί να οδηγεί σε απώλεια δικαιωμάτων, τα οποία θα διασφαλιζόνταν σε κάθε περίπτωση από την εφαρμογή της νομοθεσίας ενός κράτους - μέλους.

Εξάλλου οι λόγοι που επέβαλλαν τη μερική διατήρηση της αρχής της εδαφικότητας (περιορισμένη εξαγωγιμότητα) στα επιδόματα ανεργίας, επιβάλλουν εν προκειμένω και την εφαρμογή της τεχνικής του συνυπολογισμού υπό αυστηρές προϋποθέσεις, προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα «κοινωνικού τουρισμού» και να εξασφαλιστεί η διαθεσιμότητα των ανέργων για την εγχώρια αγορά εργασίας (Kuhn, 1995). Επικράτηση της αρχής της εδαφικότητας (μη εξαγωγιμότητα των παροχών) παρατηρείται επίσης ως προς τις σύνθετες παροχές κοινωνικής ασφάλειας, καθώς το άρθρο 10α παρ. 2 του Κανονισμού επιβάλλει την εφαρμογή της τεχνικής του συνυπολογισμού μόνο όταν η σχετική νομοθεσία εξαρτά το δικαίωμα σε σύνθετες παροχές κοινωνικής ασφάλειας από τη συμπλήρωση περιόδων απασχόλησης, μη μισθωτής επαγγελματικής δραστηριότητας ή κατοικίας. Στις περιπτώσεις αυτές ο αρμόδιος φορέας υποχρεούται να λαμβάνει υπόψη περιόδους απασχόλησης, μη μισθωτής επαγγελματικής δραστηριότητας ή κατοικίας στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου κράτους - μέλους σαν να επρόκειτο για περιόδους που έχουν πραγματοποιηθεί στο έδαφος του αρμόδιου κράτους - μέλους.

δ. Ως προς την απαγόρευση της άνιση μεταχείρισης με βάση την ιθαγένεια, ²⁹ η εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων μεταξύ των εργαζομένων των κρατών - μελών κατοχυρώνεται στο άρθρο 39 ΣυνθΕΚ. ³⁰ Σύμφωνα με την ερμηνεία του άρθρου αυτού από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι εργαζόμενοι που ασκούν το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας δεν πρέπει να στερούνται τα πλεονεκτήματα που εξασφαλίζει η νομοθεσία ενός κράτους σε όσους υπάγονται (μόνο) σε αυτή, καθώς κατ' αυτό τον τρόπο προβάλλονται εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία και αποθαρρύνονται οι εργαζόμενοι από την άσκηση του δικαιώματος αυτού. Επομένως διακινούμενος εργαζόμενος ο οποίος λαμβάνει παροχές από ασφαλιστικούς οργανισμούς δύο κρατών - μελών δεν πρέπει να βρίσκεται σε δυσμενέστερη θέση όσον αφορά τον υπολογισμό των παροχών σε σύγκριση προς μη διακινούμενο εργαζόμενο ο οποίος λαμβάνει αντίστοιχες παροχές από ασφαλιστικούς οργανισμούς ενός κράτους - μέλους.

Οι φορείς κοινωνικής ασφάλισης των κρατών - μελών, κατά την εξέταση των προϋποθέσεων για την απονομή παροχών, οφείλουν να αντιμετωπίζουν γεγονότα ή κινδύνους που επήλθαν σε άλλα κράτη - μέλη σαν να επήλθαν στο δικό τους κράτος, ενώ οι προϋποθέσεις για κτήση ή διατήρηση του δικαιώματος λήψης παροχών που τίθενται από την εθνική νομοθεσία δεν πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο ώστε στην πράξη να μπορούν να εκπληρωθούν ευκολότερα από τους πολίτες του κράτους - μέλους ή, αντίθετα, οι προϋποθέσεις για την απώλεια του δικαιώματος να μπορούν να πληρωθούν ευκολότερα από πολίτες άλλου κράτους - μέλους.

Σε αρμονία με το άρθρο 39 ΣυνθΕΚ, το άρθρο 3 του Κανονισμού ορίζει ότι «τα πρόσωπα που κατοικούν στο έδαφος ενός από τα κράτη μέλη υπόκεινται στις υποχρεώσεις και απολαύουν των δικαιωμάτων που απορρέουν από τη νομοθεσία κάθε κράτους - μέλους υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του». Η ιθαγένεια του διακινούμενου εργαζομένου δεν επιτρέπεται να αποτελέσει κριτήριο ή αιτία διαφορετικής μεταχείρισης σε σχέση με τους πολίτες του

²⁹ Βλ. άρθρο 3 του Κανονισμού 1408/71 και τον Κανονισμό 1612/68 «περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας».

³⁰ Στο άρθρο 13 ΣυνθΕΚ κατοχυρώνεται «η καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Σύμφωνα με τη νομολογία του ΔΕΚ το άρθρο 13 αφορά καταστάσεις οι οποίες δεν καλύπτονται από ειδικότερους κανόνες της Συνθήκης. Συνεπώς κανόνες κοινωνικής ασφάλισης που θα μπορούσαν να θεμελιώσουν άνιση μεταχείριση πρέπει να κριθούν σύμφωνα με τα ειδικά άρθρα 39 έως 42 ΣυνθΕΚ, βλ. ΔΕΚ C-10/90 Masgio.

κράτους υποδοχής. Η αρχή της ίσης μεταχείρισης στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης δεν καλύπτει ωστόσο πρόσωπα τα οποία δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού³¹ και δεν αποκλείει διαφορετική μεταχείριση η οποία απορρέει από διαφορές στη νομοθεσία των κρατών - μελών, εφόσον σε αυτές υπόκεινται όλοι οι εργαζόμενοι χωρίς αναφορά στην ιθαγένειά τους.

Περαιτέρω, η αρχή της ίσης μεταχείρισης επιβάλλει κατηγορηματική απαγόρευση όχι μόνο άμεσων (direct ή overt discrimination) αλλά και έμμεσων διακρίσεων (indirect ή covert discrimination) με γνώμονα την ιθαγένεια. Απαγορεύονται επομένως όχι μόνο διακρίσεις οι οποίες γίνονται με άμεσο (και εμφανές) κριτήριο την ιθαγένεια (άμεσες διακρίσεις), αλλά και διακρίσεις οι οποίες ενώ φαινομενικά βασίζονται σε αντικειμενικά κριτήρια ή σε γενικότερα κριτήρια που δεν σχετίζονται άμεσα με την ιθαγένεια, έχουν ως αποτέλεσμα δυσμενέστερη μεταχείριση των διακινούμενων ή δυσμενέστερες επιπτώσεις στη συγκεκριμένη κατηγορία εργαζομένων (έμμεσες διακρίσεις) (Τσοτσορού – Σκλήκα, 2002).

Επί παραδείγματι, στην υπόθεση Pinna το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έκρινε το άρθρο 73 παρ. 2 του Κανονισμού ανενεργό, καθώς όριζε ότι η καταβολή των επιδομάτων τέκνων προσδιοριζόταν με βάση τη νομοθεσία του κράτους κατοικίας των τέκνων. Παρ' όλο που το κριτήριο ίσχυε για όλους τους εργαζόμενους (συνεπώς δεν υπήρχε άμεση διάκριση), αφορούσε ωστόσο κατεξοχήν τους διακινούμενους, δεδομένου ότι αντίστοιχο πρόβλημα ανακύπτει κυρίως σε αυτούς. Το Δικαστήριο έκρινε λοιπόν ότι δεν εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση που αξιώνει το άρθρο 39 ΣυνθΕΚ.

2.4.3. Πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71

.....

Το εδαφικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71 καλύπτει την επικράτεια όλων των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Κανονισμός εφαρμόζεται στις κατηγορίες εργαζομένων «που υπάγονται ή υπήχθησαν στη νομοθεσία ενός ή περισσότερων από τα κράτη - μέλη και είναι υπήκοοι ενός από τα κράτη - μέλη». Κρίσιμα κριτήρια για την υπαγωγή στο

³¹ Βλ. ΔΕΚ C-105/1989 Buhari Haji. Το προοίμιο του Κανονισμού 859/2003, ο οποίος επεκτείνει το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71 στους πολίτες τρίτων κρατών που διαμένουν νόμιμα στα κράτη-μέλη, επικαλείται την αρχή της ίσης μεταχείρισης ως βασική αιτιολογία για την υιοθέτησή του (βλ. ιδίως σημεία 1, 2, 3).

εδαιφικό πεδίο του Κανονισμού αποτελούν λοιπόν η εφαρμοζόμενη νομοθεσία και η ιθαγένεια. Τα ίδια κριτήρια ισχύουν και σε περιπτώσεις που πολίτες των κρατών - μελών εργάζονται σε τρίτες χώρες για λογαριασμό ευρωπαϊκών εταιρειών. Σύμφωνα με τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, κριτήριο για την υπαγωγή ενός εργαζομένου εκτός της επικράτειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού αποτελεί, πρώτον, η υπαγωγή του στη νομοθεσία ενός κράτους - μέλους και, δεύτερον, ο ασφαλιστικός δεσμός του εργαζομένου με σύστημα κοινωνικής ασφάλισης του κράτους - μέλους, υπό το οποίο συμπλήρωσε περιόδους ασφάλισης.

Στο εδαφικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού δεν υπάγονταν μέχρι πρότινος οι πολίτες τρίτων χωρών που εργάζονταν και κατοικούσαν νόμιμα στην επικράτεια των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά το γεγονός ότι διατηρούσαν ασφαλιστικό δεσμό με σύστημα κράτους - μέλους και κατέβαλαν εισφορές στα εθνικά συστήματα. Η επέκταση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής των Κανονισμών 1408/71 και 574/72 στους πολίτες τρίτων χωρών, οι οποίοι δεν καλύπτονται από τις διατάξεις αυτές αποκλειστικά εξαιτίας της ιθαγένειάς τους, πραγματοποιήθηκε με τον Κανονισμό 589/03.

Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού περιλαμβάνει τις ρητά αναφερόμενες κατηγορίες προσώπων που μετακινούνται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανεξάρτητα από τα αίτια μετακίνησης, αποκλείοντας τα άτομα που παραμένουν στο έδαφος ενός μόνο κράτους - μέλους. Υπό αυτό το πρίσμα πτυχές του συντονισμού, όπως η άμεση ανάγκη για παροχές στο έδαφος άλλου κράτους - μέλους, αφορούν τη συντριπτική πλειονότητα των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και στην περίπτωση που δεν έχουν υπαχθεί στη νομοθεσία περισσότερων κρατών.³² Χαρακτηριστική είναι απόφαση στην οποία το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων διευκρίνισε ότι «τα άρθρα 39 (πρώην 48), παράγραφος 1, και 42 (πρώην 51) της Συνθήκης ΕΟΚ και ο Κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου ... και συγκεκριμένα τα άρθρα του 3 και 84, παράγραφος 4, δεν εφαρμόζονται στις καταστάσεις των οποίων όλα τα στοιχεία αφορούν ένα και μόνο κράτος - μέλος».

³² Πρόταση για τη διεύρυνση του προσωπικού πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού σε όλους τους πολίτες της ΕΕ υποβλήθηκε από την Επιτροπή το 1991 (COM 91/528 τελικό της 13ης Δεκεμβρίου 1991, OJ 1992 C 46), αλλά δεν έγινε αποδεκτή από το Συμβούλιο. Βλ. επίσης Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Οι κοινοτικές διατάξεις για την κοινωνική ασφάλιση.

Στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού εμπίπτουν οι ακόλουθες κατηγορίες προσώπων:

➤ **Μισθωτοί.**

Ο ορισμός του μισθωτού που δίδεται από τον Κανονισμό είναι εξαιρετικά γενικός και πολλά ερμηνευτικά προβλήματα ανακύπτουν κατά την εφαρμογή του επίμαχου άρθρου, καθώς δεν μπορεί να εντοπιστεί ορισμός κοινά αποδεκτός σε όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων έχει αποφανθεί ότι ο όρος «μισθωτός» που χρησιμοποιείται στον Κανονισμό 3/58, όπως και ο όρος «μισθωτός» στα άρθρα 39 και 42 (πρώην άρθρα 48 και 51) ΣυνθΕΚ, έχει «κοινοτική έννοια» και περιλαμβάνει όλους όσους με οποιαδήποτε περιγραφή καλύπτονται από τα επιμέρους εθνικά συστήματα κοινωνικής ασφάλισης (Στεργίου, 1994).

Το άρθρο 1 του Κανονισμού απαριθμεί τέσσερα ειδικά κριτήρια για τον προσδιορισμό της ιδιότητας του μισθωτού και την υπαγωγή στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού και συγκεκριμένα, πρώτον την ύπαρξη υποχρεωτικής ή προαιρετικής ασφάλισης κατά ενός ή περισσότερων κινδύνων που καλύπτονται από τους κλάδους συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, η οποία εφαρμόζεται στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς ή από ειδικό σύστημα για τους δημοσίους υπαλλήλους, δεύτερον την ύπαρξη υποχρεωτικής ασφάλισης κατά ενός ή περισσότερων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους στους οποίους εφαρμόζεται ο Κανονισμός, στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφάλισης που καλύπτει όλους τους κατοίκους ή το σύνολο του ενεργού πληθυσμού, τρίτον την ύπαρξη προαιρετικής ασφάλισης κατά ενός ή περισσότερων κινδύνων που αντιστοιχούν στους κλάδους στους οποίους εφαρμόζεται ο Κανονισμός, στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφάλισης οργανωμένου με τρόπο ενιαίο υπέρ του συνόλου του αγροτικού πληθυσμού, τέταρτον την ύπαρξη προαιρετικής ασφάλισης κατά ενός ή περισσότερων κινδύνων που αντιστοιχούν σε κλάδους που καλύπτονται από τον Κανονισμό, στο πλαίσιο συστήματος που δημιουργήθηκε προς όφελος των μισθωτών ή μη μισθωτών ή όλων των κατοίκων ή ορισμένων κατηγοριών κατοίκων.

➤ **Μη μισθωτοί.**

Σύμφωνα με το άρθρο 1 του Κανονισμού τα κριτήρια για τον προσδιορισμό της έννοιας του μη μισθωτού είναι συναφή με αυτά που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της έννοιας του μισθωτού. Με την ευρεία ερμηνεία του Κανονισμού 1408/71 που επιχείρησε το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, η έννοια του μη μισθωτού καλύπτει άτομα που ασκούν ή έχουν ασκήσει με άλλο τρόπο εκτός από σύμβαση εργασίας επάγγελμα, από το οποίο λαμβάνουν εισόδημα που τους επιτρέπει να καλύπτουν όλες ή μέρος από τις ανάγκες τους. Βασικό κριτήριο για τον προσδιορισμό της ιδιότητας του μη μισθωτού δεν αποτελεί ο τόπος άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας, αλλά η ύπαρξη ασφαλιστικού δεσμού με σύστημα κοινωνικής ασφάλισης ενός κράτους - μέλους και η συμπλήρωση περιόδων ασφάλισης υπό αυτό.

➤ **Σπουδαστές**

Σπουδαστές, οι οποίοι ορίζονται ως «κάθε πρόσωπο που σπουδάζει ή παρακολουθεί μαθήματα επαγγελματικής κατάρτισης που οδηγούν σε τίτλο ο οποίος αναγνωρίζεται επίσημα από τις αρχές κράτους μέλους και είναι ασφαλισμένο στο πλαίσιο γενικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης ή ειδικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης που ισχύει για τους σπουδαστές».

➤ **Μέλη των οικογενειών των παραπάνω και εταζώντες**

Μέλη των οικογενειών των παραπάνω και εταζώντες, οι οποίοι πρώτον υπάγονται ή υπήχθησαν στη νομοθεσία ενός ή περισσότερων από τα κράτη - μέλη και δεύτερον είναι υπήκοοι ενός από τα κράτη - μέλη.³³

➤ **Απάτριδες ή πρόσφυγες**

Απάτριδες ή πρόσφυγες που κατοικούν στο έδαφος κράτους μέλους, τα μέλη της οικογένειας τους και επιζώντες.

³³ Δεν περιλαμβάνονται τα μέλη των οικογενειών και οι επιζώντες που δεν έχουν ακόμη υπαχθεί στη νομοθεσία κράτους-μέλους, επί παραδείγματι αυτοί που αναζητούν εργασία.

➤ Δημόσιοι υπάλληλοι

Δημόσιοι υπάλληλοι, ³⁴οι οποίοι εντάχθηκαν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού μετά την απόφαση του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων «Βουγιούκας κατά Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων», στην οποία το Δικαστήριο αποφάσισε ότι ο όρος «δημόσιοι υπάλληλοι» του άρθρου 4 παρ. 4 του Κανονισμού 1408/71 αφορά όλους τους υπαλλήλους που απασχολούνται στη δημόσια διοίκηση και τους εξομοιούμενους προς αυτούς, καθώς και ότι η ορθή ερμηνεία των άρθρων 39 και 42 ΣυνθΕΚ απαγορεύει τη μη λήψη υπόψη των περιόδων εργασίας που ένα πρόσωπο υπαγόμενο σε ειδικό σύστημα των δημοσίων υπαλλήλων ή των εξομοιούμενων προς αυτούς διήνυσε σε δημόσιους φορείς άλλου κράτους - μέλους, ενώ η εθνική νομοθεσία επιτρέπει να λαμβάνονται υπόψη αντίστοιχες περιοδοί που διανύθηκαν σε ανάλογους εθνικούς φορείς. Με την απόφαση αυτή το ΙΚΑ υποχρεώθηκε να αναγνωρίσει τα χρόνια εργασίας του γιατρού Βουγιούκα σε δημόσια νοσηλευτικά ιδρύματα της Γερμανίας, τα οποία ο αϊτών επικαλούνταν για τη θεμελίωση δικαιώματος σύνταξης.

➤ Υπήκοοι τρίτων χωρών

Υπήκοοι τρίτων χωρών, οι οποίοι δεν καλύπτονται ήδη από τις διατάξεις του Κανονισμού μόνον λόγω της ιθαγένειάς τους, τα ³⁵μέλη των οικογενειών τους και επιζώντες τους, εφόσον διαμένουν νόμιμα στο έδαφος ενός κράτους - μέλους και δεν έχουν λάβει χώρα όλα τα πραγματικά περιστατικά εντός του εδάφους ενός και μόνο κράτους - μέλους. Σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κανονισμού 859/03 δεν δημιουργείται κανένα δικαίωμα για περίοδο προγενέστερη της 1ης Ιουνίου 2003, ενώ περιοδοί ασφάλισης, απασχόλησης, μη μισθωτής δραστηριότητας ή διαμονής που συμπληρώθηκαν στο πλαίσιο της νομοθεσίας ενός κράτους - μέλους πριν από τον Ιούνιο του 2003 λαμβάνονται υπόψη για τον προσδιορισμό των δικαιωμάτων που γεννώνται σύμφωνα με τον Κανονισμό.³⁶

³⁴ Η επέκταση του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού, ώστε να καλύπτει τα ειδικά συστήματα για τους δημοσίους υπαλλήλους και τους εξομοιούμενους προς αυτούς, κατοχυρώθηκε με τον Κανονισμό 1606/98.

³⁵ Όπως προαναφέρθηκε, η υπαγωγή των πολιτών τρίτων χωρών στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 1408/71 προβλέφθηκε από τον Κανονισμό 859/03.

³⁶ Το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού (άρθρο 4) περιορίζεται στα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφάλισης και καλύπτει παροχές ασθένειας και μητρότητας (άρθρα 18 επ.), παροχές αναπηρίας και παροχές που προορίζονται για τη διατήρηση ή βελτίωση της ικανότητας βιοπορισμού (άρθρα 37 επ.), παροχές γήρατος (άρθρα 44

Από το πεδίο εφαρμογής του συντονισμού αποκλείεται η κοινωνική πρόνοια, τα συστήματα παροχών υπέρ θυμάτων πολέμου και οι σύνθετες παροχές κοινωνικής ασφάλειας που αναφέρονται στο Παράρτημα 2 του Κανονισμού. Δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις ο χαρακτηρισμός επιμέρους παροχών ως προνοιακών είναι ιδιαίτερα δυσχερής, η νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ανέδειξε διάφορα κριτήρια, με βάση τα οποία επιχειρείται η υπαγωγή αμφισβητούμενων παροχών στο υλικό πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού. Τα κυριότερα από αυτά τα κριτήρια είναι η ύπαρξη αγωγίμου δικαιώματος του δικαιούχου για την απονομή της παροχής, η υπαγωγή της παροχής στους κλάδους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού και η ιδιότητα των δικαιούχων ως εργαζομένων (και εξομοιούμενων προσώπων) που έχουν συμπληρώσει περιόδους ασφάλισης κατά τη νομοθεσία κράτους - μέλους, κατοικούν στο κράτος - μέλος και λαμβάνουν σύνταξη.

2.5. Κοινωνική ασφάλιση – κόστος και σημασία για την ελληνική οικονομία

Βάσει των στατιστικών στοιχείων, οι δαπάνες για κοινωνική προστασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση αντιστοιχούσαν το 2002, κατά μέσο όρο, στο 27,7% περίπου του ΑΕΠ (μειώθηκαν από 29% το 1993). Αναφορικά με τις συντάξεις γήρατος και την υγειονομική περίθαλψη, αυτές είναι οι μεγαλύτερες συνιστώσες της κοινωνικής προστασίας στην Ένωση περίπου 2/3 των συνολικών εξόδων. Στη χώρα μας, το ποσοστό αυτό, που ήταν 25,5% το 1999, αυξήθηκε σε 27,1% το 2001 (μόλις λίγο μικρότερο από το μέσο όρο 27,3% της Ε.Ε.25) και περιορίστηκε στο 26,6% το 2002. Οι διαφορές αυτές, που απεικονίζουν τις διαφορές στο βιοτικό επίπεδο, είναι ενδεικτικές της ποικιλομορφίας των εθνικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας και των συγκεκριμένων δημογραφικών, οικονομικών, κοινωνικών συνθηκών και θεσμικών δομών κάθε χώρας.³⁷

Οι συντάξεις αποτελούν το σημαντικότερο μέρος των παροχών κοινωνικής προστασίας σε όλα τα κράτη μέλη εκτός από την Ιρλανδία. Οι δαπάνες για τις συντάξεις κατά μέσον όρο

επ.), παροχές επιζώντων (άρθρα 44 επ.), παροχές εργατικών ατυχημάτων και επαγγελματικών ασθενειών (άρθρα 52 επ.), επιδόματα λόγω θανάτου, παροχές ανεργίας (άρθρα 67 επ.) και οικογενειακές παροχές (άρθρα 72 επ.).

³⁷ Η Ελλάδα κατέχει τη δεύτερη θέση με τα υψηλότερα ποσοστά αύξησης (+6,4% το χρόνο κατά μέσον όρο), μετά την Ιρλανδία (+8,7%), ενώ η Μάλτα (+0,7%) και η Φινλανδία (+0,8%) είχαν τη μικρότερη αύξηση.

στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανέρχονταν στο 48% των κοινωνικών παροχών το 2002 και στη χώρα μας ήταν μόλις λίγο κάτω από το μισό (48,9%).

Παρά τη σημαντικότερη αυτή προσπάθεια της ΕΣΥΕ, τα στατιστικά στοιχεία της κοινωνικής ασφάλισης, που παρέχουν τα ασφαλιστικά ταμεία και το Δημόσιο, συνεχίζουν να παρουσιάζουν σημαντικά προβλήματα (π.χ. αριθμός συνταξιούχων είναι ο αριθμός των συντάξεων) και η ποιότητά τους δεν είναι ικανοποιητική (π.χ. στο ποσό των κοινωνικών πόρων δεν γνωρίζουμε τα επιμέρους ποσά που συμπεριλαμβάνονται). Το ποσοστό των συντάξεων προς το ΑΕΠ στην Ε.Ε.25 ήταν 12,5% το 2001 και κατά μισή μονάδα μεγαλύτερο (13%) στην Ελλάδα.

2.5.1. Η εξέλιξη των δαπανών του συνταξιοδοτικού συστήματος

Στις δεκαετίες 1960 και 1970, το ποσοστό των δαπανών για συντάξεις υστερεί του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ. Μετά από την αλματώδη αύξηση των δαπανών για συντάξεις, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ποσοστό αυτό υπερκαλύπτει το μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ και συνεχίζει να είναι μεγαλύτερο στη χώρα μας, 13,4% το έτος 2001, ενώ ο μέσος όρος των χωρών του ΟΟΣΑ ήταν 8%.

Το ποσοστό των δαπανών κοινωνικής προστασίας ως προς το ΑΕΠ, παρά τη σημαντική αύξηση των δαπανών για συντάξεις, λόγω υστέρησης των λοιπών κοινωνικών παροχών υπολείπεται του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ενώ το 1998 αυξάνεται στο 22,73% του ΑΕΠ και υπερκαλύπτει το μέσο όρο (22,19%) του ΟΟΣΑ και συνεχίζει να είναι μεγαλύτερο (Ελλάδα 24,3% και μέσος όρος χωρών ΟΟΣΑ 20,9%) το έτος 2002.

Σύμφωνα με στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος, παρατηρείται μια συνεχής, μακροχρόνια, αλλά όχι ομοιόμορφη στις επιμέρους περιόδους, αύξηση του μεριδίου του ΑΕΠ για κύριες και επικουρικές συντάξεις. Δηλαδή, στη μεγαλύτερη χρονική περίοδο, οι συντάξεις αυξάνονται ταχύτερα από το εθνικό προϊόν.

Ασφαλισμένος χωρίς ανήλικα ή ανάπηρα παιδιά, με 4.500 ημερομίσθια, ασφαλισμένος σε μια μέση ασφαλιστική κλάση (ενδεικτικά παίρνουμε την 14η κλάση που είναι η πλέον πολυπληθής κλάση), που έχει το ελάχιστο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης για πλήρη σύνταξη, δικαιούται 608 ευρώ το μήνα (383 ευρώ κύρια και 225 επικουρική σύνταξη), δεν δικαιούται ΕΚΑΣ, και έχει ένα έστω μικρό κίνητρο να ασφαλισθεί για επιπλέον χρόνια για να εισπράξει το επιπλέον 1% (για κάθε 300 ημέρες ασφάλισης) της σύνταξης που θα έπαιρνε κατά το ελάχιστο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης.

Ο ασφαλισμένος όμως, με τα παραπάνω ίδια χαρακτηριστικά και ίδιες ασφαλιστικές προϋποθέσεις, που είναι ασφαλισμένος στην 8η ασφαλιστική κλάση, που αντιστοιχεί στο κατώτατο ημερομίσθιο, δικαιούται σύνταξη και ΕΚΑΣ 621 ευρώ το μήνα (289 ευρώ κύρια + 172 επικουρική σύνταξη + 160 ΕΚΑΣ), και δεν έχει κανένα κίνητρο να ασφαλισθεί για περισσότερες ημέρες, αφού η αύξηση της σύνταξης (1% για κάθε 300 ημέρες ασφάλισης) θα συνοδευθεί από αντίστοιχη μείωση του ΕΚΑΣ και το συνολικό ποσό σύνταξης και ΕΚΑΣ δεν πρόκειται να αυξηθεί, αντίθετα σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις μπορεί και να μειωθεί.

Από τα παραπάνω συμπεραίνεται ότι τα μέτρα πολιτικής για αύξηση των εσόδων από εισφορές θα πρέπει να στοχεύουν κυρίως στην εισπράξη και όχι στην αύξηση των ποσοστών εισφορών, διότι έτσι μόνο δεν θα πληρώσουν περισσότερα αυτοί που ήδη πληρώνουν αρκετά και δεν θα δημιουργηθούν προβλήματα στην οικονομική ανάπτυξη, και ότι η ασφαλιστική συμπεριφορά των εργαζομένων θα βελτιωθεί όταν υπάρχουν κίνητρα για ασφάλισή τους σε υψηλότερη ασφαλιστική κλάση και για μεγαλύτερο ασφαλιστικό βίο. Τέτοια κίνητρα δεν εξασφαλίζει, όπως είδαμε με το παραπάνω παράδειγμα, το σημερινό συνταξιοδοτικό μας σύστημα, αλλά μπορεί να τα εξασφαλίσει μόνο ένα περισσότερο ανταποδοτικό σύστημα, το οποίο θα μπορούσε και να περιορίσει πολύ σημαντικά την εισφοροδιαφυγή.

2.5.2. Οφειλές του δημοσίου προς ΙΚΑ

Η κοινωνικοοικονομική πολιτική που άσκησαν οι εκάστοτε κυβερνήσεις όσον αφορά τους ασφαλισμένους και συνταξιούχους συνήθως δεν χρηματοδοτήθηκε από έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού, αλλά επιβάρυνε τα ασφαλιστικά ταμεία. Το 2001, έγινε μια αξιολογή προσπάθεια για να εκτιμηθούν οι οικονομικές επιβαρύνσεις του ΙΚΑ από τα κατώτατα όρια

συντάξεων, από τις συγχωνεύσεις άλλων ταμείων ή κλάδων άλλων ταμείων στο ΙΚΑ, από τις ευνοϊκές ασφαλιστικές προϋποθέσεις στους ομογενείς και σε ειδικές κατηγορίες ασφαλισμένων (παραπληγικοί, τυφλοί), από τις μειωμένες ασφαλιστικές εισφορές σε ειδικές περιοχές (όπως σεισμόπληκτες) και γενικά από μέτρα κοινωνικής πολιτικής που χρηματοδοτήθηκαν από έσοδα του ΙΚΑ.

Τα ποσά που έχουν δοθεί από το Δημόσιο στον κλάδο κύριας σύνταξης από το 2001 και μετά είναι μικρότερα από αυτά που προβλέπονται από τις ισχύουσες διατάξεις. Οι επιχορηγήσεις του Δημοσίου προς το ΙΚΑ είναι μικρότερες κατά μέσο όρο από το 1% ετησίως του ΑΕΠ για τη χρονική αυτή περίοδο.

Οι υποχρεώσεις του Δημοσίου προς τον κλάδο ασθένειας του ΙΚΑ από το 2001 και μέχρι σήμερα είναι η κρατική εισφορά 3,8% επί των αποδοχών των νεοασφαλιζόμενων από 1/1/1993, οι οποίοι (από τη Στατιστική Υπηρεσία του ΙΚΑ) εκτιμώνται ότι ανέρχονται στο 55% του συνόλου (2.120.000) των ασφαλισμένων του ιδρύματος το έτος 2005.

Το Δημόσιο δεν έχει καταβάλει εισφορές στον κλάδο ασθένειας του ΙΚΑ για τα έτη 2001 - 2006. Τα ποσά που οφείλει το Δημόσιο είναι αρκετά μεγάλα. Αναφέρουμε ότι, ενδεικτικά για ένα μόνο έτος, το 2005, οι εισφορές του Δημοσίου ανέρχονται σε περίπου 500 εκατ. Ευρώ.

Επομένως, το συνολικό ποσό που οφείλει το Δημόσιο στο ΙΚΑ είναι μεγάλο και έπρεπε, σύμφωνα και με τις ισχύουσες διατάξεις, να είχε αποδοθεί. Η εξόφληση των οφειλών του Δημοσίου στους κλάδους κύριας σύνταξης και ασθένειας είναι αναγκαία για την εύρυθμη λειτουργία του ΙΚΑ και γενικά για την ενίσχυση της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος.

Τα αποθεματικά των ασφαλιστικών οργανισμών, λόγω του σχετικά χαμηλού επιπέδου εισφορών μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, δεν ήταν ικανοποιητικά, γι' αυτό και η διαφορά μεταξύ των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων με την υπάρχουσα διαχείριση και των αποθεματικών με εναλλακτική διαχείριση στη χρηματαγορά (τίτλοι σταθερών αποδόσεων) δεν αξιολογείται ότι είναι σημαντική.

Σε καμία περίπτωση όμως δεν θεωρείται ότι αποτελεί απάντηση στο τεράστιο χρηματοδοτικό έλλειμμα των ασφαλιστικών ταμείων ούτε μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα του ασφαλιστικού (όπως αυτό διαμορφώθηκε από τη διαχείριση που υπήρξε μέχρι σήμερα), ακόμη και αν τα ταμεία επιτύχουν τις καλύτερες αποδόσεις. Το εισόδημα από τη διαχείριση της περιουσίας αποτελεί όμως εναλλακτική πηγή εσόδων. Η αναμόρφωση λοιπόν του σημερινού γραφειοκρατικού πλαισίου διαχείρισης των αποθεματικών (στο βαθμό που συμβάλλει στην αύξηση των εσόδων διαχρονικά) πρέπει να είναι συστατικό στοιχείο της νέας μορφολογίας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης».

Κεφάλαιο 3^ο

Ιδιωτική ασφάλιση

3.1. Εισαγωγή

Ιδιωτική ασφάλιση είναι η ασφάλιση που παρέχεται κατά κανόνα από ιδιωτικούς φορείς και διέπεται από διατάξεις του ιδιωτικού δικαίου. Ο φορέας που την ασκεί είναι η ασφαλιστική επιχείρηση με τη μορφή της ανώνυμης εταιρίας.

Η ασφαλιστική επιχείρηση συμβάλλεται με τον ασφαλισμένο για την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης. Η αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων διέπει το δίκαιο της ιδιωτικής ασφάλισης με μόνη εξαίρεση τις υποχρεωτικές ασφαλίσεις για την κάλυψη ορισμένων κινδύνων με υψηλό δείκτη διακινδύνευσης.

3.2. Ιδιωτική ασφάλιση και συμβάσεις

3.2.1. Το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο της σύμβασης ασφάλισης.

Ο διεθνής χαρακτήρας της ασφαλιστικής σύμβασης είναι έντονος, όταν στην ασφαλιστική σχέση υπάρχουν στοιχεία αλλοδαπότητας. Έτσι αν η ασφαλιστική σύμβαση συνδέεται με περισσότερες έννομες τάξεις, γεννιέται το ερώτημα ποιας χώρας το δίκαιο θα εφαρμοσθεί (Clark, 2002).

Μετά τη θέση σε ισχύ της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 «για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές» και του Π.Δ. 252/1996, με το οποίο προσαρμόστηκε το ελληνικό δίκαιο (Ν.Δ. 400/1970) στις ρυθμίσεις ιδιωτικού διεθνούς δικαίου των κοινοτικών οδηγιών για την ασφάλιση επήλθε σημαντική αλλαγή στη ρύθμιση της σύμβασης ασφάλισης από το ελληνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Προηγουμένως, ο προσδιορισμός του εφαρμοστέου δικαίου στη σύμβαση ασφάλισης γινόταν με βάση το άρθρο 25 ΑΚ.

Σύμφωνα με το άρθρο 25 εδ. 1 ΑΕΙ, αν τα μέρη υποβλήθηκαν ρητά ή σιωπηρά σε ορισμένο δίκαιο π.χ. το ελληνικό, τότε η ασφαλιστική σύμβαση ρυθμίζεται από αυτό. Εδώ οι συμβαλλόμενοι επιλέγουν εφαρμοστέο δίκαιο ρητά ή σιωπηρά, το δε δικαστήριο δεν επιτρέπεται να αναζητήσει την υποθετική βούληση των συμβαλλομένων.

Σε περίπτωση έλλειψης επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου;, εφαρμόζεται «το δίκαιο που αρμόζει στη σύμβαση από το σύνολο των ειδικών συνθηκών» (άρθρο 25 § 1 εδ. 2 ΑΚ). Κατά την κρατούσα στη θεωρία άποψη, το δίκαιο αυτό, είναι το δίκαιο της έδρας του ασφαλιστή ή το δίκαιο της έδρας του υποκαταστήματος, αν σε αυτό έχει συναφθεί η σύμβαση. Στη νομολογία έχει επικρατήσει η άποψη του δικαίου του τόπου εκτέλεσης, της *lex fori* ή του τόπου σύναψης της ασφαλιστικής σύμβασης (ως συνδετικού στοιχείου) (Μεταλληνός, 1997; Basedow, 2005).

Το Ιδιωτικό διεθνές δίκαιο της σύμβασης ασφάλισης ρυθμίζουν κυρίως δύο σύνολα κανόνων (Clark, 2002):

- Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 που τέθηκε σε ισχύ 1.4.1991 «για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές», κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1792/1988 ως διεθνής σύμβαση (Παπασιώπη – Πασιά, 1998)³⁸, στο άρθρο 1 § 3 αυτής εξαιρεί από το πεδίο εφαρμογής της τις ασφαλιστικές συμβάσεις που καλύπτουν κινδύνους, οι οποίοι εντοπίζονται στο έδαφος των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 εφαρμόζεται για την ανεύρεση του εφαρμοστέου δικαίου στις ασφαλιστικές συμβάσεις που καταρτίστηκαν πριν τις 17/12/09 (πρωτασφάλιση), και καλύπτουν κινδύνους που δεν βρίσκονται στα εδάφη κρατών - μελών της Ε.Ε. Η Σύμβαση δεν εφαρμόζεται στις αντα ασφαλιστικές συμβάσεις. Ο δικαστής για να προσδιορίσει, αν ένας κίνδυνος εντοπίζεται σε έδαφος κράτους - μέλους της Ε.Ε., θα εφαρμόσει το εσωτερικό δίκαιο . Η Σύμβαση της Ρώμης του 1980 αντικαταστάθηκε ήδη από τον Κανονισμό 593/2008 του ΕΚ και Σ για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη I), ο οποίος εφαρμόζεται ήδη από 17/12/2009 και δεσμεύει όλα τα κράτη - μέλη.
- Το Ν.Δ. 400/1970 «για τη λειτουργία της ασφαλιστικής επιχείρησης», όπως τροποποιήθηκε από το Π.Δ. 252/1996 που εισάγει στο ελληνικό δίκαιο τις κοινοτικές Οδηγίες για την ασφάλιση και ειδικότερα τη δεύτερη Οδηγία για την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλισης ζωής και τη δεύτερη Οδηγία για την πρωτασφάλιση ζωής.

Επίσης στο Ν.Δ. 400/1970 ενσωματώθηκαν και οι Οδηγίες τρίτης γενιάς (92/49, 92/96) που επέφεραν τροποποιήσεις στα ζητήματα εφαρμοστέου δικαίου των προηγούμενων Οδηγιών.

Και οι δύο Οδηγίες β' και γ' γενιάς (88/357 και 90/619) περιέχουν διατάξεις που ρυθμίζουν το εφαρμοστέο δίκαιο για συμβάσεις ασφάλισης, που καλύπτουν κινδύνους που βρίσκονται εντός των κρατών - μελών της Ε.Ε., εκτός από τις συμβάσεις αντασφάλισης.

³⁸ Βλ. Οι διατάξεις της Σύμβασης της Ρώμης για τις συμβατικές ενοχές από την 1-4- 1991 που άρχισαν να ισχύουν στην Ελλάδα, αντικατέστησαν τους εθνικούς κανόνες σύγκρουσης του κάθε κράτους, όσον αφορά τις συμβάσεις που υπάγονται στο πεδίο εφαρμογής της και έχουν συναφθεί μετά τη θέση της σε ισχύ. Συνεπώς δεν πρέπει να εφαρμόζεται το άρθρο 25 ΑΚ αλλά οι εφαρμοστέες διατάξεις της Σ.Ρ. Αντίθετα οι διατάξεις της Σ.Ρ. δεν εμποδίζουν την εφαρμογή των ελληνικών κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου όσον αφορά τις αδικοπραξίες (άρθρο 26 ΑΚ), έως ότου βεβαίως τεθεί σε εφαρμογή ο Κ. 864/2007 για το εφαρμοστέο δίκαιο στις εξωσυμβατικές ενοχές..

Έτσι, οι κανόνες του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου της σύμβασης ασφάλισης (πρωτασφάλισης) περιέχονται σήμερα σε τρία είδη πηγών: Κανονισμό (ΕΚ) 593/2008 (Ρώμη Ι) Κοινοτικές Οδηγίες β' και γ' γενιάς Ελληνικό Δίκαιο (Π.Δ. 252/1996).

Μετά τη θέση σε ισχύ των ως άνω Οδηγιών και την ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό ασφαλιστικό δίκαιο (Π.Δ. 252/1996 19.8.1996), ο εθνικός δικαστής έχει υποχρέωση να ερμηνεύσει το άρθρο 25 ΑΚ σύμφωνα με το κοινοτικό δίκαιο, βεβαίως για τις ασφαλιστικές συμβάσεις που καταρτίστηκαν μετά τη θέση του ως άνω Π.Δ. σε ισχύ και δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής τόσο της Σύμβασης της Ρώμης όσο και του Ν.Δ. 400/1970.

3.2.2. Πεδίο εφαρμογής του Ν.Δ. 400/1970

Η εισαγωγή των κανόνων συγκρούσεως των Οδηγιών στο ελληνικό δίκαιο έγινε με τις διατάξεις του άρθρου 4 § 2 στ. Α' και Ζ', § 3 στ. Α' και Β' και § 6 στ. α' Ν.Δ. 400/70, όπως αυτό τροποποιήθηκε από το άρθρο 7 του Π.Δ. 252/1996. Το Ν.Δ. 400/1970 αποτελείται από κανόνες αναγκαστικού δικαίου και προβλέπει ως γενική ρήτρα στο άρθρο 4 § 1 αυτού, ότι κάθε ασφάλιση που συνάπτεται στην Ελλάδα διέπεται από τις διατάξεις αυτού του Ν.Δ. Διακρίνει μεταξύ ασφαλίσεων ζημιών και ασφαλίσεων ζωής.

3.2.2.1. Ασφαλίσεις ζημιών

Η ασφαλιστική σύμβαση διέπεται από το ελληνικό δίκαιο, όταν ο ασφαλισμένος κίνδυνος βρίσκεται στην Ελλάδα, δηλαδή τα περιουσιακά στοιχεία που ασφαρίζονται βρίσκονται στην Ελλάδα και ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο δραστηριότητάς του στην Ελλάδα, ή αν πρόκειται για νομικό πρόσωπο, την έδρα του στην Ελλάδα. Αυτό προκύπτει από τη διάταξη του άρθρου 4 § 2 στ. Α' Ν.Δ. 400/1970 και η πληροφορία αυτή πρέπει να κοινοποιείται στον ασφαλισμένο με την υποβολή της αίτησης για ασφάλιση, έτσι ώστε να γνωρίζει πριν αποφασίσει την κατάρτιση της σύμβασης, ποιο δίκαιο διέπει την σύμβασή του, εφόσον δεν υπάρχει δικαίωμα επιλογής (άρθρο 4 § 2 στ. Η' (i) Ν.Δ. 400/1970).

Ως «κέντρο δραστηριότητας» νοείται ο τόπος όπου ο ασφαλισμένος ασκεί τη δραστηριότητα με την οποία συνδέεται η συγκεκριμένη ασφαλιστική σύμβαση. Επιβάλλεται το δίκαιο του κράτους - μέλους του κινδύνου.

Ως «κράτος όπου βρίσκεται ο κίνδυνος» νοείται το κράτος στο οποίο βρίσκεται ένα ακίνητο στο οποίο αφορά η ασφάλιση και το περιεχόμενό του, αν καλύπτεται με την ίδια τη σύμβαση. Όσον αφορά τα μεταφορικά μέσα κάθε είδους, ως κράτος όπου βρίσκεται ο κίνδυνος λογίζεται το κράτος καταχώρισης, όπου τηρείται το αντίστοιχο μητρώο.

Στις ασφαλιστικές συμβάσεις από απόσταση, ως τόπος κινδύνου θεωρείται το κράτος από το οποίο ο λήπτης της ασφάλισης έστειλε την επιστολή, το φαξ, το μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου κλπ. στο οποίο περιεχόταν η πρόταση ή η αποδοχή για την κατάρτιση της ασφαλιστικής σύμβασης.

Δικαίωμα επιλογής υπάρχει αν ο ασφαλισμένος κίνδυνος βρίσκεται στην Ελλάδα και ο ασφαλισμένος δεν έχει τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο δραστηριότητάς του ή προκειμένου για νομικό πρόσωπο την έδρα του στην Ελλάδα, το άρθρο 4 § 2 περ. Β' (α) Ν.Δ. 400/1970, επιφυλάσσει στα συμβαλλόμενα μέρη το δικαίωμα επ' λογής μεταξύ είτε του ελληνικού δικαίου ως δίκαιο του τόπου του κινδύνου είτε του δικαίου του κράτους - μέλους, στο οποίο ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο της δραστηριότητας ή της έδρας του. Και σε αυτήν την περίπτωση απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί ο τόπος του κινδύνου να είναι η Ελλάδα. Για την υπαγωγή της σύμβασης σε ένα από τα οριζόμενα ως άνω δίκαια, απαιτείται συμφωνία υπαγωγής των συμβαλλομένων μερών.

Το ίδιο δικαίωμα επιλογής δίδεται και στην αντίθετη περίπτωση, όταν ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο δραστηριοτήτων του ή την έδρα του, για τα νομικά πρόσωπα, στην Ελλάδα, ο δε κίνδυνος βρίσκεται σε άλλο κράτος - μέλος. Και σε αυτήν την περίπτωση απαιτείται συμφωνία υπαγωγής είτε στο ελληνικό δίκαιο, του τόπου διαμονής του ασφαλισμένου, είτε στο δίκαιο κράτους - μέλους όπου βρίσκεται ο κίνδυνος (άρθρο 4 § 2 στ. Β' (β) Ν.Δ. 400/1970).

Όταν ο ασφαλισμένος ασκεί εμπορική ή βιομηχανική δραστηριότητα ή ελεύθερο επάγγελμα και η ασφαλιστική σύμβαση καλύπτει περισσότερους κινδύνους που σχετίζονται με τις

δραστηριότητές του, που βρίσκονται στην Ελλάδα και σε ένα από τα κράτη - μέλη της Ε.Ε. και του Ε.Ο.Χ., τότε, τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να επιλέξουν ως εφαρμοστέο για τη σύμβαση στο σύνολό της δίκαιο, είτε το δίκαιο οποιουδήποτε από τα κράτη - μέλη όπου εντοπίζονται οι κίνδυνοι, είτε το δίκαιο του κράτους - μέλους, όπου ο ασφαλισμένος έχει τη συνήθη διαμονή του ή το κέντρο δραστηριότητάς του (άρθρο 4 § 2 στ. Γ' Ν.Δ. 400/1970).

Σε περίπτωση που ο ασφαλισμένος κίνδυνος βρίσκεται στην Ελλάδα και οι παραπάνω αναφερόμενες καλύψεις ζημιών περιορίζονται μόνον σε κάλυψη ζημιολογώνων περιστατικών, τα οποία μπορούν να επέλθουν σε άλλο κράτος - μέλος της Ε.Ε. και του Ε.Ο.Χ., τότε οι συμβαλλόμενοι μπορούν να επιλέξουν ως εφαρμοστέο δίκαιο, αυτό του κράτους - μέλους στο οποίο θα επέλθει η ζημία (άρθρο 4 § 2 στ. Δ' Ν.Δ. 400/1970). Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το συνδετικό στοιχείο του τόπου των ζημιολογώνων περιστατικών χρησιμοποιείται για να περιορισθεί ο αριθμός των δικαίων που θα μπορούσαν να επιλεγούν, μετά την πραγματοποίηση του ασφαλισμένου κινδύνου, πάντα στο πλαίσιο της Ε.Ε. και του Ε.Ο.Χ.

Ελεύθερη επιλογή εφαρμοστέου δικαίου καθιερώνει η διάταξη του άρθρου 4 § 2 στ. Ε' Ν.Δ. 400/1970 για τις ασφάλισεις των μεγάλων κινδύνων του άρθρου 13 § 3 Ν.Δ. 400/1970 (π.χ. ασφάλιση πλοίων και αεροσκαφών). Στην περίπτωση αυτή ο ασφαλιστής δεν είναι υποχρεωμένος να κοινοποιήσει τις σχετικές με το εφαρμοστέο δίκαιο πληροφορίες στον ασφαλισμένο (άρθρο 4 § 2 στ. Η' Ν.Δ. 400/1970).

Υπέρ του ασφαλισμένου καταναλωτή είναι η διάταξη του άρθρου 4 §2 στ. Ζ' Ν.Δ. 400/1970, η οποία απαιτεί όπως η συμφωνία για την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου να είναι ρητή και να προκύπτει με σαφήνεια από τους γενικούς όρους της ασφαλιστικής σύμβασης ή έμμεσα από τις περιστάσεις.

Αν δεν αναγράφεται το εφαρμοστέο δίκαιο στους όρους της ασφαλιστικής σύμβασης και δεν προκύπτει από τις περιστάσεις, ούτε έχει γίνει επιλογή από τα συμβαλλόμενα μέρη, τότε η ασφαλιστική σύμβαση θα διέπεται από το δίκαιο της χώρας με την οποία παρουσιάζει στενότερη συνάφεια περιοριζόμενη μεταξύ των χωρών που λαμβάνονται υπόψη στις προηγούμενες διατάξεις (άρθρο 4 § 2 στ. Ζ' εδ. 2 Ν.Δ. 400/1970).

Κρίσιμος χρόνος για τον ως άνω προσδιορισμό αποτελεί ο χρόνος σύναψης της σύμβασης. Τεκμαίρεται ότι η ασφαλιστική σύμβαση έχει στενότερη συνάφεια με το δίκαιο του κράτους του κινδύνου. Το τεκμήριο όμως αυτό είναι μαχητό και μπορεί να ανατραπεί, αν αποδειχθεί στο δικαστήριο, ότι η σύμβαση ασφάλισης συνδέεται στενότερα με κάποιο άλλο από τα δίκαια που μπορούν να επιλεγούν.

Σε κάθε περίπτωση υποχρεωτικής ασφάλισης που επιβάλλεται από τον ελληνικό νόμο, εφαρμοστέο δίκαιο στην ασφαλιστική σύμβαση είναι το ελληνικό, ως το δίκαιο της χώρας που επιβάλλει την υποχρέωση (άρθρο 4 § 6 (στ. Α') Ν.Δ. 400/1970). Εάν υπάρχει σύγκρουση μεταξύ του δικαίου του κράτους - μέλους όπου βρίσκεται ο κίνδυνος και του ελληνικού δικαίου, υπερισχύει το ελληνικό δίκαιο.

Από το άρθρο 6 § 3 (α) Κ.Ν. 489/1976 προκύπτει ότι εφαρμοστέο δίκαιο που διέπει τη σχέση ασφαλιστή - ζημιωθέντος τρίτου ως προς την ευθύνη του ασφαλιστή από αυτοκινητιστικά ατυχήματα στην Ε.Ε., περιλαμβανόμενου και του χρόνου παραμονής σε άλλα κράτη - μέλη, βάσει ενιαίου ασφαλιστρού, ορίζεται είτε το δίκαιο του κράτους του ατυχήματος που επιβάλλει τις υποχρεωτικές καλύψεις είτε το δίκαιο της χώρας που επιβάλλει την υποχρέωση ασφάλισης, δηλ. την υποχρεωτική κάλυψη που προβλέπεται από την ελληνική νομοθεσία, όταν αυτή είναι υψηλότερη. Εφαρμόζεται δε εκείνο από τα δύο δίκαια που περιέχει ευνοϊκότερη ρύθμιση για τον ζημιωθέντα τρίτο.

3.2.2.2. Ασφαλίσεις ζωής

Στο πλαίσιο εφαρμογής του Ν.Δ. 400/1970 για τον προσδιορισμό του 125 εφαρμοστέου δικαίου στις ασφαλιστικές συμβάσεις, το άρθρο 4 § 3 (στ. Α' και Β') ορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο στις ασφαλίσεις ζωής, όπως αυτές ορίζονται στο άρθρο 13 § 2 του Ν.Δ. 400/1970, όπου όμως συμπεριλαμβάνονται και οι ασφαλίσεις ασθένειας και ατυχήματος.

Έτσι, αν ο αντισυμβαλλόμενος έχει τον τόπο συνήθους διαμονής του ή προκειμένου για νομικό πρόσωπο την εγκατάστασή του στην Ελλάδα, η ασφαλιστική σύμβαση διέπεται από το ελληνικό δίκαιο (άρθρο 4 § 3 στ. Α'). Ως εγκατάσταση νοείται η έδρα, πρακτορείο ή υποκατάστημα επιχείρησης (άρθρο 2α (στ. Ε') Ν.Δ. 400/1970).

Αντίθετα, αν ο αντισυμβαλλόμενος του ασφαλιστή είναι Έλληνας υπήκοος, έχει όμως τον τόπο συνήθους διαμονής σε άλλο κράτος - μέλος, η ασφαλιστική σύμβαση μπορεί να υπαχθεί είτε στο ελληνικό δίκαιο είτε στο δίκαιο του κράτους - μέλους, όπου έχει τη συνήθη διαμονή του (άρθρο 4 § 3 (στ. Β') Ν.Δ. 400/1970). Επίσης, αν ο αντισυμβαλλόμενος είναι υπήκοος άλλου κράτους μέλους και έχει τόπο συνήθους διαμονής στην Ελλάδα, υπάρχει δικαίωμα επιλογής μεταξύ του δικαίου του κράτους - μέλους του οποίου έχει την υπηκοότητα και του ελληνικού δικαίου (άρθρο 4 § 3 (στ. Β' 2) Ν.Δ. 400/1970).

Ο νομοθέτης παραλείπει να ρυθμίζει ζητήματα που έχουν να κάνουν με τόπο διαμονής σε τρίτη χώρα, πλην της Ε.Ε. Το ζήτημα αυτό ρυθμίζει πλέον ο Κανονισμός Ρώμη I για τις συμβατικές ενοχές (Clark, 2002).

Όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω για τον προσδιορισμό ή την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, δεν πρέπει να θίγουν την εφαρμογή από τα δικαστήρια των αναγκαστικού δικαίου διατάξεων της ελληνικής νομοθεσίας.

Και τούτο ανεξάρτητα από το εφαρμοστέο στην ασφαλιστική σύμβαση δίκαιο (άρθρο 4 § 4 Ν.Δ. 400/1970). Έτσι, κανένας κανόνας αλλοδαπού δικαίου δεν μπορεί να παρακάμψει τις αναγκαστικού δικαίου διατάξεις του άρθρου 33 § 1 Ασφ.Ν.

Ως προς το δίκαιο που διέπει ειδικά θέματα, όπως είναι ο τύπος της ασφαλιστικής σύμβασης, εφαρμόζεται το άρθρο 11 ΑΚ, όπως και για θέματα που αφορούν τη δικαιοπρακτική ικανότητα των μερών, την αντιπροσωπευτική εξουσία τους, όπου εφαρμόζονται οι ρυθμίσεις για τις κοινές ενοχικές συμβάσεις.

3.3. Ιδιωτική ασφάλιση στο Ενωσιακό δίκαιο

3.3.1. Η ευρωπαϊκή ασφαλιστική σύμβαση

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 καταβάλλονται προσπάθειες εναρμόνισης του δικαίου της ασφαλιστικής σύμβασης μεταξύ των κρατών - μελών της Ε.Ε. Η Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέβαλε στο Συμβούλιο Υπουργών το από 10.7.1979 Σχέδιο οδηγίας για

την ασφαλιστική σύμβαση, το οποίο τροποποιήθηκε αργότερα το 1985. Σκοπός της Οδηγίας ήταν να υιοθετηθούν κοινές γενικές αρχές στο δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης που αφορούν μόνον καταναλωτικές ασφαλίσεις μεταξύ των κρατών - μελών, δίδοντας έμφαση στην προστασία του ασφαλισμένου ως καταναλωτή.

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ), σε γνωμοδότησή της προς τα όργανα της Ε.Ε. το Δεκέμβριο του 2004, πρότεινε τη δημιουργία ευρωπαϊκής ασφαλιστικής σύμβασης, η οποία θα δημιουργεί ένα ελάχιστο περιεχόμενο ρυθμίσεων και προστασίας του ασφαλισμένου υποχρεωτικά για τα κράτη - μέλη, διότι μόνο έτσι, πιστεύεται, ότι θα δημιουργηθεί μια πραγματικά ενιαία ασφαλιστική αγορά. Ωστόσο, το ζήτημα είναι δυσχερές για τη σύγκληση των εθνικών νομοθεσιών των κρατών - μελών, σε ουσιαστικού δικαίου θέματα καθώς και ο τρόπος ενοποίησης αυτών (Ρόκα, 2005).

Επίσης, από το 1999 ξεκίνησε επιστημονική πρωτοβουλία για τη σύνταξη ενός «σχεδίου προτύπου νόμου» για την ευρωπαϊκή ασφαλιστική σύμβαση («Restatement of European insurance contract law») (Μπανάκα, 2005).

3.3.2. Ενιαία ασφαλιστική αγορά

Τη βάση για τη δημιουργία της «ενιαίας ασφαλιστικής αγοράς» στον τομέα της ασφάλισης αποτελούν αφενός μεν διατάξεις του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, αφετέρου κανόνες του δευτερογενούς κοινοτικού ασφαλιστικού δικαίου. Σε ό,τι αφορά το πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, καθοριστικό ρόλο έχουν δύο από τις κοινοτικές ελευθερίες (Clark, 2002):

- η ελευθερία εγκατάστασης (άρθρο 43 επ. Συνθ.ΕΚ, πρώην 5258 Συνθ.ΕΚ και
- η ελευθερία παροχής υπηρεσιών (άρθρο 49 επ. Συνθ.ΕΚ πρώην 5966 Συνθ.ΕΚ).

Από τους κανόνες του παράγωγου κοινοτικού δικαίου (οδηγίες, κανονισμοί, αποφάσεις) επιλέγεται κατά κανόνα στο ασφαλιστικό δίκαιο, η Οδηγία που αποσκοπεί στην εναρμόνιση των εθνικών δικαίων.

3.3.2.1. Πρωτογενές δίκαιο

Η ελευθερία εγκατάστασης (άρθρο 43 επ. Συνθ.ΕΚ) παρέχει το δικαίωμα σε μία ασφαλιστική επιχείρηση που έχει την κεντρική της διεύθυνση, σ' ένα κράτος - μέλος να λειτουργήσει σε άλλο κράτος - μέλος με την ίδρυση πρακτορείου ή υποκαταστήματος (Clark, 2002). Η ελευθερία εγκατάστασης υλοποιήθηκε με την έκδοση των Οδηγιών πρώτης γενιάς 73/239 για τις ασφαλίσεις ζημιών και 79/267 για τις ασφαλίσεις ζωής. Προς τις Οδηγίες αυτές το Ν.Δ. 400/1970 προσαρμόστηκε με το Π.Δ. 118/1985.

Η ελευθερία παροχής υπηρεσιών (άρθρο 49 επ. Συνθ.ΕΚ) παρέχει το δικαίωμα σε μία ασφαλιστική επιχείρηση που είναι εγκατεστημένη σε ένα κράτος - μέλος να παρέχει τις υπηρεσίες της σε ένα άλλο κράτος - μέλος χωρίς να είναι εγκατεστημένη σε αυτό με πρακτορείο ή υποκατάστημα. Η ελευθερία παροχής υπηρεσιών, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι ασφαλιστικές υπηρεσίες όλων των κλάδων ζημιών και ζωής (από κοινού με τις τραπεζικές υπηρεσίες, ως τμήμα των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών), υλοποιήθηκε με την έκδοση της Οδηγίας δεύτερης γενιάς 88/357 για τις ασφαλίσεις ζημιών και 90/619 του Συμβουλίου της Ε.Ε. για τις ασφαλίσεις ζωής.

Οι ελευθερίες εγκατάστασης και ελεύθερης παροχής υπηρεσιών (Τζιόνα, 2003; Baumann, 1996) συνέβαλαν στη δημιουργία ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς στο χώρο των ασφαλιστικών υπηρεσιών προσφέροντας πλεονεκτήματα σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Στις ασφαλιστικές επιχειρήσεις και στους ασφαλιστικούς διαμεσολαβητές δημιουργεί μια ενιαία μεγάλη κοινοτική αγορά για να δραστηριοποιηθούν, παρέχοντας υπηρεσίες με κανόνες υγιούς ανταγωνισμού, χωρίς εμπόδια εγκατάστασης σε οποιοδήποτε κράτος - μέλος.

Στους ασφαλισμένους - καταναλωτές δίδει τη δυνατότητα να επιλέξουν την ασφαλιστική επιχείρηση που προσφέρει τις καλύτερες υπηρεσίες και την πλέον φερέγγυα στον ευρύτερο κοινοτικό χώρο και να επιλέξουν τους όρους ασφάλισής τους.

3.3.2.2. Παράγωγο κοινοτικό δίκαιο

Οι κοινοτικές οδηγίες στο χώρο της ασφάλισης συγκεκριμενοποιούν την επιταγή του πρωτογενούς δικαίου για τη δημιουργία μιας ενιαίας ασφαλιστικής αγοράς και εναρμονίζουν το ουσιαστικό ασφαλιστικό δίκαιο. Για λόγους συστηματικής εξέτασης μπορούν να διακριθούν σε τρεις «γενιές» με κριτήριο το χρόνο θέσπισής τους και το κύριο αντικείμενό τους.

Κάθε γενιά οδηγιών περιέχει μία οδηγία για την πρωτασφάλιση εκτός από την ασφάλιση ζωής, δηλ. ασφάλιση ζημιών, μία οδηγία για την ασφάλιση ζωής και μία σειρά από οδηγίες που αφορούν εξειδικευμένους ασφαλιστικούς κλάδους. Η πρώτη γενιά των οδηγιών σκοπό έχει την υλοποίηση της ελεύθερης εγκατάστασης των ασφαλιστικών επιχειρήσεων, η δεύτερη γενιά την υλοποίηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών και η τρίτη γενιά την καθιέρωση του συστήματος ενιαίας άδειας.

Οι βασικότερες οδηγίες αυτής της τάξης είναι τρεις. Η πρώτη Οδηγία 73/239/ΕΟΚ που αναφέρεται στην πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλισης ζωής, σκοπό έχει να εναρμονίσει τους κανόνες των εθνικών νομοθεσιών σχετικά με την ελευθερία εγκατάστασης των ασφαλιστικών επιχειρήσεων σε άλλα κράτη - μέλη. Η δεύτερη Οδηγία 73/240/ΕΟΚ που αναφέρεται επίσης στην πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλισης ζωής (ζημιών) αποσκοπεί στην κατάργηση των περιορισμών στο δικαίωμα εγκατάστασης. Η τρίτη Οδηγία 79/267/ΕΟΚ αναφέρεται στις πρωτασφαλίσεις ζωής και αποσκοπεί τόσο στην εναρμόνιση της νομοθεσίας των ασφαλιστικών επιχειρήσεων όσο και στην ελευθερία εγκατάστασης.

Στις ως άνω οδηγίες η ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) προσαρμόσθηκε με το Π.Δ. 118/1985. Λοιπές ασφαλιστικές οδηγίες που αφορούν άλλα ειδικά θέματα είναι:

- Οδηγία 84/641/ΕΟΚ για την τουριστική βοήθεια προς την οποία η Ελλάδα προσαρμόσθηκε με το Π.Δ. 103/1990 και
- Οδηγία 87/344/ΕΟΚ για την ασφάλιση νομικής προστασίας, προς την οποία η Ελλάδα προσαρμόσθηκε με το Π.Δ. 459/1990.

Οι οδηγίες δεύτερης γενιάς θεσπίσθηκαν για την επιδίωξη της ολοκλήρωσης της ενιαίας αγοράς σύμφωνα με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και αποβλέπουν στην προστασία της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών. Βασικότερες οδηγίες είναι η δεύτερη Οδηγία 88/357 για την πρωτασφάλιση εκτός της ασφάλισης ζωής (ζημιών) και η δεύτερη Οδηγία 90/619 για την πρωτασφάλιση ζωής.

Και οι δύο αυτές Οδηγίες σκοπό έχουν να διευκολύνουν τις ασφαλιστικές επιχειρήσεις που έχουν την έδρα τους στην Κοινότητα να παρέχουν υπηρεσίες εντός των κρατών - μελών της Ε.Ε., έτσι ώστε οι ασφαλισμένοι να μπορούν να απευθύνονται σε ασφαλιστές που είναι εγκατεστημένοι και σε άλλα κράτη - μέλη πλην εκείνων που βρίσκονται στη χώρα τους.

Η Οδηγία που αφορά στις ασφαλίσεις ζημιών διακρίνει μεταξύ «μεγάλων κινδύνων» που αφορούν κυρίως βιομηχανικούς κινδύνους, κινδύνους μεταφοράς, πιστώσεων ή εγγυήσεων κλπ. και «μαζικών κινδύνων» που έχουν σχέση με ιδιώτες και μικρές επιχειρήσεις (Clark, 2002). Η διαφοροποίηση εστιάζεται στο κριτήριο ελέγχου της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, το οποίο στους μεγάλους κινδύνους διατηρεί η χώρα καταγωγής της ασφαλιστικής επιχείρησης και στους μαζικούς κινδύνους διατηρεί η χώρα υποδοχής.

Αντίστοιχα η δεύτερη Οδηγία για την ασφάλιση ζωής με σκοπό την 151 άσκηση της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών χωρίς προηγούμενη εγκατάσταση, διακρίνει μεταξύ δύο περιπτώσεων:

- όταν η ασφαλιστική επιχείρηση αναζητεί πελάτες σε άλλο κράτος - μέλος, εφαρμόζονται οι κανόνες εποπτείας του κράτους - μέλους υποδοχής και
- όταν ο υποψήφιος να ασφαλισθεί αναζητεί ασφαλιστή σε άλλο κράτος - μέλος εφαρμόζονται οι κανόνες εποπτείας του κράτους καταγωγής, δηλαδή όπου η έδρα της ασφαλιστικής επιχείρησης που αναλαμβάνει να καλύψει την ασφαλιστική υποχρέωση.

Η τελευταία αυτή Οδηγία εισήγαγε επίσης ρυθμίσεις που αφορούν την προστασία του ασφαλισμένου.

Οι Οδηγίες της δεύτερης γενιάς μαζί με αυτές που ακολούθησαν της τρίτης γενιάς, προσαρμόσθηκαν στην ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) με το Π.Δ. 252/1996.

Οι Οδηγίες τρίτης γενιάς ή Τρίτη Οδηγία είναι οι πλέον σημαντικές διότι προχωρούν 152 ακόμη περισσότερο από τις δύο προηγούμενες τόσο στο ζήτημα της ελευθερίας εγκατάστασης όσο και στο ζήτημα της ελευθερίας παροχής υπηρεσιών, αλλά θεσπίζουν και το βασικότερο όλων σύστημα της ενιαίας άδειας σε συνδυασμό με την αρχή του ελέγχου του κράτους - μέλους καταγωγής (έδρα της ασφαλιστικής επιχείρησης). Πρόκειται για την Τρίτη Οδηγία 92/49 ΕΟΚ που αφορά τις πρωτασφαλίσεις εκτός της ασφάλισης ζωής (δηλ. ζημιών) και την Τρίτη Οδηγία 92/96/ΕΟΚ που αφορά τις ασφαλίσεις ζωής.

Οι ως άνω Οδηγίες καθιέρωσαν επίσης την αρχή της τιμολογιακής ελευθερίας των επιχειρήσεων καθώς και την κατάργηση των προηγούμενων (προληπτικών) ή συστηματικών ελέγχων όσον αφορά τις τιμές και τους συμβατικούς γενικούς όρους των ασφαλιστηρίων, από τις εποπτικές αρχές των κρατών - μελών. Οι Οδηγίες της τρίτης γενιάς προσαρμόστηκαν στην ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) με το Π.Δ. 252/1996 και το Π.Δ. 159/1998.

Τέλος με την Οδηγία 2002/83/ΕΚ επιδιώχθηκε η ενοποίηση όλων των οδηγιών για την ασφάλιση ζωής και μαζί με τις οδηγίες 73/239 και 92/49/ ΕΟΚ τροποποιήθηκαν από την Οδηγία 2005/1/ΕΚ λόγω της δημιουργίας νέων εποπτικών αρχών (διαδικασία Lamfalussy)

Οι οδηγίες που αφορούν την υποχρεωτική ασφάλιση αστικής ευθύνης από την κυκλοφορία αυτοκινήτων, αν και η ασφάλιση αστικής ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα ανήκει στις ασφαλίσεις ζημιών, από απόψεως κοινοτικού δικαίου αντιμετωπίζεται ξεχωριστά λόγω της ιδιαιτερότητας της υποχρέωσης σύναψης αυτής της ασφάλισης και της ανάγκης προστασίας των τρίτων θυμάτων των τροχών. Πέντε είναι οι βασικές οδηγίες:

- Πρώτη Οδηγία 72/166/ΕΟΚ που έχει ως σκοπό την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών - μελών σχετικά με την ασφάλιση αστικής ευθύνης από την κυκλοφορία αυτοκινήτων και τον έλεγχο υποχρέωσης προς ασφάλιση. Προσαρμογή με το Π.Δ. 1019/1985.
- Τρίτη Οδηγία 90/232/ΕΟΚ που αφορά την ασφάλιση ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε σε αυτήν με το Π.Δ. 314/1993 και με τροποποίηση του Κ.Ν. 489/1976.

- Δεύτερη Οδηγία 84/5/ΕΟΚ που αφορά την ασφάλιση ευθύνης από αυτοκινητικά ατυχήματα. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε σε αυτήν με το Π.Δ. 264/1991, με τροποποίηση του Κ.Ν. 489/1976.

Οι τρεις αυτές οδηγίες υπήρξαν καθοριστικές για τη θέσπιση της υποχρεωτικής ασφάλισης αστικής ευθύνης σε περίπτωση αυτοκινητικών ατυχημάτων, καθορίστηκαν ελάχιστα ποσά κάλυψης, ιδρύθηκε το Επικουρικό Κεφάλαιο για τα ανασφάλιστα και άγνωστα αυτοκίνητα και το Γραφείο Διεθνούς Ασφάλισης και διευρύνθηκε ο αριθμός των θυμάτων που καλύπτονταν, όπως με τους συγγενείς που επιβαίνουν στο ζημιογόνο αυτοκίνητο.

Τέταρτη είναι η Οδηγία 2000/26/ΕΟΚ που αφορά τη θέσπιση ειδικών διατάξεων σχετικά με το δικαίωμα αποζημίωσης των ζημιωθέντων τρίτων για οποιαδήποτε ζημία ή σωματική βλάβη υποστούν, λόγω αυτοκινητικού ατυχήματος που συνέβη σε κράτος - μέλος εκτός του κράτους - μέλους διαμονής των. Επίσης η Οδηγία προβλέπει τη δημιουργία τριών φορέων: ήτοι τον αντιπρόσωπο για τον διακανονισμό ζημιών που πρέπει να διορίσει σε κάθε κράτος - μέλος κάθε ασφαλιστική επιχείρηση, τον «Οργανισμό Αποζημιώσεως» που παρεμβαίνει σε περιπτώσεις που έχει αρμοδιότητα το Γραφείο Διεθνούς Ασφάλισης και το «Κέντρο Πληροφοριών» αρμόδιο να παρέχει πληροφορίες στους ζημιωθέντες, για ζημία από τροχαία ατυχήματα που συνέβησαν σε άλλο κράτος - μέλος. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε στην τέταρτη Οδηγία με το Π.Δ. 10/2003.

Πέμπτη είναι η Οδηγία 2005/14/ΕΚ, η οποία τροποποιεί τις τέσσερις προηγούμενες, εισάγοντας ρυθμίσεις προς το συμφέρον του ζημιωθέντος τρίτου. Αναπροσαρμόζει σταδιακά από 1 Ιουνίου 2009 έως 1 Ιουνίου 2012 τα ελάχιστα ποσά ασφαλιστικής κάλυψης σε περίπτωση σωματικής βλάβης, τουλάχιστον 1.000.000 ευρώ ανά θύμα και σε περίπτωση υλικών ζημιών σταδιακά τουλάχιστον σε 1.000.000 ευρώ για κάθε αξίωση, ανεξάρτητα από τον αριθμό των θυμάτων .

Διευρύνει την υποχρέωση αποζημίωσης από τους οργανισμούς αποζημίωσης που καθιερώνονται από τη δεύτερη και τέταρτη Οδηγία και επεκτείνει την ασφαλιστική κάλυψη στους επιβάτες του οχήματος που γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν, ότι ο οδηγός του τελούσε υπό την επήρεια οινοπνεύματος ή άλλης τοξικής ουσίας, κατά το χρόνο του

ατυχήματος. Η ελληνική νομοθεσία προσαρμόστηκε προς την πέμπτη Οδηγία με το Ν. 3746/2009.

Οδηγία 84/641/ΕΟΚ για την τουριστική βοήθεια, η οποία ανήκει, ως 156 ήδη ειπώθηκε, στις οδηγίες της πρώτης γενιάς και προσαρμόστηκε στην ελληνική νομοθεσία με το Π.Δ. 103/1990. Η παροχή τουριστικής βοήθειας, γνωστή ως οδική βοήθεια, συνίσταται στην ανάληψη, έναντι καταβολής ασφαλιστρού, της υποχρέωσης άμεσης παροχής βοήθειας στο δικαιούχο σύμβασης βοήθειας.

Οδηγία 91/674/ΕΟΚ για τους ετήσιους και τους ενοποιημένους λογαριασμούς των ασφαλιστικών επιχειρήσεων, η οποία προσαρμόστηκε στην ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) με το Π.Δ. 169/2000 και ακολούθως τροποποιήθηκε πρόσφατα με την Οδηγία 2006/46/ΕΚ. Η Οδηγία αυτή εναρμονίζει τους κανόνες, σχετικά με την εμφάνιση του ισολογισμού και του λογαριασμού αποτελεσμάτων χρήσεων, καθώς και τις μεθόδους εγγραφής και προσδιορισμού των μεγεθών, ώστε να εξασφαλίζεται η διαφάνεια της οικονομικής κατάστασης της ασφαλιστικής επιχείρησης.

Οδηγία 98/78/ΕΚ σχετικά με την συμπληρωματική εποπτεία ασφαλιστικών επιχειρήσεων στο πλαίσιο ενός ασφαλιστικού ομίλου, προς την οποία η ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) προσαρμόστηκε με το Π.Δ. 288/2002. Η Οδηγία αυτή τροποποιήθηκε πρόσφατα από την Οδηγία 2003/51/ΕΚ. Με την Οδηγία αυτή προβλέπεται υποχρέωση συμπληρωματικής κρατικής εποπτείας επί των ασφαλιστικών επιχειρήσεων, στις οποίες δεν προβλεπόταν ειδική εποπτεία, με σκοπό οι αποφάσεις των εθνικών εποπτικών αρχών των κρατών της Ε.Ε. σχετικά με την οικονομική κατάσταση των επιχειρήσεων αυτών να βασίζεται σε πιο υγιείς βάσεις, προς το συμφέρον των ασφαλισμένων.

Οδηγία 2001/17/ΕΚ για την εξυγίανση και την εκκαθάριση των ασφαλιστικών επιχειρήσεων προς την οποία η ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) προσαρμόστηκε με το Π.Δ. 332/2003. Η Οδηγία αυτή σκοπό έχει την εξασφάλιση της αμοιβαίας αναγνώρισης μεταξύ των κρατών - μελών των μέτρων εξυγίανσης που λαμβάνονται σε κάποιο κράτος - μέλος και των διαδικασιών εκκαθάρισης που ανοίγονται σε κάποιο κράτος - μέλος. Επίσης περιλαμβάνει διατάξεις για το συντονισμό των αρμοδίων αρχών μεταξύ των κρατών - μελών καθώς και

διατάξεις εφαρμοστέου δικαίου στις διασυνοριακές περιπτώσεις έναρξης των ως άνω διαδικασιών.

Οδηγία 2002/87/EK η οποία θέτει κανόνες για την προληπτική συμπληρωματική εποπτεία πιστωτικών ιδρυμάτων, ασφαλιστικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων επενδύσεων χρηματοπιστωτικού ομίλου ετερογενών δραστηριοτήτων. Η ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) προσαρμόστηκε προς την Οδηγία με το Ν. 3455/2006.

Οδηγία 2002/65/EK σχετικά με την εξ αποστάσεως εμπορία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών προς τους καταναλωτές. Η ελληνική νομοθεσία (Ν.Δ. 400/1970) προσαρμόστηκε προς την Οδηγία αυτή με την Υ.Α. Ζ1629/2005 με την οποία προστέθηκε άρθρο 4α στο Ν. 2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή. Σκοπός της Οδηγίας είναι η προστασία του καταναλωτή που πραγματοποιεί μία σύμβαση από απόσταση. Η σύμβαση αυτή πρέπει να ανήκει στον τομέα των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι ασφαλιστικές υπηρεσίες.

Οδηγία 2002/92/EK σχετικά με την ασφαλιστική διαμεσολάβηση. Η 162 Οδηγία αυτή θεσπίζει κανόνες για την ανάληψη και άσκηση δραστηριοτήτων ασφαλιστικής και αντασφαλιστικής διαμεσολάβησης από φυσικά και νομικά πρόσωπα, τα οποία είναι εγκατεστημένα ή επιθυμούν να εγκατασταθούν σε κράτος - μέλος. Σκοπός της Οδηγίας είναι: α) η διευκόλυνση της πραγματικής άσκησης του δικαιώματος εγκαταστάσεως και της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών για τους ασφαλιστικούς διαμεσολαβητές και β) η διασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας των συμφερόντων που συναλλάσσονται με τους ασφαλιστικούς διαμεσολαβητές. Η προσαρμογή της Οδηγίας αυτής στο ελληνικό δίκαιο έγινε με το Π.Δ. 190/2006 (ΦΕΚ Α' 196/14.9.2006 και η ισχύς του ανατρέχει στις 15.1.2005).

Οδηγία 2004/113/EK για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών 163 στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και την παροχή αυτών. Σκοπός της οδηγίας είναι το φύλο του ασφαλισμένου να μην αποτελεί κριτήριο τιμολόγησης των ασφαλιστικών υπηρεσιών. Προσαρμόστηκε στην ελληνική νομοθεσία με το Ν. 3769/2009 (ΦΕΚ Α' 105).

Οδηγία 2005/29/EK για τις αθέμιτες εμπορικές πρακτικές των επιχειρήσεων προς τους καταναλωτές στην εσωτερική αγορά. Ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο με το Ν. 3587/2007 και πρόσθεσε στο Ν. 2251/1994 άρθρ. 9α9θ.

Οδηγία 2005/68/EK για την αντασφάλιση. Σκοπός της Οδηγίας αυτής 164 είναι η θέσπιση νομικού πλαισίου για την άσκηση αντασφαλιστικών δραστηριοτήτων όμοιο με την πρωτασφάλιση από αντασφαλιστικές επιχειρήσεις εντός της εσωτερικής αγοράς υπό καθεστώς είτε ελεύθερης εγκατάστασης είτε ελεύθερης παροχής υπηρεσιών για όλους τους κλάδους ζωής, ζημιών και για όλα τα είδη αντασφαλιστικών δραστηριοτήτων.

Καθιερώνεται η έκδοση ενιαίας άδειας λειτουργίας για τις αντασφαλιστικές επιχειρήσεις που θα ισχύει για το σύνολο της κοινότητας και θεσπίζονται γενικοί κανόνες για την εποπτεία των αντασφαλιστικών επιχειρήσεων, που θα ανήκει στην αρμοδιότητα του κράτους - μέλους καταγωγής.

Η προσαρμογή της Οδηγίας αυτής στο ελληνικό δίκαιο έγινε με το Ν. 3746/2009 (ΦΕΚ Α' 27/16.2.2009).

Οδηγία 2009/138/EK και του Συμβουλίου σχετικά με την ανάληψη και την άσκηση δραστηριοτήτων ασφάλισης, προβλέπεται ημερομηνία προσαρμογής 1/11/2012, με προοπτική αναβολής για την 31/12/2013.

3.3.3. Κανονισμοί που αφορούν στον ελεύθερο ανταγωνισμό στον τομέα της ιδιωτικής ασφάλισης

Οι κανονισμοί που εμπίπτουν στη συγκεκριμένη κατηγορία είναι οι εξής:

- Κανονισμός (ΕΟΚ) υπ' αριθμ. 1534/1991 του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1991 σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου 85 § 3 της Συνθήκης σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών, αποφάσεων και εναρμονισμένων πρακτικών στον τομέα των ασφαλίσεων.

- Κανονισμός (ΕΟΚ) υπ' αριθμ. 3932/1992 της Επιτροπής της 21ης Δεκεμβρίου 1992 περί εφαρμογής του άρθρου 85 παρ. 3, της Συνθήκης σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών, αποφάσεων και εναρμονισμένων πρακτικών στον τομέα των ασφαλίσεων.
- Κανονισμός (ΕΚ) υπ' αριθμ. 1/2003 του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της Συνθήκης.
- Κανονισμός (ΕΚ) υπ' αριθμ. 358/2003 της Επιτροπής 27ης Φεβρουάριου 2003 για την εφαρμογή του άρθρου 81 παρ. 3 της Συνθήκης σε ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών, αποφάσεων και εναρμονισμένων πρακτικών στον τομέα των ασφαλίσεων.
- Ο Κανονισμός αυτός, ο οποίος είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα κράτη - μέλη και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος - μέλος ήδη από 1η Απριλίου 2003, εξαιρεί από τη γενική απαγόρευση του άρθρου 81 § 3 ΕΚ ορισμένες κατηγορίες συμφωνιών υπό τον όρο ότι η συνεργασία δεν υπερβαίνει εκείνη που δικαιολογείται από το συμφέρον του καταναλωτή.
- Οι καλυπτόμενες συμφωνίες είναι: από κοινού υπολογισμοί των κινδύνων και εκπόνηση μελετών για μελλοντικούς κινδύνους, καθορισμός μη δεσμευτικών τυποποιημένων όρων συμβάσεων, σύσταση και διαχείριση ομίλων συνασφάλισης και έλεγχος και έγκριση εξοπλισμών ασφαλείας.
- Κανονισμός (ΕΚ) υπ' αριθμ. 785/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου 166 και του Συμβουλίου με τον οποίο θεσπίζονται οι ελάχιστες απαιτήσεις ασφάλισης ευθύνης των κοινοτικών αερομεταφορέων και των επιχειρήσεων εκμετάλλευσης αεροσκαφών έναντι τρίτων. Ο προσδιορισμός των ελάχιστων απαιτήσεων με κανονιστική ρύθμιση υποστηρίζεται ότι θα συμβάλει αποτελεσματικότερα στην επίτευξη των σκοπών της εσωτερικής αγοράς στον τομέα των αεροπορικών μεταφορών, περιορίζοντας τις στρεβλώσεις του ανταγωνισμού, από ότι αν αφηνόταν με Οδηγία, η πρωτοβουλία στα κράτη - μέλη να τα προσδιορίσουν. Κάθε κράτος-μέλος πρέπει με την εθνική του νομοθεσία να διασφαλίσει τη συμμόρφωση κάθε αερομεταφορέα προς τις διατάξεις του Κανονισμού.
- Πρόταση Κανονισμού (2005) / 0241 (COD) / SEC (2005) για την αστική ευθύνη του θαλάσσιου μεταφορέα έναντι επιβατών από ζημιογόνα γεγονότα (διεθνή, εθνικά και εσωτερικά ύδατα). Η πρόταση αυτού του Κανονισμού ενσωματώνει το Πρωτόκολλο του 2002 της Διεθνούς Σύμβασης των Αθηνών του 1974 και προβλέπει υποχρεωτική

ασφάλιση για την αντικειμενική αστική ευθύνη του πλοιοκτήτη για τραυματισμό - θάνατο επιβάτη με όρια ευθύνης 287.500 ευρώ, δυνατότητα άσκησης ευθείας αγωγής και αποκλεισμό ενστάσεων του ζημιωθέντος τρίτου κατά του ασφαλιστή (άρθρο 7β Σχ.Κ). Ο Κανονισμός θα τεθεί σε ισχύ συγχρόνως με τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου.

- Κανονισμός (ΕΚ) υπ' αριθμ. 864/2007 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου με τον οποίο θεσπίζονται κανόνες σύγκρουσης δικαίων για τον ορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στις εξωσυμβατικές ενοχές (Ρώμη Η) .
- Κανονισμός (ΕΚ) υπ' αριθμ. 593/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 17ης Ιουνίου 2008, για το εφαρμοστέο δίκαιο στις συμβατικές ενοχές (Ρώμη Ι).

3.4. Ιδιωτική ασφάλιση – κόστος και σημασία για την ελληνική οικονομία

Η εν καιρώ δημιουργία των ταμείων κοινωνικής ασφάλισης στην Ευρώπη άφησε μικρά περιθώρια ανάπτυξης στην ιδιωτική ασφάλιση υγείας. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί έντονος προβληματισμός τόσο στη διεθνή βιβλιογραφία όσο και στην Ελλάδα γύρω από τις δυνατότητες της Ιδιωτικής Ασφάλισης Ζωής- Υγείας να συμβάλλει στα έντονα χρηματοδοτικά προβλήματα της Κοινωνικής Προστασίας. Η συζήτηση στρέφεται γύρω από το αν οι ιδιωτικοί ασφαλιστικοί οργανισμοί συνεισφέρουν στη μείωση του συνολικού κόστους με ταυτόχρονη βελτίωση της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών, λόγω της αυξημένης διαπραγματευτικής ικανότητας που έχουν ως προς τους προμηθευτές των υπηρεσιών υγείας, ή αν αποτελούν έναν μηχανισμό επιλεκτικής κάλυψης των υγειονομικών αναγκών του πληθυσμού προκαλώντας έτσι προβλήματα ισοτιμίας στην πρόσβαση (cream skimming) (OECD, 2003).

Η ιδιωτική ασφάλιση υγείας σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να υποκαθιστά την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση ενώ σε άλλες να έχει πρόσθετο ή συμπληρωματικό χαρακτήρα. Περαιτέρω διαχωρισμός γίνεται ανάλογα με τον τρόπο υπολογισμού των ασφαλιστρών, τις παρεχόμενες καλύψεις, τον τύπο των συμβολαίων (ατομικά ή ομαδικά που είναι πολύ

διαδεδομένα στις ΗΠΑ) και τον σκοπό των εταιριών, δηλαδή, κερδοσκοπικού ή μη, χαρακτήρα (Mossialos & Thomson, 2002).

Γενικά, οι καταβαλλόμενες υγειονομικές δαπάνες από την ιδιωτική ασφάλιση, κυμαίνονται σε χαμηλά επίπεδα στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ. Το 2001 δεν ξεπερνούσαν το 10% των συνολικών δαπανών υγείας, με εξαίρεση τις ΗΠΑ (35,7%) όπου αποτελούν τη βασική συνιστώσα των ιδιωτικών δαπανών με αυξητική μάλιστα τάση (25,7% μεταξύ 1980-2001), καθώς επίσης την Ολλανδία (14%), και τη Γαλλία (12,7%). Τα υψηλά αυτά ποσοστά δαπανών από την ιδιωτική ασφάλιση στις προαναφερόμενες χώρες οφείλονται εν μέρει στο γεγονός ότι οι πολίτες απολαμβάνουν του δικαιώματος της υποκατάστασης της υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης από την ιδιωτική όπως στην περίπτωση της Ολλανδίας όπου το 30% του πληθυσμού δεν καλύπτεται από το δημόσιο ασφαλιστικό σύστημα. Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά τη Γαλλία, το 85% του πληθυσμού διαθέτει ιδιωτικά συμβόλαια υγείας προκειμένου να καλύψει τις δαπάνες της θεσμοθετημένης συμμετοχής στο κόστος της υγειονομικής περίθαλψης, οι οποίες θεσπίστηκαν από 25ετίας σε μια προσπάθεια της γαλλικής κυβέρνησης για συγκράτηση των δαπανών υγείας (Lancry & Sandier, 1999). Σε εξίσου υψηλά επίπεδα κυμαίνεται η αγορά των ιδιωτικών ασφαλιστηρίων συμβολαίων υγείας στην Ελβετία και τον Καναδά όπου το 80% και το 65% του πληθυσμού αντίστοιχα, χρησιμοποιούν την ιδιωτική ασφάλιση ως συμπληρωματικό μέσο (ως προς την υποχρεωτική κοινωνική) για την αντιμετώπιση των οικονομικών συνεπειών λόγω ασθένειας (OECD Policy Brief, 2004).

Αντίθετα, βρίσκονται χώρες όπως η Δανία, η Φιλανδία, η Ελλάδα, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο, το Μεξικό, η Κορέα, η Ιαπωνία όπου η συμμετοχή της ιδιωτικής ασφάλισης δεν ξεπερνά το 5% των συνολικών δαπανών υγείας, παρά το ότι οι πολίτες σε αυτές τις χώρες συχνά καταβάλλουν σημαντικά ποσά ως άμεσες άτυπες πληρωμές προς τους προμηθευτές υγείας, ως αποτέλεσμα της κρατούσας άποψης περί άσκησης επιρροής στο υγειονομικό προσωπικό για τη λήψη αναβαθμισμένων φροντίδων υγείας (Mossialos και συν., 2002).

Γενικά, οι μικρές σχετικά υγειονομικές δαπάνες της ιδιωτικής ασφάλισης μπορούν να αποδοθούν στην τάση των (ευρωπαϊκών κύρια) κυβερνήσεων για μετακύλιση του κόστους της περίθαλψης στους ίδιους τους πολίτες (μέσω των συμπληρωμών, ή των άμεσων πληρωμών) παρά στην προώθηση της ιδέας της ιδιωτικής ασφάλισης (Mossialos & Thomson, 2004)

Κεφάλαιο 4^ο

Σύγκριση κόστους – προτάσεις και νέες προσεγγίσεις για την ασφάλιση

4.1. Εισαγωγή

Οι τρόποι αντιμετώπισης των οικονομικών αναγκών που προκαλούνται από τους «κοινωνικούς ή ασφαλιστικούς κινδύνους» μπορεί να διακριθούν σ' αυτούς που προέρχονται από την ιδιωτική πρωτοβουλία και σ' αυτούς που επιβάλλονται από το κράτος.

Η κοινωνική και ιδιωτική ασφάλιση με τα κοινά και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, σε συνάρτηση με τον παραπάνω ορισμό της υγείας, αποτελούν τους κυριότερους σύγχρονους τρόπους αντιμετώπισης του «κοινωνικού ή ασφαλιστικού κινδύνου» της ασθένειας επιδιώκοντας να καλύψουν μία ζωτική ανάγκη του ανθρώπου, δηλαδή την εξασφάλιση του ιδίου και της οικογένειάς του απέναντι στον κίνδυνο και τις κοινωνικοοικονομικές συνέπειες της ασθένειας, της αναπηρίας ή και του θανάτου.

4.2. Σύγκριση δαπανών ιδιωτικής και δημόσιας ασφάλισης

Η μεγαλύτερη μερίδα των υγειονομικών συστημάτων στηρίζονται σε ένα μεικτό μοντέλο δημόσιας και ιδιωτικής χρηματοδότησης (Siskou & Gounaris, 2004). Μελετώντας τη διαδικασία άντλησης των χρηματοδοτικών πόρων, τρία είναι τα κύρια ζητήματα που πρέπει να αποσαφηνιστούν: το ποιος πληρώνει, ο τρόπος της πληρωμής, και το ποιος είναι ο υπεύθυνος φορέας εισπραξής. Έσοδα προέρχονται κύρια από τις πληρωμές του γενικού πληθυσμού και των επιχειρήσεων είτε με τη μορφή της φορολογίας είτε ως υποχρεωτικές ή / και προαιρετικές ασφαλιστικές εισφορές, ή τέλος ως άμεσες πληρωμές των χρηστών. Υπεύθυνοι φορείς εισπραξής πέραν των κυβερνητικών υπηρεσιών μπορεί να είναι ιδιωτικές κερδοσκοπικές ή μη, ασφαλιστικές εταιρείες καθώς επίσης και οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 το ποσοστό της δημόσιας χρηματοδότησης σημείωνε αυξητική πορεία, σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1980 στην οποία κατέγραφε μείωση, για να σταθεροποιηθεί τελικά στη δεκαετία του 1990. Όσον αφορά τα τελευταία χρόνια η δημόσια συμμετοχή στη χρηματοδότηση του υγειονομικού τομέα άρχισε και πάλι να αυξάνει αγγίζοντας το 74% το 2002 (Siskou & Gounaris, 2004).

Πολύ σημαντικό τμήμα του κλάδου υγείας στη χώρα μας, συνίσταται από τις υγειονομικές μονάδες που υπάγονται στο Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ) και τους Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης, των οποίων τις δραστηριότητες επίσης παρακολουθεί αναλυτικά η Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών της ΕΣΥΕ, στο πλαίσιο της γενικότερης παρακολούθησης των μη χρηματοπιστωτικών λογαριασμών του δημοσίου τομέα της οικονομίας. Η εργασία αυτή ξεκίνησε από το 1991 (και με έτος βάσης το 1988), με την καθοδήγηση εμπειρογνομόνων από την EUROSTAT που είχαν εφαρμόσει τις αντίστοιχες μεθόδους των λογαριασμών αυτών στις χώρες τους (Μυλωνάς & Λαγός, 2002).

Στο σημείο αυτό σκόπιμη κρίνεται η εννοιολογική αποσαφήνιση του δημοσίου τομέα καθώς σε αυτόν υπάγεται και ο δημόσιος υγειονομικός τομέας. Ο δημόσιος τομέας, λοιπόν, κατά το ΕΣΛ του 1995, περιλαμβάνει όλες τις θεσμικές μονάδες που συνιστούν παραγωγή μη εμπορεύσιμου προϊόντος, των οποίων η παραγωγή προορίζεται για ατομική και συλλογική κατανάλωση και χρηματοδοτείται κυρίως από υποχρεωτικές πληρωμές εκ μέρους μονάδων που ανήκουν σε άλλους τομείς ή άλλες θεσμικές μονάδες, οι οποίες ασχολούνται κυρίως με την αναδιανομή του εθνικού εισοδήματος και του πλούτου. Ο τομέας του δημοσίου, διακρίνεται σε τέσσερις υποτομείς:

- την κεντρική Διοίκηση
- τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου
- την τοπική Αυτοδιοίκηση
- τους Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης

Σημειώνεται ότι το Ευρωπαϊκό Σύστημα Λογαριασμών δεν ξεχωρίζει σε χωριστή ακολουθία λογαριασμών τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης και τα δημόσια νοσοκομεία. Ωστόσο, στους ελληνικούς εθνικούς λογαριασμούς για πρακτικούς λόγους έχουν δημιουργηθεί δύο θεωρητικές ακολουθίες λογαριασμών, μία για τους οργανισμούς κοινωνικής ασφάλισης και

μία για τις μονάδες του ΕΣΥ, οι οποίες στη συνέχεια συνθέτουν μία ακολουθία λογαριασμών που εντάσσεται στον υποτομέα των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης, ώστε να προκύπτει το αποτέλεσμα του υποτομέα.

Αναφορικά με τον τρόπο υπολογισμού των δαπανών υγείας κατά φορέα παροχής υγειονομικής περίθαλψης ισχύουν τα ακόλουθα:

➤ **Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης και ΟΠΑΔ**

Τα συνολικά οικονομικά στοιχεία για τους Οργανισμούς Κοινωνικής Ασφάλισης (περιλαμβάνουν 6 νοσοκομεία, 350 πολυϊατρεία) προέρχονται από την «Ετήσια Έρευνα της Δραστηριότητας των Οργανισμών Κοινωνικής Ασφάλισης». Επειδή δεν υπάρχει η δυνατότητα παρακολούθησης όλων των απολογισμών των ταμείων της χώρας, συγκεντρώνονται αναλυτικοί απολογισμοί για κάθε έτος ξεχωριστά, από τα πέντε μεγαλύτερα ασφαλιστικά ταμεία (ΙΚΑ, ΟΓΑ, ΤΕΒΕ, ΤΣΑ, ΤΣΑΥ) καθώς επίσης και του ΟΠΑΔ.

➤ **Εθνικό Σύστημα Υγείας (ΕΣΥ)**

Όσον αφορά τις δαπάνες του ΕΣΥ, τα στοιχεία προκύπτουν από τους αναλυτικούς απολογισμούς εσόδων εξόδων που συγκεντρώνονται σε ετήσια βάση, από το σύνολο των μονάδων υγείας του ΕΣΥ ήτοι 132 Νοσοκομεία και 201 Κέντρα Υγείας καθώς και των Σχολών Μαθητείας που υπάγονται στα νοσοκομεία αυτά. Σημειώνεται ότι εξαιρούνται του υπολογισμού τα στρατιωτικά νοσοκομεία καθώς επίσης και το κόστος λειτουργίας του ΕΚΑΒ. Οι αναλυτικοί απολογισμοί των νοσοκομείων, περιλαμβάνουν όλους τους κωδικούς κατάταξης εσόδων εξόδων του Κρατικού Προϋπολογισμού, των Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου και του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους. Αυτοί ταξινομούνται και στη συνέχεια αντιστοιχίζονται με τις αντίστοιχες κατηγορίες του ΕΣΛ του 1995 για τις μονάδες υγείας του ΕΣΥ που κατόπιν θα συνενωθούν με αυτούς των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης. Επίσης, από τα απολογιστικά αυτά στοιχεία υπολογίζονται και οι Δημόσιες Επενδύσεις για κτήρια, μηχανήματα και μεταφορικά μέσα στον τομέα της υγείας (Προφορική επικοινωνία με στελέχη των Λογαριασμών Υγείας της ΕΣΥΕ, 2004, Μυλωνάς & Λαγός 2002).

Οι σχετικές παραδοχές αφορούν στα λειτουργικά έξοδα των νοσοκομείων τα οποία σε σχέση με τους μισθούς των γιατρών υπολογίζεται ότι αποτελούν το 40%, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τα Κέντρα Υγείας, υπολογίζεται σε 10%.

Για τη μέτρηση των Συνολικών Φαρμακευτικών Δαπανών υπολογίζεται καταρχήν η αξία της συνολικής εγχώριας φαρμακευτικής κατανάλωσης με βάση τα στοιχεία της εθνικής παραγωγής και εμπορίας φαρμακευτικών προϊόντων. Σημειώνεται, ότι κατά τους υπολογισμούς αυτούς θα πρέπει να αφαιρούνται οι παράλληλες εξαγωγές (δηλ οι ποσότητες των φαρμάκων που κατευθύνονται από τις φαρμακαποθήκες σε αγορές του εξωτερικού και όχι στα φαρμακεία).

Το τελικό ποσό που αντιπροσωπεύει τις παράλληλες εξαγωγές προκύπτει εάν από την αξία των φαρμακευτικών προϊόντων που κατευθύνθηκαν στις φαρμακαποθήκες αφαιρεθεί η αξία των πωλήσεων των φαρμακείων. Για λόγους αντικειμενικότητας αφαιρείται επιπλέον ένα ποσό που αντιστοιχεί σε αποθέματα (λαμβάνοντας υπόψη ότι οι αποθήκες έχουν απόθεμα 10 ημερών και την αύξηση της κατανάλωσης ανά έτος) και επιστροφές (οι οποίες είναι ουσιαστικά μηδενικές αφού οι φαρμακευτικές εταιρείες δηλώνουν τις καθαρές πωλήσεις τους). Το τελικό ποσό είναι η εκτίμηση των παράλληλων εξαγωγών σε Χ.Τ. Σε λιανικές τιμές η αξία των φαρμακευτικών προϊόντων που εξήχθησαν παράλληλα από την Ελλάδα προκύπτει από τον πολλαπλασιασμό της προκύπτουσας Χ.Τ με το συντελεστή 1,458 (ο συντελεστής αυτός προσθέτει στη Χ.Τ το κέρδος του φαρμακείου και το ΦΠΑ).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι η ποσότητα των φαρμάκων που διακινήθηκαν μέσω φαρμακείων λαμβάνεται από δείγμα και όχι από το σύνολο των φαρμακείων και επομένως προκύπτει ζήτημα πιθανού σφάλματος στην εκτίμηση η οποία συνεπώς γίνεται κατά προσέγγιση (Κοντοζαμάνης, 2002).

Αν από τη συνολική φαρμακευτική δαπάνη αφαιρεθεί το ποσό που αντιπροσωπεύουν οι Δημόσιες Φαρμακευτικές Δαπάνες (δηλαδή το ποσό που πληρώνουν οι Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης και ο ΟΠΑΔ για φάρμακα των ασφαλισμένων τους) τότε το ποσό που απομένει θεωρείται ότι εκφράζει την Ιδιωτική Φαρμακευτική Δαπάνη (Μόσιαλος, 1990).

Διευκρινίζεται ότι η φαρμακευτική δαπάνη αφορά το κόστος των φαρμάκων που χορηγούνται σε εξωνοσοκομειακούς ασθενείς, καθώς το κόστος των φαρμάκων που καταναλώνονται μέσα στα νοσοκομεία καταγράφεται στη νοσοκομειακή και όχι στη φαρμακευτική δαπάνη, σύμφωνα με τα όσα ισχύουν στο Σύστημα Λογαριασμών Υγείας του ΟΟΣΑ (IOBE, 2004).

Αναφορικά με την εκτίμηση του ύψους της ιδιωτικής δαπάνης υγείας στη χώρα μας, αυτή βασίζεται κύρια σε στοιχεία που προέρχονται από τις Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών - ΕΟΠ (αναλυτική περιγραφή των ΕΟΠ γίνεται στην προηγούμενη ενότητα). Στο σημείο αυτό τονίζεται για μια ακόμη φορά ότι οι ΕΟΠ δίδουν πληροφορίες μόνο για τις δαπάνες υγείας των νοικοκυριών και όχι για το σύνολο της ιδιωτικής δαπάνης υγείας.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας που κάνει το Τμήμα των Εθνικών Λογαριασμών της ΕΣΥΕ για τη δημιουργία κοινής μεθοδολογικά χρονολογικής σειράς αναφορικά με δαπάνες υγείας των νοικοκυριών και καθώς οι ΕΟΠ δεν διεξάγονται ετησίως, αποφασίστηκε η ετήσια αναπροσαρμογή των αποτελεσμάτων της ΕΟΠ του 1988 με τη χρήση δεικτών οι οποίοι προκύπτουν ως εξής:

Το Κέντρο Πληροφορικής του Υπουργείου Οικονομικών (ΚΕ.Π.Υ.Ο.), μετά την επεξεργασία των φορολογικών δηλώσεων, στέλνει στη Διεύθυνση Εθνικών Λογαριασμών, μια συγκεντρωτική κατάσταση, από την οποία προκύπτει το δηλωθέν εισόδημα ανά επαγγελματική κατηγορία και ανά πηγή εισοδήματος (εμπορική επιχείρηση, μισθωτές υπηρεσίες, ελεύθεροι επαγγελματίες). Αναφορικά με τον τομέα της υγείας λαμβάνονται υπόψη οι δύο κυριότερες επαγγελματικές κατηγορίες ήτοι: οι γιατροί και οι οδοντίατροι. Από το σύνολο του δηλωμένου εισοδήματος κατά το τρέχον οικονομικό έτος σε σχέση με το εισόδημα που δηλώθηκε το προηγούμενο έτος, προκύπτει ο Δείκτης Μεταβολής Εισοδήματος των επαγγελματιών υγείας.

Συμπερασματικά, μπορούμε να κρίνουμε ότι η δαπάνη για τη δημόσια υγεία προσεγγίζεται αξιοποιώντας τα απολογιστικά στοιχεία των δημοσίων νοσοκομείων, κέντρων υγείας και των φορέων κοινωνικής ασφάλισης, ενώ η εκτίμηση των υγειονομικών δαπανών των νοικοκυριών βασίζεται κύρια στους ΕΟΠ.

4.3. Προτάσεις

4.3.1. Η πρόταση της Διεθνούς Τράπεζας: Σύστημα τριών πυλώνων

.....

Η Διεθνής Τράπεζα στην έκθεσή της για τις συντάξεις το 1994 πρότεινε την υιοθέτηση διαρθρωτικών αλλαγών που θα προσανατολίζονται προς τη θεσμοθέτηση πλήρως αυτοχρηματοδοτούμενων και ιδιωτικά διαχειριζόμενων συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης (Shieber, 1997). Δηλαδή την αναμόρφωση και τον ανασχεδιασμό του εθνικού διανεμητικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και τη μετάβαση σε ένα συνταξιοδοτικό σύστημα με διανεμητικά και κεφάλαιο ποιητικά προγράμματα που θα βασίζεται σε τρεις άξονες (Siskou & Gounaris, 2004):

- Δημόσιο πρόγραμμα συνταξιοδότησης διανεμητικού χαρακτήρα με υποχρεωτική ασφάλιση για το σύνολο του πληθυσμού, που θα εξασφαλίζει ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης και όχι ένα υψηλό βαθμό αναπλήρωσης του μισθού, με στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας των ηλικιωμένων μέσω της αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ των ασθενέστερων.
- Συνταξιοδοτικό προγράμματα κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα, μετά τα διαμόρφωση του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, υποχρεωτικά για το σύνολο των εργαζομένων, που μπορούν να εγγυηθούν ένα εισόδημα μετά τη συνταξιοδότηση ανάλογο με το ύψος της αποταμίευσης. Τα προγράμματα αυτά θα συμβάλλουν θετικά στις αναπτυξιακές διαδικασίες της οικονομίας μέσω της αύξησης της ροπής προς αποταμίευση, γεγονός που θα διευκολύνει τη χρηματοδότηση και του δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος.
- Ιδιωτική ασφάλιση για όσους επιθυμούν μεγαλύτερο βαθμό αναπλήρωσης του εισοδήματος μετά τη συνταξιοδότηση.

Στην έκθεση της Διεθνούς Τράπεζας υποστηρίζεται ότι η παραπάνω προτεινόμενη αναδιάρθρωση δεν θα είναι απλώς ωφέλιμη για τους συνταξιούχους και τους υπόλοιπους ασφαλισμένους, αλλά ταυτόχρονα θα ενισχύσει την εθνική αποταμίευση, θα τονώσει τη

συνολική επενδυτική δραστηριότητα και κατά συνέπεια θα συμβάλει στην εθνική οικονομική ανάπτυξη (Shieber, 1997):

Η υιοθέτηση της πρότασης της Διεθνούς Τράπεζας για τη δημιουργία ενός πολυαξονικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης απαιτεί προσεκτικούς χειρισμούς, διότι το κόστος, ιδιαίτερα για τους ήδη συνταξιούχους και όσους πλησιάζουν σε ηλικία συνταξιοδότησης, εκτιμάται ότι είναι μεγάλο. Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Stiglitz, επικεφαλής οικονομολόγος της Διεθνούς τράπεζας, επισημαίνει (στους Financial Times, 10/3/2000) ότι η υιοθέτηση της παραπάνω πρότασης από ορισμένες χώρες, συνοδεύτηκε από:

- υψηλό κόστος διαχείρισης το οποίο σε μερικές περιπτώσεις (Αγγλία) προσέγγισε το 40% των πραγματοποιημένων αποδόσεων,
- υψηλή διακύμανση των αποδόσεων με επικίνδυνες επιπτώσεις στο επίπεδο των παρεχόμενων ασφαλιστικών υπηρεσιών,
- προβλήματα ρύθμισης της, λειτουργίας του συστήματος ιδιαίτερα σε χώρες με άπειρο επενδυτικό κοινό, και
- έλλειψη προστασίας στην καταβολή ασφαλιστικών παροχών που οδήγησε σε προβλήματα νομιμοποίησης του συστήματος.

Οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις είχαν ως αποτέλεσμα όχι μόνο να μην συμβάλουν στην τόνωση της οικονομικής ανάπτυξης αλλά και να την περιορίσουν.

Επίσης το 2006 ο Vinod Thomas, επικεφαλής της ομάδας που πραγματοποίησε την αξιολόγηση των συνταξιοδοτικών προγραμμάτων της Παγκόσμιας Τράπεζας, υποστήριξε ότι «σι μεταρρυθμίσεις που προτάθηκαν από την Παγκόσμια Τράπεζα συνέβαλαν στη δημοσιονομική ικανότητα υποστήριξης των συνταξιοδοτικών συστημάτων. Αλλά, παρά τις προσδοκίες, σε πολλές χώρες με τα συστήματα πολυστυλοβατών, οι αυτοχρηματοδοτούμενες συντάξεις παραμένουν ως ασφαλιστική κάλυψη κακώς διαφοροποιημένη και δεν συνέβαλαν στην αύξηση της συνταξιοδοτικής κάλυψης. Επίσης, οι δευτεροβάθμιοι στόχοι των αυτοχρηματοδοτούμενων στυλοβατών αύξηση της αποταμίευσης, ανάπτυξη της κεφαλαιαγοράς, και βελτίωση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας παρέμειναν κατά ένα μεγάλο μέρος απραγματοποίητοι».

Η Επιτροπή της Ε.Ε. (3/7/2001) ανακοινώνει την αξιοποίηση και των “τριών πυλώνων” συνταξιοδότησης και την προώθηση των ιδιωτικών μορφών ασφάλισης, ενώ ήδη από το 1997 επισημαίνει ότι η εκ βάθρων μετατροπή των δημοσίων συστημάτων από διανεμητικά σε κεφαλαιοποιητικά δεν είναι ρεαλιστική λόγω του Τεράστιου κόστους της μετάβασης, και ότι το βάρος της μετάβασης κατανέμεται σε όλες τις νέες γενιές οι οποίες καλούνται να καταβάλλουν διπλά τις εισφορές τους και τους αντίστοιχους φόρους (Souliotis & Kyriopoulos, 2003).

Οι τρεις πυλώνες, σύμφωνα με την Πράσινη Βίβλο της Επιτροπής για την “Ανάπτυξη των συμπληρωματικών συντάξεων στην ενιαία αγορά”, είναι (Souliotis & Kyriopoulos, 2003):

- πρώτον, οι κρατικές συντάξεις,
- δεύτερον, τα συστήματα που συνδέονται με την απασχόληση, δηλαδή τα επαγγελματικά συστήματα, είτε αυτά είναι υποχρεωτικά είτε προαιρετικά όπως το ελληνικό και
- τρίτον, τα προσωπικά συνταξιοδοτικά προγράμματα που προσφέρουν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Δηλαδή, για την επίτευξη του πρώτου στόχου της Ε.Ε. για τις συντάξεις (της επάρκειας) προτείνεται ο συνδυασμός των τριών πυλώνων και του δεύτερου στόχου (της βιωσιμότητας) τονίζεται η ανάγκη αξιοποίησης του δεύτερου και τρίτου πυλώνα.

Η οδηγία 2003/41 αναφέρεται στις δραστηριότητες και την εποπτεία των ιδρυμάτων που προσφέρουν υπηρεσίες επαγγελματικών συνταξιοδοτικών παροχών και εξασφαλίζει το νομικό διαχωρισμό μεταξύ μιας χρηματοδοτούσας επιχείρησης και ενός επαγγελματικού ταμείου, ώστε σε περίπτωση πτώχευσης να διαφυλάσσονται τα περιουσιακά στοιχεία του ταμείου προς το συμφέρον των δικαιούχων. Βασική λειτουργία των επαγγελματικών ταμείων κατά το κοινοτικό δίκαιο είναι η χορήγηση παροχών γήρατος και μόνο συμπληρωματικά η χορήγηση παροχών για την αντιμετώπιση άλλων κινδύνων.

Η σκοπιμότητα δημιουργίας ενός συνταξιοδοτικού συστήματος τριών πυλώνων στο ελληνικό ασφαλιστικό σύστημα, παρά τον καθαρά δημόσιο χαρακτήρα του, συζητείται από τις αρχές της δεκαετίας του '90. Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στην έκθεση για το Ελληνικό

Ασφαλιστικό Σύστημα το 1992, διατυπώνει την άποψη ότι «η Ελλάδα θα πρέπει να στοχεύσει την επίτευξη των διεθνών προτύπων, επισημαίνοντας ταυτόχρονα ότι το σύστημα τριών πυλώνων είναι κατά κάποια έννοια βέλτιστο, αν και κάποιες κινήσεις μπορούν να γίνουν προς τη θεμελίωση ενός τέτοιου συστήματος». Το 2002, θεσμοθετήθηκε η δημιουργία Ταμείων Επαγγελματικής Ασφάλισης στο ελληνικό ασφαλιστικό σύστημα με προαιρετική ασφαλιστική κάλυψη για συντάξεις.

4.3.2. Μεταρρύθμιση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής ασφάλισης

Οι μεταρρυθμίσεις κοινωνικής ασφάλισης είναι από τη φύση τους πολιτικές και πρέπει να αντιπροσωπεύουν το συμβιβασμό μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερόμενων ομάδων. Είναι πολύ σημαντικό να είναι σαφές το περιεχόμενο της μεταξύ των γενεών υποχρέωσης (Souliotis & Kyriopoulos, 2003). Αυτό και μόνο απαιτεί συμφωνία για τη μεταρρύθμιση, η οποία πρέπει να τύχει ευρέος φάσματος πολιτικής υποστήριξης επί μεγάλο χρονικό διάστημα, ώστε το περιεχόμενο της ίδιας της μεταρρύθμισης να είναι επαρκές για να εγγυηθεί ότι θα εξυπηρετήσει το σκοπό της καλά.

Τα προβλήματα της κοινωνικής ασφάλισης στη χώρα μας πρέπει να αντιμετωπισθούν με αποφασιστικότητα (Shieber, 1997). Για να αντιμετωπιστεί η οικονομική πρόκληση της γήρανσης, πρέπει να συνεχιστεί η διαδικασία της μεταρρύθμισης και να αξιοποιηθεί ο εκσυγχρονισμός του συνταξιοδοτικού συστήματος που άρχισε από τη δεκαετία του 1990. Μπορεί να είναι πιθανόν να συνεχισθούν οι αλλαγές που έγιναν με στόχο την αύξηση της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης, τη μείωση της μέσης σύνταξης χωρίς τη μείωση αλλά με αύξηση των χαμηλών συντάξεων, και την αύξηση των εσόδων από εισφορές. Επίσης παραμετρικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει θα πρέπει να επιταχυνθούν και ολοκληρωθούν όπως οι παρακάτω (Souliotis & Kyriopoulos, 2003):

- Ελαχιστοποίηση και σταδιακά εξάλειψη των συνταξιοδοτικών διακρίσεων που συνεχίζουν να παραμένουν, με την εναρμόνιση ή θέσπιση ενιαίων συνταξιοδοτικών προϋποθέσεων και ελάχιστων κοινωνικών παροχών.
- Συνέχιση της ομαδοποίησης και συγχώνευσης των ταμείων κύριας και επικουρικής ασφάλισης σύμφωνα με τις επικρατούσες σημερινές αντιλήψεις για την υγιεινή και ασφάλεια των εργαζομένων.
- Ενιαίοι όροι και διαδικασίες και αυστηροί έλεγχοι στην παροχή των αναπηρικών συντάξεων, ώστε να παρέχονται σε αυτούς που πραγματικά τις δικαιούνται.
- Αποδοτικότερη αξιοποίηση και αποτελεσματικότερη διαχείριση της περιουσίας όλων των ασφαλιστικών φορέων.
- Εξόφληση των οφειλών και γενικά τήρηση των υποχρεώσεων του κράτους προς τα ασφαλιστικά ταμεία και ειδικότερα προς το ΙΚΑ.
- Στελέχωση με το κατάλληλο προσωπικό και ενίσχυση με τα απαραίτητα μέσα της Εθνικής Αναλογιστικής Αρχής, ώστε να ανταποκριθεί στο σκοπό για τον οποίο συστήθηκε, δηλαδή να παρακολουθεί την πορεία των αναλογιστικών δεδομένων όλων των ασφαλιστικών οργανισμών και να προτείνει μέτρα για τη διατήρηση της αναλογιστικής ισορροπίας του συστήματος.
- Ενίσχυση των ενεργητικών πολιτικών απασχόλησης. Οι περισσότερες από τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις είχαν ως στόχο την ενίσχυση των κινήτρων για παράταση του επαγγελματικού βίου, εντούτοις απαιτούνται επιπρόσθετα μέτρα για την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης, ιδίως των γυναικών και των μεγαλύτερης ηλικίας εργαζομένων.

Η αύξηση των ποσοστών απασχόλησης (ιδιαίτερα των γυναικών), η ορθή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και η μείωση της εισφοροδιαφυγής εκτιμάται ότι θα μπορούσαν να συμβάλουν σημαντικά στην απορρόφηση των δημοσιονομικών επιπτώσεων από τη γήρανση του πληθυσμού και στη βελτίωση της επάρκειας και της βιωσιμότητας του συνταξιοδοτικού συστήματος μεσοπρόθεσμα.

Προκειμένου να διασφαλιστεί η μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, θα χρειαστούν όμως σημαντικές περαιτέρω προσπάθειες. Στον προβληματισμό και την προαγωγή του διαλόγου που πρέπει να υπάρξει από τους κοινωνικούς εταίρους και φορείς σχετικά με το μέλλον του ασφαλιστικού συστήματος και στη λήψη των

αποφάσεων για τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις θα μπορούσαν να συμβάλουν κάποιες σκέψεις που θα βασίζονται στην επικρατούσα οικονομική και δημογραφική κατάσταση:

- Διατήρηση των δημόσιων δαπανών για τις συντάξεις σε ένα ποσοστό του ΑΕΠ που θα αποφασισθεί και θα είναι συμβατό με την ανάπτυξη και λήψη μέτρων για την εξασφάλιση της δίκαιης κατανομής των δημοσιονομικών επιπτώσεων τόσο εντός όσο και μεταξύ των γενεών.
- Δίκαιη εξισορρόπηση του επιπέδου εισφορών και φόρων που καταβάλλει ο ενεργός πληθυσμός και του επιπέδου συνταξιοδοτικών παροχών που λαμβάνουν οι συνταξιούχοι, αποφεύγοντας από τη μια την υπερβολική επιβάρυνση της ενεργού γενιάς και από την άλλη τη μείωση των επιπέδων συντάξεων κάτω από ένα όριο επάρκειας, δηλαδή να μην υπάρξει μείωση των συντάξεων αλλά αύξηση.
- Κίνητρα για την ενίσχυση του θεσμού των αυτοχρηματοδοτούμενων επαγγελματικών ταμείων που θα παρέχουν ασφαλιστική κάλυψη που θα λειτουργούν πέραν της κύριας και επικουρικής ασφάλισης.
- Αποτελεσματικός τρόπος είσπραξης των εισφορών μετά τη λήψη των απαραίτητων μέτρων, όπως ενοποίηση των μηχανισμών ελέγχου και διασταύρωση των στοιχείων που θα επιτευχθεί με την ολοκλήρωση της μηχανοργάνωσης των υπηρεσιών των ασφαλιστικών φορέων και του Υπουργείου Οικονομικών, ώστε να περιορισθεί το φαινόμενο της εισφοροδιαφυγής (Souliotis & Kyriopoulos, 2003).
- Εκσυγχρονισμός των συνταξιοδοτικών συστημάτων για την κάλυψη των μεταβαλλόμενων αναγκών της κοινωνίας και των ατόμων. Τα οικογενειακά πρότυπα και τα πρότυπα απασχόλησης, οι ρόλοι ανδρών και γυναικών στο νοικοκυριό και στην αγορά εργασίας αλλάζουν και απαιτούνται μέτρα που θα συμβάλλουν στη συμφιλίωση του οικογενειακού βίου με τον εργασιακό χρόνο.
- Η μακροπρόθεσμη οικονομική σταθερότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος, ώστε να αποφευχθεί μια μελλοντική οικονομική κρίση του συστήματος, και αν ακόμη προχωρήσουν τα παραπάνω μέτρα, εκτιμάται ότι θα συνεχίσει να μας προβληματίζει και να καθιστά απαραίτητη μια ιδιαίτερα σημαντική μεταρρύθμιση.

Ένας άλλος νέος κύκλος παραμετρικών μεταρρυθμίσεων πριν ολοκληρωθούν, με την εφαρμογή χωρίς διακρίσεις μεταξύ των ασφαλιστικών φορέων, οι παραμετρικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ξεκινήσει, εκτιμάται ότι θα αντιμετωπίσει αυξανόμενη πολιτική

και κοινωνική αντίσταση. Μια κίνηση προς έναν υποχρεωτικό αυτοχρηματοδοτούμενο πυλώνα δεν φαίνεται μια βιώσιμη επιλογή, δεδομένου ότι τα δημόσια οικονομικά δεν θα ήταν σε θέση να επιβαρυνθούν με τις δαπάνες χρηματοδότησης της μετάβασης. Η ανάπτυξη των εθελοντικών συνταξιοδοτικών κεφαλαίων φαίνεται να μην είναι ιδιαίτερα σημαντική (υπάρχει γενικά μικρή υποστήριξη μεταξύ των πολιτικών και της κοινωνίας για την εισαγωγή ενός αυτοχρηματοδοτούμενου συνταξιοδοτικού συστήματος).

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση θα πρέπει να αναζητηθούν λύσεις οι οποίες μπορούν να ανταποκριθούν στην έκταση των προβλημάτων του συνταξιοδοτικού μας συστήματος (Souliotis & Kyriopoulos, 2003). Από την παρακολούθηση των μεταρρυθμίσεων συνταξιοδοτικών συστημάτων άλλων κρατών προκύπτει ότι υπάρχουν συστηματικές λύσεις, οι οποίες έχουν δοκιμαστεί ήδη εδώ και πάνω από δέκα χρόνια σε χώρες που μοιάζουν με τη χώρα μας (όπως η Ιταλία και η Σουηδία) και οι οποίες συνήθως αναφέρονται στις νεότερες ομάδες του πληθυσμού, δίνοντας το περιθώριο στους παλαιότερους να εισέλθουν, αν το επιθυμούν, στο νέο καθεστώς.

Γι' αυτό, είναι σκόπιμο να συζητηθεί μια δομική μεταρρύθμιση που να εξασφαλίσει τη συνταξιοδότηση μακροπρόθεσμα της νέας γενιάς. Αντικείμενο μιας τέτοιας μεταρρύθμισης θα πρέπει να είναι η αναλογιστικά αποτελεσματικότερη σχέση ασφαλιστικών εισφορών και συντάξεων. Δηλαδή, η εισαγωγή ενός σχεδίου καθορισμένων εισφορών με προγράμματα οικονομικού απολογισμού. Μια μεταρρύθμιση που ενώνει τα μικροοικονομικά κίνητρα του αυτό - χρηματοδοτημένου συνταξιοδοτικού προγράμματος με τη χρηματοδότηση του PAYG δημόσιου συνταξιοδοτικού συστήματος, χωρίς δαπάνες μετάβασης, θα εξασφαλίσει τη συνταξιοδότηση και των ήδη ασφαλισμένων.

Επισημαίνεται ότι σε κράτη μέλη περισσότερο ανεπτυγμένα και με συστήματα κοινωνικής ασφάλειας αναλογιστικά δικαιότερα και με περιορισμένα προβλήματα βιωσιμότητας συγκριτικά με το ελληνικό συνταξιοδοτικό σύστημα, για μια δομική μεταρρύθμιση απαιτήθηκε μεγάλο χρονικό διάστημα και ευρεία πολιτική και κοινωνική συναίνεση. Γι' αυτό επιβάλλεται να είμαστε ιδιαίτερα προσεκτικοί σε τυχόν δομική μεταρρύθμιση του συνταξιοδοτικού μας συστήματος και να λάβουμε πολύ σοβαρά υπόψη ότι πρόκειται για ένα σύστημα που αναπτύχθηκε, και το οποίο έχει ανισότητες και πολλά προβλήματα. Επομένως, η κοινωνία μας είναι δύσκολο να αντιληφθεί τα πλεονεκτήματα ενός αναλογιστικά δικαιότερου

συστήματος (Souliotis & Kyriopoulos, 2003). Τέλος, στις αποφάσεις για τυχόν δομική μεταρρύθμιση πρέπει να κυριαρχεί η σκέψη ότι η νέα μας γενιά δικαιούται ένα αναλογιστικά δικαιότερο σύστημα και οφείλουμε να της το εξασφαλίσουμε.

Τέλος, το συνταξιοδοτικά σύστημα είναι απαραίτητο να καταστεί πιο διαφανές και προβλέψιμο. Απαιτείται επαρκής ενημέρωση, αξιόπιστες και εύκολα κατανοητές πληροφορίες για τη μελλοντική εξέλιξη του συστήματος και για τα δικαιώματα κάθε ατόμου, προκειμένου να διατηρηθεί η εμπιστοσύνη στο σύστημα και να μπορούν τα άτομα να τροποποιήσουν ανάλογα τον προγραμματισμό όσον αφορά τη ζωή τους.

Συμπεράσματα - Επίλογος

Από τη συγγραφή της παρούσας εργασίας προκύπτουν κάποια συγκεκριμένα συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική και δημόσια ασφάλιση καθώς και το κόστος αυτών. Από την παραπάνω παρουσίαση της εξέλιξης, την αποσαφήνιση των εννοιών και την καταγραφή των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τόσο της κοινωνικής ασφάλισης ασθένειας όσο και της ιδιωτικής ασφάλισης ζωής - ασθένειας, συμπερασματικά μπορούν να καταγραφούν τα εξής κοινά χαρακτηριστικά τους:

- ότι υπάρχει κίνδυνος (οι παροχές εξαρτιούνται από μελλοντικό και αβέβαιο γεγονός)
- η οικονομική κατοχύρωση βασίζεται στην ύπαρξη μεγάλης πληθυσμιακής ομάδας και
- καταβάλλεται ασφάλιστρο (εισφορά) που προσδιορίζεται με μαθηματικούς υπολογισμούς πιθανοτήτων, αν όχι απόλυτα όμοιους, αλλά που διέπονται βασικά από την ίδια μαθηματική λογική

Ενώ οι διαφορές κοινωνικής και ιδιωτικής ασφάλισης γενικότερα και κοινωνικής και ιδιωτικής ασφάλισης ειδικότερα, που μπορούν να καταγραφούν είναι οι εξής:

- Η ιδιωτική ασφάλιση βασίζεται στη σύμβαση, ενώ η κοινωνική ασφάλιση στο νόμο.
- Τα ασφάλιστρα στην ιδιωτική ασφάλιση καθορίζονται ανάλογα με τον κίνδυνο, ενώ οι εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση δεν επιβάλουν τέτοια εξάρτηση, αλλά κλιμακώνονται ανάλογα με τις απολαβές του προστατευόμενου προσώπου.
- Ο κίνδυνος επιλέγεται από τον ιδιωτικά ασφαλιζόμενο, ενώ με την κοινωνική ασφάλιση ασφαλίζονται ολόκληρες κοινωνικές τάξεις ανεξάρτητα από την πιθανότητα κινδύνου.
- Η χρηματοδότηση της ιδιωτικής ασφάλισης γίνεται αποκλειστικά από εισφορές (ασφάλιστρα) των ασφαλισμένων ενώ η κοινωνική ασφάλιση αντλεί τους πόρους της και από άλλες πηγές.
- Οι φορείς της κοινωνικής ασφάλισης είναι οργανωμένοι υπό του δημοσίου δικαίου (ΝΠΔΔ), ενώ οι ασφαλιστικές εταιρείες διέπονται από το ιδιωτικό δίκαιο (ΝΠΙΔ).
- Ενώ η παράβαση καταβολής ασφαλιστρών δημιουργεί, μεταξύ άλλων, δικαιώματα για αποδέσμευση του ασφαλιστή (αναπροσαρμογή ή καταγγελία της ασφαλιστικής

σύμβασης), η παράβαση καταβολής εισφορών της κοινωνικής ασφάλισης δεν έχει επιπτώσεις, εφόσον συντρέχουν ήδη οι χρονικές προϋποθέσεις παροχών.

Οι παραπάνω διαφορές δικαιολογούν βέβαια την ανάλυση των ασφαλιστικών σχέσεων από δύο αυτοτελείς κλάδους δικαίου (Δίκαιο Κοινωνικών Ασφαλίσεων και Δίκαιο Ιδιωτικών Ασφαλίσεων). Δεν αποκλείουν όμως την εναλλακτική χρησιμοποίηση των δυο αντίστοιχων θεσμών.

Αναφορές - Πηγές

➤ Ελληνική βιβλιογραφία - Αρθρογραφία

- Αθανασιάδη Γ., Ασφάλιση αεροσκάφους (2003) Εκδόσεις JuS, Θεσσαλονίκη
- Αλεξανδρίδου Ελ., Δίκαιο Προστασίας Καταναλωτή, Ελληνικό και κοινοτικό II (1996), σελ. 201, Νομική Βιβλιοθήκη
- Αργυριάδης, Άλκης Α. Στοιχεία ασφαλιστικού δικαίου / Άλκη Απ. Αργυριάδη. - 4η έκδ. - Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 1986
- Βερβενιώτη Χ., Ομαδική Ασφάλιση, 2007 Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., Αθήνα. 2010
- Γέροντα Α., Διοικητικό οικονομικό δίκαιο, 2002, Σάκκουλας, Αθήνα
- Γκολογκίνα-Οικονόμου Ε., Αστική ευθύνη στη διεθνή θαλάσσια μεταφορά επιβατών και αποσκευών, σύμφωνα με τη Δ.Σ. Αθηνών (1974-1976) και το Πρωτόκολλο του 2002 (2007), σελ. 179 επ., ιδίως 183. Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε. , Αθήνα
- Γλυκοφρύδη Η., Τα κοινωνικά δικαιώματα εις τα Ελληνικά Συντάγματα, ΕΔΚΑ 1979, σ. 1 επ., Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, τ. Α', 1954, Αθήνα
- Γράβαρη Δ., Το «χτίσιμο» του κοινωνικού κράτους: Από τον κομματικό λόγο στις κρατικές πολιτικές, στον τόμο: Μ. Σπουρδαλάκη (επιμ.), ΠΑΣΟΚ. Κόμμα, κράτος, κοινωνία, 1998, σ. 91 επ.
- Δέλλιος Γ., Προστασία των καταναλωτών και σύστημα του Ιδιωτικού Δικαίου Π, εκδ.Σάκκουλα,Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2001,σ
- Κ. Κρεμαλή, Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων, Αθήνα 1985
- Κασιμάτη Γ., Συνταγματικό δίκαιο, II, Οι λειτουργίες του κράτους, 1980, Αθήνα
- Κασφάτη Γ., Νέες μορφές παρέμβασης στο σύστημα οικονομικής παραγωγής, στον τόμο: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη (Α' Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων), 1986, Αθήνα
- Κιάντος, Βασίλειος Δ. Ασφαλιστικό δίκαιο, 7η έκδ., Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 1999
- Κοντοζαμάνης Β., Παράλληλες Εξαγωγές και Υπολογισμός Φαρμακευτικών Δαπανών, στο Κυριόπουλος Γιάννης, Σουλιώτης Κυριάκος Οι Δαπάνες Υγείας στην Ελλάδα, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2002
- Κρεμαλή Κ., Δίκαιο κοινωνικών ασφαλίσεων, 1985, σ. 22, Σάκκουλας, Αθήνα

- Κρεμαλή Κ., Προβλήματα οριοθέτησης της ιδιωτικής από την κοινωνική ασφάλιση (1996). Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα
- Κρεμαλή Κ., Σύνθετες παροχές κοινωνικής ασφάλειας, 1984, Ε.Δ.Κ.Α., Αθήνα,
- Κυριακουλάκου Π., Αλληλεπίδραση και επικαλύψεις των θεσμών κοινωνικής ασφαλίσεως-κοινωνικής πρόνοιας-ιδιωτικής ασφαλίσεως, ΕΔΚΑ 1981, Αθήνα
- Κυριακουλάκου Π., Κοινωνική Πολιτική, 1970, Ε.Δ.Κ.Α., Αθήνα,
- Λεβέντη Γ., Τα κοινωνικά δικαιώματα του πολίτη, ΤοΣ 1976, Αθήνα
- Μακρή Κ., Η Ιστορία της ιδιωτικής ασφάλισης στην Ελλάδα (1996), επ.Εθνική ασφαλιστική, Αθήνα
- Μάνεση Αρ., Συνταγματικά δικαιώματα, α', Ατομικές ελευθερίες, 1982, Αθήνα
- Μανιτάκη Α., Η κανονιστική διάσταση των σχέσεων κράτους δικαίου και κοινωνικού κράτους, ΤοΣ, Αθήνα
- Μανιτάκη, Ελληνικό Συνταγματικό Δίκαιο Ι, Σάκουλας Θεσ/νίκΚ.
- Μανωλεδάκης Ι.: Δημοκρατία-Ελευθερία-Ασφάλεια. Το τρίπτυχο της ιδανικής πολιτείας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2004
- Ματθαίου Α., Αλληλεπίδραση κανόνων δικαίου κοινωνικής ασφάλισης και πρόνοιας, Α. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996
- Μαυριά Κ., Τα κοινωνικά δικαιώματα στο Σύνταγμα του 1975. Ιστορικός, ιδεολογικός και πολιτικός προσδιορισμός, στον τόμο: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, ό.π., σ. 183 επ, Αθήνα
- Μαυριάς, Συνταγματικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα 200
- Μαυρίδη Π., Υγειονομική περίθαλψη χωρίς σύνορα στην Ευρώπη; Μια πρώτη διάγνωση μετά τις αποφάσεις Kohll και Decker, ΕΔΚΑ 1999, Αθήνα
- Μέλισσα Α., Ο κρατικός σχεδιασμός. Μια πολιτειολογική προσέγγιση, 1991, Σάκκουλας, Αθήνα
- Μόσιαλος Η.,(1990) Η κατανάλωση υπηρεσιών υγείας στην Ελλάδα. Αθήνα.
- Μπεχρή - Κεχαγιόγλου, Γεωργία. Ομαδική ασφάλιση - 1η έκδ. - Αθήνα : Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2010
- Μυλωνάς Ν., Λαγός, Η Βασικά στοιχεία και Λογαριασμοί των Δαπανών Υγείας στο Σύστημα των Ελληνικών Εθνικών Λογαριασμών στο Κυριόπουλος, 2002
- Νικολακοπούλου-Στεφάνου Η., Σύγκλιση συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, 1992, Ι. Σιδέρη, Αθήνα

- Παπαρρηγοπούλου - Πεχλιβανίδη, Πατρίνα. Η εξέλιξη στο δίκαιο της κοινωνικής ασφαλίσεως : Περισσότερη αγορά και περισσότερο κράτος, Αθήνα : Σάκκουλας Αντ. Ν., 2004
- Παραρά Π., Η ελευθερία της εργασίας και το δικαίωμα προς εργασία του άρθρου 22 παρ. 1 του Συντάγματος (ΣΕ 458/79), ΤοΣ 1979, Αθήνα
- Πετρόγλου Αντ., Δίκαιον Κοινωνικής Ασφαλίσεως, 1974, κδ. Ε.Δ.Κ.Α., Αθήνα
- Ρόκα Ι, Ιδιωτικόν Ασφαλιστικόν Δίκαιον, εκδ.: Σμπίλιας, Αθήνα, 1974
- Ρόκας, Ιωάννης Κ. Ιδιωτική ασφάλιση: δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης και της ασφαλιστικής επιχείρησης : 11η έκδοση, για χρήση των φοιτητών Αθήνα : Σάκκουλας Αντ 2006
- Στασινοπούλου Ο., Κράτος Πρόνοιας. Ιστορική Εξέλιξη - Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις, 1992, Gutenberg, Αθήνα
- Στεργίου Α., Η συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης, 1994, επ, Σάκκουλας, Αθήνα
- Στεργίου Α., Ο Κοινοτικός Δικαστής και ο συντονισμός των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, 1997, Αθήνα
- Στυλιανού Σ, Προϋποθέσεις και όρια ευθύνης του αεροπορικού μεταφορέα κατά τη διεθνή Συνθήκη του Μόντρεαλ, (2010), σελ. 49, 248, 297, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε. , Αθήνα
- Τσάτσου Α., Θεωρητικά και ιστορικά προλεγόμενα στα θεμελιώδη δικαιώματα κατά το Σύνταγμα του 1975, στον τόμο: Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη (Α' Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Συνταγματολόγων), 1986, Σάκκουλας, Αθήνα
- Τσάτσου Α., Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Α', Θεωρητικό Θεμέλιο, 1994, Αθήνα
- Τσάτσου Δ., Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Γ', Θεμελιώδη δικαιώματα, 1988, Σάκκουλας, Αθήνα
- Τσοτσορού Θ. /Ν. Σκλήκα, Το κοινοτικό δίκαιο κοινωνικής ασφάλειας, 1998, Αθήνα
- Τσοτσορού Θ., Η πρόκληση της απλοποίησης και αναμόρφωσης του Κανονισμού 1408/71 - Η εναρμονιστική διάσταση του συντονισμού: Επιρροές στη διαμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας, 1998, passim.
- Φεραγιόλι, Κοινωνικό κράτος και κράτος δικαίου, στον τόμο: του ιδίου, Αυταρχική δημοκρατία και κριτική της πολιτικής, 1985, σ. 80 επ.

- Χατζηνικολάου - Αγγελίδου, *Ιδιωτικό Ασφαλιστικό Δίκαιο*, 4η έκδ., εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 2014
- Χατζηνικολάου-Αγγελίδου Ρ., *Αεροπορική Μεταφορά Επιβατών*, 2η έκδ., *Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε.* , Αθήνα, 2010
- Χατζήνικολάου-Αγγελίδου Ρ., *Εποπτεία και διαφάνεια στο δίκαιο της ασφαλιστικής σύμβασης*, εισήγηση σε συνέδριο της ΕΝ.Δ.ΙΑ.ΑΕ.ΤΑ., στο Ναύπλιο τον Οκτώβριο του 2011 (δημοσ. στα πρακτικά του συνεδρίου).